

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**BEŞ DİLLİ MANÇUCA SÖZLÜK'TE
UYGURCA BİTKİ İSİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Büşra EYÜBOĞLU

İstanbul, 2022

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**BEŞ DİLLİ MANÇUCA SÖZLÜK’TE
UYGURCA BİTKİ İSİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Büşra EYÜBOĞLU

Öğrenci No: 1955096004

ORCID ID: 0000-0002-5175-9127

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Mağfiret YUNUSOĞLU

İstanbul, 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Beş Dilli Mançuca Sözlük’te Uygurca Bitki İsimleri**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 17/06/2022

Büşra EYÜBOĞLU

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

17.05/2022

Enstitümüz *Türk Dili ve Edebiyatı* Anabilim Dalı *Türk Dili ve Edebiyatı* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 1955096004 numaralı **Büşra EYÜBOĞLU**'nun "Beykent Üniversitesi Eğitim-Öğretim Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak Enstitümüze teslim ettiği "**Beş Dilli Mançuca Sözlük'te Uygurca Bitki İsimleri**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 24/05/2022 tarih ve 2022/21 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "**OYBİRLİĞİ**" ile "**KABUL**" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ma*** YU***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Al*** ŞE***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Er*** AY***
(Milli Savunma Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Büşra EYÜBOĞLU
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mağfiret YUNUSOĞLU
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2022
Alanı : Türk Dili ve Edebiyatı
Anahtar Kelimeler : Beş Dilli Sözlük, Uygurca, Bitki İsimleri, Etimoloji, Dil Bilgisi

ÖZ

BEŞ DİLLİ MANÇUÇA SÖZLÜK'TE UYGURCA BİTKİ İSİMLERİ

Tez çalışmamız, Çin'de Mançular tarafından kurulan Çing (Qing, 1664-1912) Hanedanlığı Dönemi'nde beş farklı dilin karşılaştırılmalı olarak ele alındığı ve Beş Dilli Sözlük olarak bilinen büyük sözlüğü içermektedir. Eser 18. yy'da tamamlanmış olup eser üzerinde 2013 yılında Almanya'da kapsamlı bir çalışma yapılmış, beş dili içine alan sözlük maddeleri transkribe edilmiştir. Sözlük çok hacimli olduğundan biz sadece bitkilere ait bir bölümü tez konusu yaptık. Tezimizde bitki bölümü ve bu bölümdeki maddeler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca eser ve yazıldığı dönemle ilgili de bilgi verilmiştir. Çince adı *Yu-Zhi Wu-Ti-Qing-Wen-Jian*, Uygur Türkçesiyle *hanniñ fütükän beş kısmı qoşqan hât Mancu sözniñ ayrı məcın hâti* (Han Tarafından Düzenlenen Beş Dilli Sözlük) olarak adlandırılan bu sözlük Mançuca-Tibetçe-Moğolca-Uygurca-Çince olmak üzere beş dilli hazırlanmış, kelimeler alfabetik sıraya göre değil bölümlerin içeriğini oluşturan kategorilere göre sınıflandırılmıştır.

Tezimize konu olan Sözlük'te geçen Uygurca bitki isimlerini karşılayan kelimeler, Sözlük'ün 28-31. bölümleri arasında yer almaktadır. Eserde 28. Bölüm, Meyveler Bölümü, (*mivälarniñ ser cemi* s. 3958- 3985), 29. Bölüm Otlar Bölümü, (*otniñ ser cemi*, s. 3986- 4017), 30.Bölüm, Ağaçlar Bölümü, (*darahtniñ ser cemi* s. 4018- 4076), 31.Bölüm, Çiçekler Bölümü, (*gülñiñ ser cemi* s. 4077-4112) şeklinde yer almaktadır. Ayrıca orijinal nüshaya, ana bölümlere ek olacak şekilde daha sonradan eklenen bölümler vardır. Biz nüshaya sonradan eklenen bu bölümlere, çalışmamızda yer vermedik.

Çalışmamızda Almanya’da Oliver Corff öncülüğünde yapılan *Auf Kaiserlichen Befehl Erstelltes Wöterbuch des Manjurischen in fünf Sprachen Fünfsprachenspiegel* adlı çalışmanın yöntemlerinden yararlanılmış, Beş Dilli Mançuca Sözlük’teki bitki isimlerinin transkripsiyonu, günümüz Türkçesindeki karşılığı, gerekli yerlerde kapsamlı açıklamalar yapılmıştır. Her sözcüğün Latin alfabeli transkripsiyonu yanında orijinal metindeki Arap harfli biçimine, Mançuca ve Çince transkripsiyonunun okunuşuna da yer verilmiştir. Yer yer bitki isimlerinde fonetik benzerlik gösteren kelimelerin Moğolcalarına ve bitki adlarının büyük çoğunluğunun Latince isimleri de eklenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ele alınış sebebi; Türkoloji sahasında bilinen, ancak Türkiye’de ve dünyada fazla bilinmeyen, üzerinde de henüz ayrıntılı çalışma yapılmayan, Çin’deki Mançu Hanedanlığı döneminde yapılmış bu eseri tanıtmak, eserin fizikî yapısıyla ve içeriğiyle ilgili bilgi vermek, seçtiğimiz dört bölüm üzerinde transkripsiyonlu incelemesini yapmak ve alandaki çalışmalara katkı sağlamaktır.

Tezimizde, Uygurca Bitki İsimleri (otlar, ağaçlar, meyve ve çiçek adları) ayrıntılı incelemeye tabi tutulmuştur. Gerçi bazı bitki isimleri Mançuca madde başının anlam ve ses çevirisinden ibaret olsa da biz daha çok Türkçe kökenli olan bitki isimlerinin kökenleri, bu isimlerin türetim biçimleri, nasıl oluşturuldukları, hangi isimlerin günümüz Türkiye Türkçesinde aynen kullanılmaya devam ettiği konularına yoğunlaştık ve bunlar üzerindeki tespitlerimizi aktarmaya çalıştık. Ayrıca çalışmanın Türk kültüründeki bitki adlarının lehçeler arası tarihi karşılaştırma noktasında da faydalı olmasını ümit ediyoruz.

Name and Surname : Būşra EYÜBOĞLU
Supervisor : Asst. Prof. Mağfıret YUNUSOĞLU
Degree and Date : Master's Thesis, 2022
Major : Turkish Language and Literature
Key Words : Pentaglot Dictionary, Uyghur, Plant Names, Etymology,
Grammar

ABSTRACT

UYGHUR PLANT NAMES IN THE PENTAGLOT DICTIONARY

This thesis study includes the large dictionary known as the Manchu Polyglot Dictionary (Pentaglot Dictionary), in which five different languages are discussed comparatively during the Qing (Qing, 1664-1912) Dynasty, which was established by the Manchus in China. The dictionary was completed in the 18th century, and a comprehensive study was carried out on the work for the first time in Germany in 2013, and the dictionary items including five languages were transcribed. Since the dictionary is very voluminous, we only worked on a part of it about plants as the subject of the thesis. In our thesis, the plant section and sub-items in this section are discussed comparatively. In addition, brief information is given about the work and the period in which it was written. This dictionary, which is called *Yu- Zhi Wu-Ti-Qing-Wen- Jian* in Chinese, and *ḥanniñ fütükän beş kısmı qoşqan ḥät Mancu sözniñ ayır mäsün ḥäti* in Uyghur Turkish (Five Language Dictionary Written by Han), has prepared in five languages which are Manchu, Tibetan, Mongol, Uyghur and Chinese. The words were classified according to the categories that make up the content of the sections, not in alphabetical order.

The words corresponding to the Uyghur plant names in chapter 28-31 of the dictionary constitutes the subject of our thesis. The name of these chapters are arranged as; Chapter 28-Fruits Section (mivalarniñ ser cemi, p. 3958- 3985), Chapter 29-Herb Section (otniñ ser cemi, p. 3986- 4017), Chapter 30-Trees Section (daraḥtniñ ser cemi p. 4018- 4076), Chapter 31-Flowers Section (gülñiñ ser cemi p. 4077- 412). Also, there

are chapters added later to the original copy in addition to the main chapters. We did not include these chapters in our thesis.

In this thesis, the methods in study *"Auf Kaiserlichen Befehl Erstelltes Wöterbuch des Manjurischen in fünf Sprachen Fünfsprachenspiegel"* prepared under the leadership of Oliver Corff in Germany, are used. The transcription of the plant names in the dictionary has been prepared by making comprehensive explanations where necessary. In addition to the Latin alphabet transcription of each word, the Arabic letter form in the original text and the pronunciation of the Manchu and Chinese transcripts are also included. Sometimes, it has been tried to add the Mongolian versions of the words that show phonetic similarity in the plant names, and the Latin versions of the majority of the plant names.

The aims of the study are to introduce this dictionary which was prepared during the Manchu Dynasty in China which is known in the field of Turcology but not much studied in Turkey, to give information about the physical structure and content of the work, to make a transcriptional analysis of the four sections we have chosen, and contributing to existing studies in the literature. In our thesis, Uyghur Plant Names (herbs, trees, fruits and flowers names) are examined in detail. Although some plant names consist of Manchu translations of meaning and sound, we focused on understanding the derivation of plant names of Turkish origin, how they were formed, which names continue to be used in the same way in today's Turkey Turkish, and tried to convey our findings on these issues. We hope that the study will be useful for the historical comparison of plant names in Turkish culture between dialects.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

İŞARETLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
SÖZLÜK	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM BEŞ DİLLİ SÖZLÜK'LE İLGİLİ GENEL BİLGİLER VE DİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

1. TARİHÎ SÖZLÜKLERİMİZ VE ÖNEMİ	3
2. BEŞ DİLLİ MANÇUCA SÖZLÜK'ÜN HAZIRLANMA AMACI	5
2.1. Sözlüğün İçeriği	5
2.2. Sözlüğün Nüshaları	6
2.3. Sözlük Üzerine Yapılan Türkçe Çalışmalar	6
3. BEŞ DİLLİ MANÇUCA SÖZLÜK'ÜN DİL BİLGİSİ BAKIMINDAN ÖZELLİKLERİ	9
3.1. İmla Özellikleri	9
3.2. Yapı Özellikleri	12
3.2.1. Ekler	12
3.2.1.1. Yapım Ekleri	12
3.2.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	12
3.2.1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	13
3.2.1.1.3. İsimden Fiil Yapan Ekler	14
3.2.1.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler	14
3.2.1.2. Çekim Ekleri	14
3.2.1.2.1. İsim Çekim Ekleri	14
3.2.1.2.1.1. İyelik Ekleri	14
3.2.1.2.1.2. Hâl Ekleri	14

3.2.1.2.2. Fiil Çekim Ekleri	15
3.2.2. Kelime Grupları	16
3.2.2.1. İsim Tamlamaları	16
3.2.2.1.1. Belirtili İsim Tamlamaları	16
3.2.2.1.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları	16
3.2.2.1.3. Takısız İsim Tamlamaları	17
3.2.2.2. Sıfat Tamlamaları	19
3.2.2.2.1. Renklerle Oluşturulan Sıfat Tamlamaları	19
3.2.2.2.2. Türemiş Sıfatlarla Kurulan Tamlamalar	20
3.2.2.2.3. Herhangi Bir Ekle Bağlanmayıp Sıfat ve İsimlerin Yalın Hâllerinden Oluşan Tamlamalar	22

İKİNCİ BÖLÜM METİN

1. OTLAR BÖLÜMÜ (WT3986.3) اوت نینک سر جمع	23
1.1. Birinci Grup (WT3986.4) اوت نینک قسم برینجی	23
1.2. İkinci Grup (WT3993.1) اوت نینک قسم ایکینجی	31
1.3. Üçüncü Grup (WT4000.4) اوت نینک قسم اوجینجی	42
1.4. Dördüncü Grup (WT4010.2) اوت نینک قسم تورتوینجی	56
2. AĞAÇLAR BÖLÜMÜ (WT4018.1) درخت نینک سر جمع	65
2.1. Birinci Grup (WT4018.2) درخت نینک قسم برینجی	65
2.2. İkinci Grup (WT4023.1) درخت نینک قسم ایکینجی	72
2.3. Üçüncü Grup (WT4028.4) درخت نینک قسم اوجینجی	80
2.4. Dördüncü Grup (WT4035.3) درخت نینک قسم تورتوینجی	89
2.5. Beşinci Grup (WT4041.2) درخت نینک قسم بشینجی	95
2.6. Altıncı Grup (WT4047.3) درخت نینک قسم التینجی	102
2.7. Yedinci Grup (WT4053.1) درخت نینک قسم یتینجی	109
2.8. Sekizinci Grup (WT4058.3) درخت نینک قسم سکزینجی	115

2.9. Dokuzuncu Grup (WT4064.4) درخت نینک قسم توقوزینجی	123
2.10. Onuncu Grup (WT4070.4) درخت نینک قسم اونونجی	131
3. ÇİÇEKLER BÖLÜMÜ (WT4077.1) کل نینک سر جمع	138
3.1. Birinci Grup (WT4077.2) کل نینک قسم برینجی	138
3.2. İkinci Grup (WT4082.1) کل نینک قسم ایکینجی	144
3.3. Üçüncü Grup (WT4087.4) کل نینک قسم اوجونجی	152
3.4. Dördüncü Grup (WT4093.4) کل نینک قسم توتوینجی	160
3.5. Beşinci Grup (WT4099.4) کل نینک قسم بشینجی	169
3.6. Altıncı Grup (WT4107.2) کل نینک قسم التینجی	180
4. MEYVELER BÖLÜMÜ (WT3958.1) میوه لار نینک سر جمع	187
4.1. Birinci Grup (WT3958.2) میوه لار نینک قسم برینجی	187
4.2. İkinci Grup (WT3964.4) میوه لار نینک قسم ایکینجی	194
4.3. Üçüncü Grup (WT4071.4) میوه لار نینک قسم اوجونجی	203
4.4. Dördüncü Grup (WT3978.3) میوه لار نینک قسم تورتوینجی	211

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİZİN	220
SONUÇ	245
KAYNAKÇA	248
EKLER	
Ek-1: Metnin Tıpkı-Basımından Örnekler	252

İŞARETLER LİSTESİ

- + : (gramer tahlilinde) isim kökü, isim köküne gelen ek.
- : (gramer tahlilinde) fiil kökü, fiil köküne gelen ek.
- < : (alıntı kelimeler için) kökü böyledir, böyle açılabilir.
- : (isim ve fiiller için) kökü böyledir, böyle açılabilir.
- / : işaretinden önceki kısım sayfa numarasını, sonraki kısım ise satır numarasını gösterir.
- ? : Okunuşunda, köken bilgisinde veya anlamında şüphe duyulan sözcükleri gösterir.

ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ

Arap alfabesi ile yazılan kelimelerde ve yabancı alıntılarda kullanılan yazım sistemimiz aşağıda gösterilmiştir.

a, ā, b,c, ç, d, e, ā, f, g, ğ, h, ħ, ı,i, j, k, k, l, m, n, ñ,o, ö, p, r, s,ş ş, t,ţ u,ü, v, y,z

KISALTMALAR LİSTESİ

Ar.	: Arapça
Alm.	: Almanca
Az.	: Azeri Türkçesi
BDSzl	: Beş Dilli Sözlük
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
Bşk.	: Başkurt Türkçesi
c.	: Cilt
Çağ.	: Çağatayca
ÇağUyg.	: Çağdaş Uygurca
çev.	: Çeviren
Çin.	: Çince
DLT	: Divan-ı Lügat-it Türk
EDT	: An Etymological Dictionary Of Pre- Thitheenth- Century Turkish
ETDES	: Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü
ET.	: Eski Türkçe
EUyg.	: Eski Uygurca
Far.	: Farsça
Fra.	: Fransızca
haz.	: Hazırlayan
Krş.	: Karşılaştıır
Krgz.	: Kırgız Türkçesi
Kzk.	: Kazak Türkçesi
İng.	: İngilizce

İtl.	: İtalyanca
OT.	: Orta Türkçe
UTİL	: Uygur Tiliniñ İzahlıķ Luġatı
Özb.	: Özbek Türkçesi
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TatK.	: Kazan Tatar Türkçesi
Trkm.	: Türkmen Türkçesi
Tü.	: Türkçe
TT.	: Türkiye Türkçesi
UTİL	: Uygur Tilining İzahlıķ Lugiti
Uyg.	: Uygur Türkçesi
Yak.	: Yakut Türkçesi
WB	: Metin bölümünde bitki bölümünün başlangıç numarasıdır. Bu kısaltma birden başlayacak şekilde metindeki bitki adlarının sırasını gösterir.
WT	: Üzerinde çalıştığımız eserin Çince adı olan <i>Yu-Zhi Wu-Ti-Qing-Wen-Jian</i> adının kısaltılmasıdır. (Kısaltmanın yanında yer alan sayılar orijinal nüshanın sayfa numarasını göstermektedir).

SÖZLÜK

Beş Dilli Mançuca Sözlük: Çince “御制五体清文鑑” (Yu-zhi Wu-ti Qing-Wen-Jian) olarak adlandırılan sözlük, Türkçe “Han tarafından Düzenlenen Beş Dilli Mançuca Sözlük” olarak aktarılabilir. Kısaca “Beş Dilli Sözlük” olarak bilinen bu sözlük, 18. yüzyılın sonlarında Mançuca-Tibetçe-Moğolca-Uygurca-Çince olmak üzere beş dille düzenlenmiş, kelimeler alfabetik sıraya göre değil, anlama göre sıralanmış bir kavram sözlüğüdür.

Botanik: Bitkileri inceleyen ilim dalı, bitki bilimi, nebâtat.

Dizin: Bir kitap veya derginin içindeki kişi, yer adı, konu vb. hususları, geçtikleri yerleri belirterek gösteren ve aynı kitabın arkasına konan veya ayrı bir kitap halinde basılan alfabetik liste, indeks.

Etimoloji: Bir dildeki kelimelerin köklerini, hangi lehçe veya dile ait olduklarını, ne zaman ortaya çıktıklarını, ses ve anlam bakımından geçirdikleri değişiklikleri inceleyen dil bilimi dalı.

Fonetik: Ses bilgisi. Sesle ilgili, sesleri esas alan.

Uygurca: Beş Dilli Sözlük ’ün yazıldığı dönemde kullanılan Uygurca diğer adı Çağatayca olarak bilinmektedir. Bilindiği gibi Çağatay Türkçesi Türk dilleri ailesinin Orta Asya grubuna mensuptur. Bu Türkçe 15. Yüzyıl başından 20. Yüzyılın başına kadar kullanılan bir edebî dildir. Günümüz Türk şiveleri arasında Özbekçe ve Yeni Uygurca ona en yakın olanlarıdır.

GİRİŞ

Tezimizin konusu olan, *Beş Dilli Sözlük*'ün hazırlandığı dönem, Yüan Hanedanlığı döneminden başlayarak Çing (Qing) Hanedanlığı dönemine kadar devam etmektedir. Çin tarihi genellikle bugünkü Çin topraklarında hüküm sürmüş eski yöneticilerine ait olan hanedanlığa göre sunulmaktadır. MÖ 2070'den itibaren son imparatorunun 1912'de tahttan çekilmesine kadar Çin, birbirini takip eden 13 hanedanlık tarafından yönetilmiştir.¹

Çin tarihinde Yüan Hanedanlığı önemli bir yere sahiptir.² Çin tarihinde önemli bir yere sahip olan Moğol hükümlanlığına (Yüan Hanedanlığı) son verilmiş ve böylece Ming Hanedanlığı dönemi başlatılmıştır. Ming döneminde uygulanan siyaset gereği yabancılarla karşılıklı ilişkiler kurma, onları iyi anlama gündeme gelmiştir.³ Gündeme gelen bu konu, karşılaştırmalı sözlük çalışmalarının ortaya çıkmasına bir nevi aracı olmuştur. Ming hanedanlığı döneminde çeşitli edebî çalışmalar yapılmıştır. Öncelikli olarak Tercümanlar Odası kurulmuştur. Ardından sözlük çalışmaları yapılmış ve yapılan sözlük çalışmaları, Çin tarihindeki sözlükçülük çalışmalarını zirveye taşımıştır. Ming dönemindeki, Türk dilini ilgilendiren en önemli çalışmalardan biri, İdikut Sözlüğü'dür. Çing Hanedanlığı döneminde de bu sözlüğe maddeler eklenmiştir. Çok dilli sözlük çalışmalarından İdikut Sözlüğü, Ming döneminde Uygur Türklerinin dili ve tarihinin incelenmesi bakımından büyük öneme sahiptir.

Ming hanedanlığının yıkılması, imparatorlarının önceki rejimlerin aynı sorunlarıyla uğraşması ile olmuştur. Çing hanedanlığı, tekrar Altay halklarından biri olan Mançular tarafından kurulmuştur. Mançular, Moğolların geleneğini sürdürmüştür. Bu sebeple Mançuların ve azınlık bir devlet olan Moğolların birçok ortak özellikleri bulunmaktadır. Mançular, Moğolların idare ettiği topraklardaki azınlıkların dilini anlamaya çalışmışlardır. O yüzden çok dilli sözlük çalışmaları

¹ Çin'i idare eden hanedanlıklar sırasıyla, Xia Hanedanlığı (MÖ 2070-1600), Shang Hanedanlığı (MÖ 1600-1050), Zhou Hanedanlığı (MÖ 1046-256), Qin Hanedanlığı (MÖ 221-206), Han Hanedanlığı (MÖ 206 – M.S 220), Sui Hanedanı (581-618), Tang Hanedanlığı (618-906), Song Hanedanı (960-1279), Yuan Hanedanı (1279-1368), Ming Hanedanlığı (1368-1644), Qing Hanedanlığı (1644-1912)' dir.

² Yuan hanedanı Moğollar tarafından kurulmuş ve Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han (1260-1279) tarafından yönetilmiştir. Han, tüm ülkeyi ele geçiren ilk Çinli olmayan hükümdardı.

³Bkz. (Kemal-Yunusoğlu 2012: 10.)

meydana getirilmiştir. Bu durum da Ming döneminde başlatılan sözlükçülük çalışmalarını daha da genişletmiştir.⁴ Yüan ve Ming döneminde gelişen Moğol kültürü Çing döneminde de gelişmeye devam etmiştir. Bu gelenek çok dilli sözlük çalışmalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mançular Dönemi siyasi ve kültürel açıdan güçlenen bir dönem olarak devam etmiş, ülke toprak açısından da büyümüştür. Böylelikle uzaktaki ve geniş topraklardaki ulusların dilini içeren ve Mançu hükümdarının bizzat emriyle hazırlanan *Beş Dilli Sözlük* ile devletin kültürel seviyesi yükselmiştir. Beş farklı dilin ve dolayısıyla milletin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu sözlük gösteriyor ki devlet kültürel anlamda önemli işlere imza atmıştır. Çing döneminde, Moğolların gelenekleri sürdürülmüştür ve ülkede dil çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarının da en önemlisi, tezimize de konu olan (Han Tarafından Düzenlenen Beş Dilli Mançuca Sözlük)'tür. Sözlük, sözvarlığı açısından oldukça zengindir. Altay dilleri arasında yer alan Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguz dillerinin araştırılmasında önemli bir yere sahiptir. Beş Dilli Sözlük'ün içeriği ve hazırlanış biçiminin benzerliği Moğol dönemi ve Ming Dönemi sözlükçülük anlayışının devam ettiğinin göstergesidir. Karşılaştırmalı dil çalışmaları Moğollarla başlayıp Çing döneminde de devam etmiştir.⁵

Tarih boyunca birbirleriyle etkileşim içerisinde olan Altay topluluklarından, Moğolların, Mançuların ve Uygurların hazırlanan bu sözlük ile onların dillerindeki ortaklıkları, benzerlikleri, farklılıkları bir arada görme ve karşılaştırma fırsatı sunmaktadır. Bu Sözlük'ün, Moğol, Mançu ve Türk gibi Altay Halklarının dilini, kültürünü, aralarındaki kültürel etkileşimin araştırılması ve ortaya çıkarılması bakımından önemi büyüktür. Bu bağlamda Sözlük ile ilgili çalışmalar Altayistik çalışmalarına temel ve katkı oluşturmak niteliğindedir. Tez çalışmamızda da Mançuca, Moğolca ile Türkçe kelimelerin ortak ve benzerlik taşıyanları örneklerle gösterilmiştir.

⁴ Ming dönemindeki sözlükçülükle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Kemal-Yunusoğlu 2012: VII)

⁵ Bkz: M., Kemal-Yunusoğlu, **Beş Dilli Sözlükte Moğol, Mançu ve Türkçe Kelimeler Üzerine**, x1. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri. (11-13 Kasım 2014), s. 420-429.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEŞ DİLLİ SÖZLÜK'LE İLGİLİ GENEL BİLGİLER VE DİL BİLGİSİ

ÖZELLİKLERİ

1. TARİHİ SÖZLÜKLERİMİZ VE ÖNEMİ

Sözlükler, toplumların geçmişleriyle içinde bulundukları gün arasında bağ kuran en önemli kültürel kaynaklardır. Kùltürlerin ve dilin zenginliğinin en önemli göstergesi olarak kabul edilen sözlükler ışığında, bir yandan söz konusu zenginlik korunurken bir yandan da söz konusu zenginliğin artması için yeni çalışmalar yapılmakta; bunun akabinde de yeni sözlükler ortaya konulmaktadır. Dillerin gelişimleri için de bu tarz çalışmaların devam ettirilmesi gerekir. Sözlük çalışmalarının çok oluşu, dillerin gelişiminin lehine bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilleri yabancı dillerin tehditlerinden korumak ve yozlaştırmanın pençesinden kurtarmak için de bu çalışmalar yapılmaktadır.

Kaynaklardan yapmış olduğumuz değerlendirme sonucunda sözlük çalışmalarının aşağıda yer alan hedefler bakımından yapıldığını söyleyebiliriz:

1. Dilin söz varlığını tespit etmek
2. Dilin mevcut söz varlığına sahip çıkarak zenginliğini korumak
3. Dilin aslındaki zenginliğine sahip çıkmak
4. Dilin mevcut zenginliğini gelecek nesillere aktarmak
5. Dili yabancı dillerin etkisinden korumak
6. Dilin doğru ve etkili kullanımına yardımcı olmak
7. Dilin kullanımında yapılan yanlışların önüne geçmek
8. Söyleyiş hatalarını önlemek
9. Başka dillerin öğrenilmesinde yardımcı olmak
10. Diller arasındaki ilişkiyi ortaya koymak
11. Yöresel ağızlarda var olan sözleri derlemek, toplamak
12. Eğitim-öğretim hayatında dilin anlaşılması hususunda yaşanan sorunları çözüme kavuşturmak. Bkz. (Aksan 2009, 11-15).

Türkçenin Tarihî sözlüklerine bakıldığında da yukarıdaki tespitlerin önemli olduğu, sözlükler üzerinde daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gerektiği gerçeği kabul edilmektedir. Örneğin bugün ilk Türkçe sözlük olarak bilinen *Dîvân-u Lugâtî't Türk* (DLT) Kâşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 yılları arasında yazılmıştır.⁶ Bu sözlüğün yazılma amacı Araplara Türkçe öğretmektir. Ayrıca Türkçenin zengin bir dil olduğu da bu sözlük ile gösterilmiştir. Yapılan çeşitli sayımlar sonucunda DLT'deki söz varlığı konusunda farklı verilere ulaşılmıştır. Carl Brokelmann'ın yayımladığı *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al-Kaşgaris Divan Lugat -at Türk* adlı eserde 7. 993 söz bulunmaktadır. Besim Atalay'ın üç ciltlik çevirisinin 1943 yılında yayınlanan "endeks"inde verilen sözcük sayısı ise 8.783'tür. DLT'nin Özbekistan'daki yayımında ise 9.222 sözcük bulunmaktadır.⁷ Bu eser çok yönlü araştırılmaktadır ve dil çalışmalarına kaynaklık etmektedir. Ayrıca DLT aracılığıyla 11. yüzyıl Türk kültürü, dünyası ve coğrafyası hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Aşağıdaki sözlüklerimiz de Türk kültürü çalışmalarında önemli yer tutar. Bunlardan biri Zemahşehri tarafından hazırlanmış olan *Mukaddimetü'l Edep* adlı eserdir. Eserin günümüze ulaşan nüshası Türkçe, Arapça, Farsça ve Moğolca şeklinde dört dilli hazırlanmıştır.

Kıpçak Türklerine ait olan *Codex Cumanicus* adındaki sözlük, 14. yüzyılda İtalyan ve Almanlar tarafından hazırlanmış Karadeniz kıyılarında yaşayan Türklerin dilinden derlenen bir sözlüktür. Eserde Türkçe sözcüklerin Latince karşılıkları da verilmektedir.

15. yüzyılda Ali Şir Nevai tarafından kaleme alınan *Muhakemetü'ül Lügateyn* sözlüğü Türkçenin Farsçadan üstünlüğünü ortaya koymak adına yazılmış bir eserdir. Eserde iki dilin muhakemesi yapılmıştır. Karşılaştırmalı sözlük çalışmalarına öncülük eden eserlerden birisidir.

Yukarıda zikredilen sözlüklerle birlikte Harezmi döneminden itibaren meydana gelen burada sayamayacağım kadar çok ve önemli pek çok sözlüğümüz geçmişten bugüne köprü niteliği taşımaktadır. Bugün yapılan çalışmalara da kaynaklık

⁶ Bazı çalışmalarda DLT'den önce de Türkçe'yle ilgili sözlüklerin meydana getirildiği bahsedilmişse de bu sözlükler üzerinde ayrıntılı çalışma henüz yapılmamıştır. Bkz: (Kemal- Yunusoğlu 2012, VII)

⁷ [https:// www.tdk.gov.tr/divanu-lugatit-turk/kasgarli-mamud-ve-divanlugatit-turk/](https://www.tdk.gov.tr/divanu-lugatit-turk/kasgarli-mamud-ve-divanlugatit-turk/)

etmektedir. Türkoloji alanına ve tüm insanlığa katkısı büyük olan bu çalışmaların üzerinde durmak fayda sağlayacaktır.

2. BEŞ DİLLİ MANÇUCA SÖZLÜK'ÜN HAZIRLANMA AMACI

Mançu Dönemi'nde ele alınıp yazdırılan Beş Dilli Mançuca Sözlük'ün yazarları bilinmese de hangi dönemde yazıldığıyla alakalı bilgiler vardır. Ancak bazı araştırmacılar tarihî belgeler ve kayıtlara dayanarak çalışmalar ve araştırmalar yapmışlardır. Yapılan araştırmalar sonucu eserin Qing Long (Çing long) döneminde yazıldığı bilinmektedir. Çing Long döneminin 18.yüzyıldaki haline baktığımızda sözlüğün yazılma amacını da anlamış olacağız.

Bu dönemin en önemli politikası komşu devletlerle savaşarak devleti büyütmektir. Bunun dışında Mançular komşu devletlerin dilini öğrenmiş ve bu dillerle sözlük çalışmaları yapmışlardır. Mançuların hazırlamış olduğu sözlüklerden birisi de tez çalışmamıza konu olan Beş Dilli Sözlük'tür. Sözlük kendinden önce hazırlanan iki dilli, üç dilli ve dört dilli sözlüklerle de benzerlik göstermektedir. Tezimize konu olan Sözlük'ün önce yayımlanan Sözlük'ler temelinde ortaya çıktığı söylenebilir.

Çing sülalesinde çok sayıda sözlük çalışması yapılmıştır. Tez çalışmamıza konu olan Beş Dilli Sözlük ve daha önce yapılmış sözlük çalışmaları, devletin yayılmacı politikasıyla diğer devletlerin dillerini öğrenme ve o devletler üzerinde hakimiyet kurma düşüncesinden dolayı yapılmış olabilir. Devletin bu politikası karşılaştırmalı sözlük çalışmalarını arttırmıştır.

2.1. Sözlüğün İçeriği

Beş Dilli Sözlük, toplamda 32 defter (cilt), 35 bölüm (*ser cemi*), 292 kısım, 556 bölükten meydana gelmektedir. Sözlük içerisinde madde başlıkları altında verilmiş olan tüm kelimeler toplandığında kelimelerin toplam sayıları 18000 dolaylarındadır.⁸ Bunun yanında sözlüğün madde başı “Ekler” kısmında 1609 kelime

⁸ Bkz: A. Melek Özyetgin, “Yü Chih Wu Ti Ching Wen Chien: Ch'ing Sülalesi Dönemine Ait Bir Sözlük”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirisi, 8-10 Mayıs 2002*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004), s.192.- 202

bulunmaktadır. Söz konusu kelimeler “Ekler” kısmında 4 defter, 26 kısım, 71 bölüm şeklinde aktarılmıştır. Sözlük içerisinde bulunan kelimeler yukarıdan aşağıya ve sağdan sola doğru giden bir düzenle yazılmıştır. Her sayfada dört kelime vardır. Sözlük 1957 senesinde Pekin’de ilk defa düzenlenip, tıpkıbasım halinde yayımlanmıştır.⁹ Bu çalışmadan sonra sözlük akademik sahada tanınmaya başlamış ve bu alanda çalışmalar yapılmıştır. Tıpkıbasım yayınına, ön söz ve son söz ilave edilerek sözlükle ilgili tarihi bilgiler verilmiştir.

2.2. Nüshaları

Beş Dilli Sözlük’ün han tarafından yazdırılmış olan ilk orijinal nüshası bilinmemektedir, fakat günümüze kadar gelmiş olan üç nüshası birer kopya nüshalardır. Bu nüshalardan ikisi Pekin’deki Han Sarayı’nda (Gu-gong), diğeri de Londra’daki Büyük Britanya Müzesi’nde muhafaza edilmektedir (BDSzl. 1957. c.III: 64).

2.3. Sözlük Üzerine Yapılan Türkçe Yapılan Çalışmalar

Muhammed, Tayircan. “Beş Dilli Sözlük ve Onun Üzerine Yapılan Çalışmalar”, Dil ve Tercüme Dergisi, 1987, S.11.

1987 senesinde Çağdaş Uygur Türkçesiyle yazılmış olan bu makale Beş Dilli Sözlük’ü ayrıntılı tanıtmayı ve söz konusu sözlük üzerine gerçekleşen bazı çalışmalarını da sıralamıştır. Bunun yanı sıra, ilgili sözlüğün Çing sülalesi dönemindeki siyasi, iktisadi ve kültürel yaşamı yansıtmaları bakımından önemi ortadadır. Tayircan Muhammed yukarıda beyanı geçen iki ana makalesinden başka, Beş Dilli Sözlük hakkında Jin Bing-Zhe tarafından kaleme alınan “Beş Dilli Sözlük ve Onun Değeri” adlı makalesini Uygurcaya da çevirmiştir¹⁰. Bu bilgi Yasin Tursun ve Turnisa Rozi’nin

⁹ Komisyon.五体清文鉴 **Wuti Qingwen Jian, Beş Dilli Sözlük** (Pekin: Milletler Neşriyatı, 1957) C. 3

¹⁰ Jin Bing Zhe, “Beş Dilli Sözlük ve Onun Değeri”, Uygurca’ ya çeviren: Tayirjan Muhammed, Xinjiang Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1987, 3.sayı

hazırladığı “Yurt Dışındaki Dil Araştırmaları ve Uygur Dili İncelemeleri” isimli eserde de bahsedilir¹¹.

Tömür, S., “Beş Tillik Mancuçe Luğetning Hanzuçe-Uygurçe kısmını Teyyarlaştı Körülgen Mesililer” (Beş Dilli Sözlük’ün Çince Uygurca kısmının Hazırlanmasında Karşılaşılan Problemler), **Dil ve Tercüme Dergisi**, 1994, S.6

E. Denison Ross, Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü, (çeviren: Emine G. Naskali) Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara, 1994.

Emine G. Naskali tarafından Türkçeye çevrilen bu çalışma, Türkiye’de Beş Dilli Sözlük üzerindeki ilk yayındır. İlk yayını 1990 yılında, ikinci yayını ise 1994 yılında hazırlanan bu eserin ikinci yayınına da birinci baskısında bulunmayan üç dilli dizin yer almaktadır. Eserde *Beş Dilli Sözlük*’ün kuş isimleri bölümü çalışılmıştır. Kuş isimlerinin İngilizcesi, Mançucası ve Çincesi verilerek kuş isimlerinin açıklaması yapılmıştır. Ayrıca çalışmada kuş isimlerinin Arap harfli imlasına da yer verilmiştir. Tez çalışmamıza da kaynaklık eden bu çalışma Beş Dilli Sözlük çalışmaları arasında önemli yer tutmaktadır.

Melek Özyetgin, Yü Chih Wu Ti Ching Wen Chien: Ch’ing Sülalesi Dönemine Ait Bir Sözlük, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumları, Ankara, 2002, s.192-202

2002 yılında Ankara’da düzenlenen “Çağdaş Türklük Sempozyumu”nda sunulan bu bildiri A. Melek Özyetgin tarafından sunulmuştur. Yazar makalesinde *Beş Dilli Sözlük* hakkında detaylı bilgi vermekle kalmayıp bu sözlüğe kaynaklık eden iki dilli, üç dilli ve dört dilli Mançuca sözlükleri de tanıtmıştır. Makalenin sonunda *Beş Dilli Sözlük*’ün içindekiler kısmını oluşturan iki sayfalık ek de bulunmaktadır.

Abdurahman Ozğar, Ğeyret. “Beş Tillik Mancuçe Luğettin uruqtuğqançılığ Atalgulirimizğa bir nezer”. (Beş Dilli Sözlükteki Akrabalık Terimlerine Bakış), Xinjiang Sosyal Bilimler Araştırmaları, 2010, S.4.

Çalışmada *Beş Dilli Sözlük*’te yer alan Uygurca akrabalık terimleri tespit edilmiş ve tespit edilen terimler Yeni Uygurca akrabalık terimleri ile karşılaştırılarak

¹¹ Turnisa Rozi, Tuerxun Yasheng. “Yurt Dışındaki Dil Araştırmaları ve Uygur Dili İncelemeleri”, Xinjiang Halk Yayınevi, Ürümqi, 2003, S.447

incelenmiştir. Çalışma, Doğu Türkçesindeki akrabalık terimleri üzerine yapılan önemli çalışmalardan biridir.

Yasheng Tueroxun (Yasin Tursun), Beş Dilli Mançuca Sözlük ve Sözlük'teki Uygurlara Ait Yemek ve Mutfak Kültürü ile İlgili Söz Varlığı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.

Çalışmada *Beş Dilli Sözlük*'te yer alan yemek ve mutfak kültürüyle alakalı terimler incelenmiştir. Uygurca kısmı incelenen terimlerin söz varlığı üzerinde durulmuştur. Çalışmada *Beş Dilli Sözlük*'te 600 'ü aşkın yemek ve mutfak kültürü söz varlığı içerisinde bir kısmı ele alınmıştır. Detaylı olarak da Uygur döneminin tarihi ve kültürüyle alakalı bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca Çing Hanedanlığı dönemi ve o dönemde yapılmış *Beş Dilli Sözlük*'ten önceki sözlük çalışmalarına da yer verilmiştir. Yakın zamanlı yapılmış olan bu tez çalışması Uygur kültürüyle alakalı çalışmamıza da kaynaklık eden bir çalışmadır.

Mağfiret, Kemal – Yunusoğlu. Beş Dilli Sözlükte Moğol, Mançu ve Türkçe Kelimeler Üzerine ve IX Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri, 11-13 Kasım 2014, s.420-426.

Bildirinin konusu bizim de tezimize konu olan *Beş Dilli Sözlük*'tür. Çalışmada sözlüğün içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. *Beş Dilli Sözlük*'teki Uygurca- Moğolca- Mançuca kelimelerden yola çıkarak bu üç dildeki etkileşim ve benzerlikler tespit edilmiştir. Aynı zamanda Uygurca aracılığıyla Türkçeden Moğolca ve Mançuca'ya geçen kelimeler de tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen ortak kelimeler şunlardır:

Mançuca: han, bithe

Moğolca: қаған, бирик

Uygurca/ Türkçe: һаһ, фүтүкән, битиг

Yukarıda görülen kelimeler çalışmada tespit edilmiştir. Ayrıca bu kelimeler Altay koluna ait üç dilde aynı anlamda kullanılmaktadır. Buna benzer ortak kelimeler çalışmada ele alınarak Türkoloji çevrelerince karşılaştıma imkânı da sunmuştur. Çalışma içerdiği örnekler bakımından tezimize kaynaklık etmektedir.

3. BEŞ DİLLİ MANÇUCA SÖZLÜK'ÜN DİL BİLGİSİ BAKIMINDAN ÖZELLİKLERİ

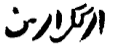
3.1. İmla Özellikleri

Türk dünyası İslamiyetin kabulünden sonra, özellikle Karahanlı hükümdarı Saltuk Buğrahan'ın devlet dinini İslam dini olarak ilan etmesinden itibaren başlayan süreç içerisinde, Arap alfabesi bütün Türk dünyasında genel olarak geçerli hale gelen bir alfabe statüsüne erişmiştir. Çağatay döneminin sonlarına denk geldiği düşünülen bu sözlük çalışmasında da Uygur Türkçesi için Arap alfabesi kullanılmıştır.¹²

Biz bu çalışmamızda eserin sadece bir bölümü olan bitkiler kısmını değerlendirdik. Yazım özelliklerinin tamamını değil sadece bitkiler bölümünde karşılaştığımız belli harflerin yazım özelliklerinden aşağıda kısaca söz edeceğiz.

/a/ ve /ä/ ünlüsü için imla özellikleri incelendiğinde şu tespitler yapılmıştır:

/a/ ünlüsü düzenli olarak kelime başı, ortası ve sonunda kullanılmıştır. İmlada Arap harfleri ا ve آ ile yazılmıştır.

/ä/ ise kelime başı, ortası ve sonunda çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Arap harfleri ا ve آ ile yazılmıştır. Kelime başında düzenli olarak gösterilmiştir. Örn: *ärkäk arman* (WB112) ...gibi.

Kelime içi kullanımda ise bu ünlünün düzenli olarak gösterilmediğini görüyoruz. Örn: *çäçäk* “ججی” ...gibi.

Bu ünlü kelime sonunda düzenli olarak gösterilmiştir. Örn: *mivä* (WB48) sözcüğünde düzenli olarak gösterilmiştir.

¹² Uygur Türklerinin 11.yy'dan sonra Eski Uygur, Soğd, Mani, Arap ve başka alfabeler kullandıkları bilinir. Ancak 20.yüzyılın başlarında Doğu Türkistanda'ki Uygurlar Çağatay temelli imla sistemleri kullanmışlardır. 1937 yılında imla sistemine Yeni Uygurcaya daha uygun olarak bazı ünlüleri karşılayan harfler ilave edildi (ö, ü gibi). Bu sırada Sovyet standart Uygurca'yı yazmak için Latin ve Kiril temelli imla sistemleri oluşturuldu. 1950'lerde Doğu Türkistan'da da Kiril temelli imla sistemi oluşturuldu. Fakat 1960 yılında Latin temelli imla sistemi ile değiştirildi. Bu (Yëñi Yëziq), Çin'deki Kültür Devrimi boyunca kullanılan resmi imla sistemi olmuştur. Bkz: Hahn, R. F, (1998) Uyghur L. Johanson, È. Á Csató (Eds.), *The Turkic Languages*: 379-396. London and Newyork: Routledge.

/ı/ ve /i/ ünlüleri için tek bir harf kullanılmıştır. Bu harf için aynı zamanda imlada /ي/ve /ى/ Arap harfleri kullanılmıştır.

/o/ ve /u/ yuvarlak ünlüleri için tek bir harf kullanılmıştır. Bu harfler düzenli olarak yazılmıştır. İmlada Arap harfi ile و harfi yazılmıştır.

/c/ ve /ç/ ünsüzleri için iki farklı şekil kullanılmıştır. Nüshada kelimelerin imlasında c harfinin kullanıldığı görülmektedir. Biz okurken Türkçe kelimelerde ç’li okuduk. Örn: çüçün ot (WB24) چۈچۈن اوت .

Ayrıca /c/ ve /ç/ sesinin arap harfli imlası okunurken genellikle ç ile yazılması gereken kelimelerin چ ile yazıldığı görülmektedir. Bu durumun en bariz örneği çiçek “ججى” kelimesidir.

/b/ ve /v/ ünsüzlerinde değişimler görülmektedir. Örn: yava <yaba çegä, WB35), yava <yabā çinār, (WB134), hāl vāb dūt/hāl vāv dūd (WB485) ...gibi.

/f/ ve /p/ sesi için ortak bir harf kullanılmıştır. Arap harfli imlasında “ف” sesi hem p hem f için kullanılmıştır. Örn: fālāñ ot (WB17) palan olması gerekirken imlası فالاڭ اوت şeklinde f harfi ile verilmiştir.

Metinde p veya b harfi ile yazılması gereken kelimelerin tamamı f harfi ile yazılmıştır. Örn: fal ot, (WB8) فال اوت , furçāķ samān, (WB18) فۇرچاق سامان yālfāķ yālfāķ (WB246) يالفاق بافاق ...gibi. Örnekteki furçāķ sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde purçak günümüz Türkçesinde ise burçak şekliyle kullanılır. Yine örnekteki yālfāķ sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde yalpak şeklindedir. Örneklerde de görüldüğü üzere p’li olması gereken sözlükler tek bir imla ile f’li yazılmıştır. Bazen “b” harfi için de “f” kullanıldığı görülür.

/k/, /q/ ve /g/, /ğ/ ünsüzleri için üç farklı şekiller kullanılmıştır. Kalın harfli sözcüklerde k ince harfli sözcüklerde genellikle g tercih edilmiştir. Kısmen kalın sıralı bazı sözcüklerde ğ harfinin ince sıralı sözcüklerde de k harfinin örnekleri de vardır. Biz okurken iki harfli de transkribe ettik. Örn: yidilīg gül (WB352) يىدىلىغ گل ...gibi.

Metinde kelime içi /-k-/ harfi yerine /-h-/ harfinin kullanıldığı görülür. Örn: *vaḥtlāgān* < *vaḥtlāgān* çeçek (WB408) *وخت لاغان جېکړ* imlasında *h* ‘li olan sözcüğü hem *h*’li hem *k*’li transkribe ettik.

Eklerin yazımında Eski Türkçenin geleneğine uygun olarak ayrı yazılan ekler olduğu gibi kelime köküne bitişik yazılan ekler de vardır.

Örn: *berk-i* (WB6) *برک*, *ṣāḥ-i* (WB7) *صاحی*, *kök-i* (WB11) *کوک*; *ḳav-niñ* *فوفکی* (WB56) *فوفکی*, *ḳaḳḳaḳ-niñ* foṣti (WB231) *جاق ناک فوفکی*; *ḳār-ni* yoruḳ daraḥt (WB186) *ناری یوروق درخت* ...gibi.

Eklerin imlası incelendiğinde bazı sıfat eklerinin ayrı yazıldığı görülmektedir: Örn: *yāz-lıḳ ot* (WB31) *یازلیق اوت*, *küz-lüḳ* (WB33) *کوزلوق*, *āk-lik ot* (WB44) *آف لیک اوت* ...gibi.

Sözcüklerin imlası incelendiğinde s harfi için *س* ve *ث* dışında kullanılan bir harf daha vardır. Orijinal nüshadan örneğini aldığımız bu altı üç noktalı harf metin boyunca s harfi olarak okunması uygun bulunup s harfi olarak okunmuştur. Bu imla özelliğine aşağıda yer verilmiştir. Örneklerin yanında harfin orijinal nüshadaki şekli bulunmaktadır.

Örn: *su fīyāz* ‘su soğanı’ (WB59) *سوفیار*, *su ḳeḳegi* ‘suçiçeği’ (WB61) *سوکچیک*, *su lāṣi* ‘su yosunu’ (WB64) *سولاشو*, *yāsemin* ‘yasemin’ (WB366) *یاسمین*, *yāḡlik serv* ‘yağlı servi’ (WB155) *یاغلیق سرو* ...gibi.

/j/ sesinin imlasında, Arap alfabesinde olmayan *ج* harfi kullanılmıştır.

Örn: *kujgi gül* (WB430) *کوزگی گل*, *nobar kujgi gül* (WB431) *نوبار کوزگی گل*, *zāñgār* *زنگار کوزگی گل* (WB433) *زنگار کوزگی گل*

3.2. Yapı Özellikleri

Eserin şekil bilgisi bakımından özelliklerini ayrıntılı ele almak incelediğimiz eserin bir sözlük olması dolayısıyla mümkün değildir. Ancak Sözlük'te yer alan sözcüklerin yapı bakımından türetim özellikleri ve kelime grubu halindeki maddeleri teşkil eden sözcüklerin aralarında kurduğu ilişkiler bakımından ele aldığımızda aşağıdaki özellikler tespit edilmiştir.

3.2.1. Ekler

3.2.1.1. Yapım Ekleri

3.2.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

Çalışmamıza konu olan sözlüğün bitki isimleri bölümünde isimden isim yapan +LXG ekinin yaygın kullanıldığı, bu ekin işlek bir ek olduğu görülmüştür. Söz konusu ek, geçmişten günümüze çok fazla değişiklik görmeden kullanılmaya devam etmiştir. İncelenen bölümde 67 sözcüğün bu eki aldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

+lıG / +liG:

hoşal+lig (WB4), yâz+lık ot (WB31), çinği+lik (WB92), yemiş+lik qarâğây (WB125), futâk+lik ârcâ (WB127), yâğ+lık qarâğây (WB128), yağ+lık çinâr (WB133), yidi+lık lisân âsfur (WB138), yâğ+lik şerv (WB155), bâğ+lık tâl (WB178), futâğ+lık (WB280), tikân+lik (WB321), yemiş+lik yâsemin (WB367), tât+lık koğun (WB573)

+luk / +lük:

kut+luğ (WB2), küz+lük (WB33), tuz+luk şibâk (WB47), gül+luk baķam (WB141), gül+lük âķ çeķek (WB146), küz+lük tâl (WB179), küz+lük irgây (WB209), ot+luk hoşboy gül (WB353), küz+lük şaķâyık (WB363), küz+lük yâsâmin (WB371), yüz kün+lük gül (WB410), farâmuş+luk çeķek (WB453), çu+luk (WB563)

+SXZ: -sız/-süz, -suz/-süz:

Kelimeye olumsuz anlam katan ektir. şāk+sız (WB259), uruğ+sız yâsemin (WB368), gül+süz mivâ (WB526)

+ÇI: +çı/+çi: Genellikle meslek ismi yapan ektir. Günümüz Türkçesinde de bu şekliyle kullanılmaktadır. yîñ+çi-gä/yîñ+çi-ga misil (WB43)

+GI : +gı/+gi: çîñ+gilik (WB92)

+ğak / +gek / +kāk / +kek: är+kāk arman (WB112), çāñ+gak ot (WB114), tāk yāñ+gak daraht (WB201), çāçirā+gak (WB222), kızğış çāçirā+gāk (WB224), yāñ+gāk (WB527), är+kāk yāñ+gāk (WB528)

+rak / +rek: Bu ek sıfatlara karşılaştırma ve derecelendirme anlamı yükler.

toğ+rāk (WB156), kalin+rāk (WB252), tārā kây+rāk (WB256), tim tārā kây+rāk (WB258), silik+rak (WB319), kızıl+rāk mivâ (WB549).

+çak / +çek: mudur+çak (WB289)

3.2.1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

+ğ / +g / k/ k: seri+k yörgäy (WB29)

-ruk eki: tut+ruk (WB118)

+ğak / +gek / +kāk / +kek:) su-l-uş+kāk (WB371), yāril+gāk, (WB223), çāk+kak daraht (WB231), çāk+kak-niñ foşti (WB232),

+ğan / -gan / +kan / +ken: yāt+kān füçāk (WB23), paķā yort+kān (WB63), kōru+gān (WB260), kāt+kān toaz (WB299), yumrul+gān (WB328), ösüb çık+kān çeçek (WB420), çit yāy+gān+dik bolubdu (WB472), āz+gān munçak (WB521), āçikil kar+gān (WB546), āfa+hān (WB30), ciz-ğan (WB198), faş ciz-ğan (WB199),

hoşlā+gān gül (WB392), vahtlā+gān / vaḫtlā+gān çeçek (WB408), tuş+ḫān¹³ bōrki (WB529), tuş+kān ḫulāk gül (WB386), bāl tir+gān (WB561), ḫurtlā+gān (WB582)

3.2.1.1.3. İsimden Fiil Yapan Ekler

-la / -le: fur-la-ş+kan futāk (WB313), ḡunḫā-lā-ydu (WB466), ḡāz-la-n-āydu (WB469)

3.2.1.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Fiilden fiil yapan ekler daha çok çatı ekleri olarak karşımıza çıkar.

-l yapım eki: āḫ-ıl-āy-du (WB468)

-ş yapım eki: sol-uş-ub yıḫ-ıl-ıb-du (WB478)

3.2.1.2. Çekim Ekleri

3.2.1.2.1. İsim Çekim Ekleri

3.2.1.2.1.1. İyelik Ekleri

Aşağıda verilecek olan örneklerde tamlama halinde verilmiş olan madde başlarında tamlayan/ilgi ve iyelik eklerinin bulunduğunu görmekteyiz.

berk+i (WB6), şāḫ+i (WB7), kök+i (WB11), bōrā tikān+i (WB38), kavniñ fōfōk+i (WB56), su çeçeg+i (WB61), su lāş+i (WB64), ḡaz ot+i (WB65), ‘arāk ot+i (WB73), fiḫān uruḡ+i (WB76), keyik ot+i (WB81), tezek mareş+i (WB105), ıt til+i ot (WB106), tōḡā ḫuyruḡ+i (WB211), tikān uruḡ+i (WB230).

3.2.1.2.1.2. Hâl Ekleri

Tamlayan hâli eki: **+niñ / +niñ:** kav+niñ fōfūki (WB56), ḫāḫḫāk+niñ foşti (WB232)

¹³ tuşkan (<tabış-kan) sözcüğü b<v değişimi göstererek günümüzdeki şeklini almıştır.

Belirtme hâli eki: **+ni /+ni:** kâr+ni yoruk daraht (WB186)

Yönelme hâli eki: İncelenen metinde bu eke ratlanmadı.

Bulunma hâli eki: **+da /+ta:** falaḥ+tä (WB578)

Ayrılma hâli eki: **+dan / +tan:** , âb+dân tarzlık / lik çeçek (WB449)

Eşitlik hâli eki: **+ça / +çä:** alu+çä (WB489), bālu+çä (WB490)

Yön gösterme eki: **+kârı / kârı :** Karşılaştırma derecesi sağlar. Kelimeye daha anlamı ve pekiştirme anlamı katar. Sıfat ekidir ve genelde isim yapmaz.

3.2.1.2.2. Fiil Çekimi Ekleri

Tez konumuzdaki eser sözlük olmasına rağmen, bazı sözcükler Mançuca madde başının çevirisi olması dolayısıyla çekimli fiillerin de kullanıldığı görülür.

Belirli (di’li geçmiş zaman): Metinde görülen geçmiş zaman ekinin bazen düz bazense yuvarlaştığı görülür. Ayrıca bu durumun örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

bürkâb âlib+du (WB266), kök lâb+du (WB271), yaşārib+du (WB272), yumrānlānib+du (WB274), daraht guñ+ti (WB308), sēriḡlān+di (WB323), ḡādān tuş+di (WB324), ḡazan tōkūla+du (WB325), kūrī+di (WB329), çūrī+di (WB339), hir cāyā+du (WB467), açılāy+du (WB468), ḡazlānā+du (WB469), zārlik bolub+du (WB471), çit yāyḡāndik bolub+du (WB472), soluşub+du (WB79), soluşub yıqılıb+du (WB478), yāşār+di (WB479), tiril+di (WB480)

Yukarıda görülen bazı örneklerde –(X)P zarp fiil eki üzerine geçmiş zaman eki gekldiği görülmektedir. Bu da geçmiş zaman ekinin “-p turur” kalıbından izler taşıması bakımından önemlidir.

Şimdiki zaman: Bitki isimleri Sözlük’ünde incelenen kısımda bu eke rastlanmadı.

Geniş zaman: Bitki isimleri Sözlük’ünde incelenen kısımda bu eke ratlanmadı.

3.2.2. Kelime Grupları

Yapılan çalışmada incelenen bölüm metin olmayıp sözlük çalışması olduğundan çeşitli kelime grubu bulunamamıştır. Bitki isimleri sözlüğü incelendiğinde buna rağmen bitki isimleri oluşturulurken bazı kelime gruplarına rastlanmıştır. Aşağıda bu kelime gruplarına yer verilecektir.

3.2.2.1. İsim Tamlamaları

Çalışmamızda sıfat tamlamalarına oranla isim tamlamaları daha az tespit edilmiştir. Aşağıda isim tamlamalarının tespit edilen tüm örnekleri verilmiştir.

3.2.2.1.1 Belirtili İsim Tamlamaları

ķavniñ fōfūki ‘kamışın bibiği’ (WB56), ķākķākniñ foşti ‘dikenin kabuğu’ (WB232), gülniñ tofi ‘çiçeğin yığını’ (WB476), nilufarniñ mulāşi ‘nilüfer tohumu’ (WB552)

3.2.2.1.2 Belirtisiz İsim Tamlaması

Belirtisiz isim tamlamalarının bazı örnekleri alıştırığımız tamlama kuralına uymamaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinde belirtisiz isim tamlamalarında genelde tamlayan eksiz, tamlanan eklidir. Ancak sözlükte yer alan belirtisiz isim tamlamalarının bazı örneklerinde bilinen şeklin tam tersi bir yapıya sahip olduğu görülmüştür.

ķava kōki ‘sedef otu’ (WB12), su ķeķek ‘suçiçeği’ (WB61), su ķeķek kōk ‘suçiçeği kōkü’ (WB62), su leşi ‘su yosunu’ (WB64), ğaz oti ‘atkuyruğu’ (WB65), araķ oti ‘kımız otu’ (WB73), bādirinc boyā ‘kedi nanesi’ (WB74), keyik oti ‘güvercin bezelye’ (WB81), suyāķāsı daraħt ‘kızılağaç’ (WB197),tunguz ķonaki ‘ayrık otu’ (WB21), bōrā tikāni ‘kenevir tohumu’ (WB38), fiķān uruĝi ‘zambak tohumu’ (WB76), tezek mareşi ‘at dışkısı’ (WB105), it tili ot ‘köpek dili otu’ (WB106), ķamuş ķanbar ‘hasır bambu’ (WB120), tāĝ ķegāşi ‘dağ keneviri’ (WB185), ķarni yoruk daraħt ‘biber

ağacı' (WB186), tögä kıyruğı 'deve kıyruğı' (WB211), tikān uruğı 'diken tohumu' (WB230), daraht gungti 'ağaç kavuğı' (WB308), balık közi şākāyık 'balıkgözü şakayık' (WB365), keyik güli 'geyik soğanı' (WB454), kaç uni ' Trabzon hurması' (WB487), şokā bihi 'papaya meyvesi' (WB498), toşkān börki 'kestane' (WB529), oğri tikān 'göl kestanesi' (WB556), kārğā közi 'karga gözü' (WB558).

3.2.2.1.3.Takısız İsim Tamlaması

āncu hoşboy 'hoş kokulu bitki' (WB10), ālāşun ot 'atık ot' (WB16), finā kāvuz 'kulaklı darı' (WB22), çüçün ot 'püsküllü çay' (WB24), yulğun ot 'ılgın otu' (WB25), boni ot 'orkide' (WB26), torkā çekā 'kenevir lifi' (WB34), fatak ot 'bataklık otu' (WB41), keyik ot 'geyik otu' (WB42), tokuş mişil 'bir saz türü' (WB45), fuydugüc ot 'kamuş otu' (WB53), hoşhāl ot 'unutkanlık otu' (WB54), kav yıldız 'kamuş otunun kökü' (WB57), su fiyāz 'su soğanı' (WB59), paķā yortkān 'su tırfılı' (WB63), çāy ot 'çay otu' (WB66), nil ot 'çivit otu' (WB67), yābā kāmā 'yabani pelin' (WB69), fiçān ot 'kılıç zambak' (WB75), tāş furçāk 'bezelye kabuğı' (WB82), tilbā bidā 'taze yonca' (WB83), it hamak 'kırmızı kabak' (WB85), ğabunā kök 'şifalı bitki' (WB89), çāyān ot 'akrep otu' (WB94), tuñuz ot 'domuz otu' (WB98), yolbārs ot 'kaplan otu' (WB97), nifiz ot 'ince ot' (WB100), kamuş ot 'kamuş otu' (WB101), hışt munār ot 'kiremit çiçeğı' (WB103), lisān āsfur 'Çin sediri' (WB137), kuş köz 'dam koruğı' (WB104), kırğul kıyruk 'sülün kıyruğı otu' (WB107), sāsik ot 'yabani sarımsak' (WB110), ārkāk arman 'taçlı kasımpatı' (WB112), şuydāñ arçā 'ince çam' (WB126), zur daraht 'kāfur ağacı' (WB148), çom daraht 'baharat ağacı' (WB150), tubi daraht 'kurtbağrı ağacı' (WB151), üjmā daraht 'dut ağacı' (WB164), çākır üjmā 'dut ağacı' (WB165), tāğ karā yigāç 'dağ karaağacı' (WB168), kırçin tal 'kırık söğüt' (WB170), tātūr söget 'salkım söğüt' (WB171), çuñ yāfurmak söget 'büyük yapraklı söğüt' (WB177), tāğ söget 'dağ söğüdü' (WB180), su söget 'su söğüdü' (WB181), bulçar söget 'bahe söğüdü' (WB182), duri tāl 'sabin ardıcı' (WB184), tohmak daraht 'dağ soforası' (WB193), çāy tohmak 'ak ağaç' (WB194), kātīg daraht 'meşe ağacı'

(WB195), faş cizgân ‘bir meşe türü’ (WB199), kayin daraht ‘kayın ağacı’ (WB200), tåg yāñgak daraht ‘dağ ceviz ağacı’ (WB201), su kārğanāk ‘su kārğanāğı’ (WB208), tåg kārğānā ‘dağ şeftalisi’ (WB215), tåg zernih ‘dağ çalısı’ (WB219), şohā tikān ‘sığır dikenli’ (WB229), çākķāk daraht ‘dikenli ağaç’ (WB231), tuzuk belgü ‘mürver ağacı’ (WB233), gud daraht ‘misk ağacı’ (WB234), kulā daraht ‘telli palmiye ağacı’ (WB235), töfā şāh ‘dal ucu’ (WB285), kāt kabuzāk ‘ıhlamur ağacı’ (WB298), kātķān taoz ‘kuru ağaç kabuğu’ (WB299), bālār yigāç ‘köknar ağacı’ (WB300), çibik tiyāk ‘dal, çubuk(ağaç)’ (WB304), çāy hafrāng ‘çay kış çiçeği’ (WB346), kak kök āgiz ‘manolya kabuğu’ (WB348), bāy çeçek ‘unutmabeni çiçeği’ (WB349), tåg nilufār ‘dağ nilüferi’ (WB374), tübet nilufār ‘tibet nilüferi’ (WB374), yilbā nilufār ‘demir nilüfer’ (WB356), kāmūş şāftul gül ‘zakkum çiçeği’ (WB378), kās bahār ‘yeşim çiçeği’ (WB379), kār yumlāk gül ‘kartopu çiçeği’ (WB382), köknār gül ‘haşhaş çiçeği’ (WB383), tuşķān kulāk gül ‘tavşankulağı çiçeği’ (WB386), lālā gül ‘lale çiçeği’ (WB387), çārtāl gül ‘yenidünya çiçeği’ (WB389), lālā kızāk gül ‘gelincik çiçeği’ (WB390), ücümā gül ‘üzüm çiçeği’ (WB391), şadbar gül ‘aynısafa çiçeği’ (WB393), tåg çāy çeçek ‘dağ çayı çiçeği’ (WB395), sāsik lisān asfur ‘kokulu çin sediri’ (WB139), ber fak gül ‘çiçek yaprağı’ (WB413), hūna çeçek ‘kına çiçeği’ (WB416), hışhāş gül ‘haşhaş çiçeği’ (WB438), tāci hōrāz gül ‘horozibiği çiçeği’ (WB439), tag hayri gül ‘dağ zambak çiçeği’ (WB444), kās yārmā ‘yeşim çiçeği’ (WB446), şu fiyāz çeçek ‘su soğanı çiçeği’ (WB455), aşbi çeçek ‘su biberi’ (WB457), tåg ālmā ‘dağ elması’ (WB494), but kol ‘buda eli’ (WB497), ārçā mivā ‘çam meyvesi’ (WB510), ganlan mivā ‘zeytin meyvesi’ (WB512), tārbuz uruğ ‘karpuz çekirdeği’ (WB532)

3.2.2.2 Sıfat Tamlamaları

İncelenen bitki bölümü Sözlük’ünde bitki isimleri oluşturulurken sıfat tamlamalarından oldukça fazla yararlanılmıştır. Diğer sıfat çeşitlerine örnekler de olmakla beraber en işlek şekilde bitki adları kurulurken renklerle sıfatlar oluşturulmuştur.

3.2.2.2.1. Renklerle Oluşturulan Sıfat Tamlamaları

kök ot ‘yeşil çimen’ (WB13), âkliğ ot ‘beyaz ot’ (WB44), seriğ kāmfa ‘sarı pelin’ (WB72), seriğ çigirātmāk ‘ sarı ipek otu’ (WB78), kök tikān ‘yeşil diken’ (WB96), seriğ çeçek ‘ sarı çiçek’ (WB99), âk ārçā ‘ak çam’ (WB129), qarā baķam ‘kara ağaç’ (WB142), güllük âk çeçek ‘beyaz çiçekli ağaç’ (WB146), âk çeçek ‘beyaz çiçekli ağaç’ (WB145), seriğ tārāk ‘sarı kavak’(WB152), qarā çay ‘siyah çay’ (WB158), boyāk çāy daraht ‘ boya çay ağacı’ (WB159), kızıl şamşad ‘ kızıl şimşir’ (WB162), kızgiş şamşad ‘kırmızımsı şimşir’ (WB163), qarā yigāk ‘kara ağaç’ (WB166), tikān qarā yigāk ‘dikenli kara ağaç’ (WB167), seriğ söget ‘sarı söğüt’ (WB172), seriğ tal ‘sarı söğüt(dal)’ (WB173), yāşil daraht ‘yeşil ağaç’ (WB187), şiyā / şiyāh baķam ‘siyah benekli ağaç’ (WB203), kızgiş baķam ‘kırmızımsı ağaç’ (WB204), altun kārğāk ‘altın şeftali ağacı’ (WB214), kızgiş çāçirāgāk ‘kırmızımsı çalı’ (WB224), seriğ kabuzāk ‘sarı kabuklu ağaç’ (WB293), ālā taoz ‘alacalı ağaç kabuğu’ (WB295), kök foşti ‘yeşil söğüt kabuğu’ (WB297), seriğ hafrāng ‘sarı kış çiçeği’ (WB347), altun şāftul gül ‘altın şeftali çiçeği’ (WB377), kızgiş gül ‘erguvan çiçeği’ (WB385), seriğ lālā gül ‘sarı lale çiçeği’ (WB388), altun kuçķāç gül ‘altın serçe çiçeği’ (WB398), altun kum çeçek ‘altın kum çiçeği’ (WB399), kızil fālizlik çeçek ‘kırmızı yabani gül’ (WB401), seriğ ālā tikānlik çeçek ‘sarı beyaz dikenli çiçek’ (WB406), âk çāy gül ‘yasemin çiçeği’ (WB412), nil çeçek ‘mavi çiçek’ (WB418), altun çirāğ çeçek ‘altın fener çiçeği’ (WB422), nobar altun fiyālā çeçek ‘küçük altın piyale çiçeği’(WB424), altun fiyālā çeçek ‘altın piyale çiçeği’ (WB423), altun kuzān çeçek ‘sarı çan çiçeği’ (WB428), kızıl roşanlik çeçek ‘kırmızı parlak çiçek’ (WB429),

zāñgār kujgi çeçek ‘mavi krizantem çiçeği’ (WB433), altun hayri gül ‘ebegümeci’ (WB443), altun ful gül ‘altın para çiçeği’ (WB445), ābdān tarzlık çeçek ‘beyaz gülhatmi’ (WB449), guñguri çeçek ‘beyaz manolya’ (WB451), qarā üruk ‘kara erik’ (WB491), qarā çilān ‘kara hünnap’ (WB516), qarā üzüm ‘siyah üzüm’ (WB518), āķ şakal ‘beyaz kabuk’ (WB533), kıımız alma ‘ekşi elma’ (WB542), kıızıl şöhlā. ‘kırmızı frenk üzümü’ (WB544), kıızılraq mivā ‘kırmızımsı meyve’ (WB549), kıızıl gül ‘kırmızı gül’ (WB550), gülsu ‘yabani çilek’ (WB551).

3.2.2.2. Türemiş Sıfatlarla Kurulan Tamlamalar

kutluğ giyā ‘şifalı ot’ (WB2), mahari giyā ot ‘zencefil’ (WB3), hoşāllık ot ‘şifalı bitki’ (WB4), yañi çıkān kök ot ‘yeni çıkan yeşil çimen’ (WB14), örteñ ot ‘örten ot’ (WB15), yātқан füçāk ‘kuşekmeği’ (WB23), yāzlık ot ‘yazlık ot’ (WB31), tuzluk şıbāk ‘tuzlu göl bitkisi’ (WB47), tirkeşlik ot ‘dağlama’ (WB113), ‘çāñgak ot’ dededikeni’ (WB114), yidilik qarāğāy ‘kokulu çam’ (WB124), yimişlik qarāğāy ‘meyveli çam’ (WB125), putāklik arçā ‘budaklı çam’ (WB127), yāğlık qarāğāy ‘yağlı karaçam’ (WB128), yāğlık çinār ‘yağlı çınar’ (WB133), yidilik lisān asfur ‘kokulu ağacı’ (WB138), güllük baķam ‘güllü ağaç’ (WB141), şerlik daraht ‘cila ağacı’ (WB154), yāğlık şerv ‘yağlı servi’ (WB155), kabuzāklik daraht ‘acem dutu’ (WB157), bağlık tāl ‘bitişik söğüt’ (WB178), küzlük tāl ‘sonbaharlık söğüt’ (WB179), kıfāk tārāk ‘katalpa ağacı’ (WB190), küzlük irgāy ‘güzlük hanımeli’ (WB209), haybatlik daraht ‘heybetli ağaç’ (WB210), furlāşkān futāk ‘çürük ağaç budağı’ (WB313), yilān āgri ‘kıvrımlı ağaç’ (WB320), ğadān tuşdi ‘yere düşen sonbahar yaprağı’ (WB324), küzlük şakāyık ‘sonbahar şakayığı’ (WB363), çörümā şakāyık ‘asma şakayık’ (WB364), yimişlik yāsāmin ‘meyveli yasemin’ (WB367), uruğsız yāsāmin ‘tohumuz yasemin’ (WB368), cānāştā yāsāmin ‘kirazlı yasemin’ (WB369), abi yāsāmin ‘su yasemin’ (WB370), küzlük yāsāmin ‘güzlük yasemin’ (WB371), suluşkak nilufār ‘suda yüzen nilüfer’ (WB376), ārtā yāzki şuñā gül ‘ilkyaz filizlenen çiçek’ (WB380), safāklik gül

‘saplı çiçek’ (WB384), hoşlāğan gül ‘gündüzsefası çiçeği’ (WB392), hoşvāklik çeçek ‘hoşkokulu çiçek’ (WB396), ulāğlik çeçek ‘bağlı çiçek’ (WB397), bādişlik çeçek ‘dağ gülü’ (WB400), fālizlik çeçek ‘yabani gül’ (WB401), nilufar fālizlik çeçek ‘lotus gülü çiçeği’ (WB403), tikānlik çeçek ‘dikenli çiçek’ (WB404), yabā tikānlik çeçek ‘yabani dikenli çiçek’ (WB405), ay aylık gül ‘aylık açan gül’ (WB407), vahtlāğān/vaktlāğān çeçek ‘dört mevsim çiçeği’ (WB409), muḥuşboy çeçek ‘ponpon çiçeği’ (WB409), yüz künlük gül ‘yüz günlük çiçek’ (WB410), falaklik çeçek ‘kanarya gülü’ (WB411), nafas yidilik çeçek ‘zarif kokulu çiçek’ (WB414), yidilik ḥına çeçek ‘kokulu kına çiçeği’ (WB417), ösüb çıkḳān çeçek ‘beş yapraklı sarmaşık’ (WB420), şodañ çeçek ‘otsu şakayık çiçeği’ (WB421), kuzāñlik çeçek ‘çan çiçeği’ (WB425), ārtā yāzḳi kuzāñlik çeçek ‘ilkbahar çan çiçeği’ (WB426), kujgi kuzāñlik çeçek ‘sonbahar çan çiçeği’ (WB427), bāşiglik kujgi çeçek ‘başlı sonbahar çiçeği’ (WB432), baland kujgi çeçek ‘kartopu çiçeği’ (WB434), sirmurglik kujgi çeçek ‘çifte sonbahar çiçeği’ (WB435), tillāyi çeçek ‘andız otu’ (WB436), tāk çeçek ‘karanfil çiçeği’ (WB437), abḥā çeçek ‘gülhatmi çiçeği’ (WB441), abçi çeçek ‘sardunya çiçeği’ (WB442), fākizālik çeçek ‘temizlik çiçeği’ (WB447), sösen gül ‘nergis çiçeği’ (WB448), ḥāzāmā gül ‘ortanca çiçeği’ (WB450), yaḥ hoşboy gül ‘leylak çiçeği’ (WB452), fārāmuşluk/farāmuşluk çeçek ‘gün zambağı’ (WB453), bir şāḥ ‘bir dal’ (WB459), hir cāyādu ‘açılmış çiçek’ (WB467), zārlik bolubdu ‘?’ (WB471), çityāygāndik bolubdu ‘parlak renkli çiçek’ (WB472), soluşub yıkılıbdu ‘sarkık ve solmuş çiçek’ (WB478), yidilik yumālāk ‘kokulu kavunu’ (WB496), āzgān munčāk ‘alıc meyvesi’ (WB521), şohlā mivā ‘frenk üzümü meyvesi’ (WB524), yāfrāklik mivā ‘yapraklı meyve’ (WB525), gülsüz mivā ‘incir meyvesi’ (WB526), āciḳil ḳargān ‘?’ (WB546), bulāşlik mivā ‘kuş üzümü’ (WB547), ḳum ātlik ‘yumuşak kabak’ (WB564), göş ātlik ‘etli kabak’ (WB565)

3.2.2.2.3. Herhangi Bir Ekle Bağlanmayıp Sıfat ve İsimlerin Yalın Hallerinden Oluşan Tamlamalar

yāba çegā ‘yabani kenevir’ (WB37), yiñçigā / yiñçigā misil ‘ince saz’ (WB43), yālğuz qorāy ‘yalnız kamaş’ (WB70), ālā qamuş ‘benekli bambu, alacalı kamaş’ (WB131), yabā çinār ‘yabani çınar’ (WB134), tōmür yiğāç ‘demir ağaç’ (WB144), tāş ābnuş ‘alev ağacı’ (WB147), yaba çāy ‘yabani çay’ (WB160), furçāk çāy ‘kamelya çiçeği çayı’ (WB161) bulçar tārāk ‘küçük yapraklı kavak’ (WB189), qizğış ālā ‘kırmızımsı meyve’ (WB216), qonrāğu tikān ‘zehirli diken’ (WB221), yābā alqāt ‘yabani meyveli ağaç’ (WB238), yālğuz köçet ‘tek fidan’ (WB244), qob qoyuk ‘çok koyu ağaçlık’ (WB253), sāk suyuq ‘ince dallar’ (WB263), igiz faş ‘yüksek ağaçlar’ (WB264), bürkīb ālibdu ‘sarkık dal ve ağaçlar’ (WB266), çifār toaz ‘benekli ağaç kabuğu’ (WB296), çifār gül ‘gelincik çiçeği’ (WB350), hoşboy çeçek ‘kokulu çiçek’ (WB394), kujgi gül ‘sonbahar çiçeği’ (WB430), naobār kujgi gül ‘temmuz krizantemi’ (WB431), hoşruy gül ‘gelincik çiçeği’ (WB440), āçā şāḥ ‘dallanmış bitki’ (WB460), qāt qāt ‘çift yapraklı çiçek’ (WB462), qum alma ‘yumuşak elma’ (WB493), qotur turinç ‘parlak mandalina’ (WB501), qāt turinç ‘dokuz başlı mandalina’ (WB502), at turuş ‘Çin greyfurdu’ (WB504), çüçümel turuş ‘ekşi portakal’ (WB503), yabā üzüm ‘yabani üzüm’ (WB519), it turinç ‘üç yapraklı portakal’ (WB508), quruq çilān ‘kuru hūnnap’ (514), it üzüm ‘yaban gülü meyvesi’ (WB521), murbā üzüm ‘ekşi üzüm’ (WB523), ārkāk yāñgāk ‘yabani ceviz’ (WB528), yetam alma ‘bir tür elma’ (WB541), yabā cinestā ‘yabani kiraz’ (WB548)

İKİNCİ BÖLÜM

METİN VE AÇIKLAMALAR

Bu bölümde biz orijinal eserdeki bölümlere göre madde başlarının transkripsiyonu ve Arap harfli karşılıklarını vermekle birlikte, yeri geldiğinde madde başları hakkında bazı açıklamalar ve köken analizlerini yapmaya çalıştık. Ancak, sözlükte yer alan madde başlarının azımsanmayacak bir kısmı Mançuca ve Çince karşılıklarının çevirisi olduğundan hiçbir kaynakta karşılığı bulunamamakta, dolayısıyla açıklanamamaktadır. Bu yüzden biz Uygur Türkçesi madde başlarının transkripsiyonu yanına çalışmadan istifade edenlere kolaylık olması niyetiyle Mançuca ve Çince karşılığını da ekledik.

1. OTLAR BÖLÜMÜ (WT3986.3) اوت نینک سر جمع / OTNİÑ SER CEMİ

1.1 Birinci Grup (WT3986.4) اوت نینک قسمی برینجی / otniñ kısmı birinci

WB1 (WT3987.1) ot اوت “ot, çimen”

Mançuca: Orho

Çince: Cao

Bu isim genel olarak bitkilere verilen bir isimdir. Farsça alıntı olan “çemen” yerine de kullanılmaktadır.

ÇağUyg.’da ot sözcüğü “bitki, yeşillik” anlamına gelir (Necip 2013, 299).

WB2 (WT3987.2) ҡutluğ giyā قوتلوغ کيا “şifalı ot”

Mançuca: Sabingga sence

Çince: Ling zie

Şifalı bir bitkinin adıdır. Dalların ucu mantara benzeyen alacalı halka biçimindedir. Farklı renklerde de bulunabilir.¹⁴ ÇağUyg.’da ҡutluğ sözcüğü ‘kutlu, uğurlu’ anlamlarına gelir (Necip 2013, 250).

¹⁴ Bitkiyle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (Corff 2013, s.853- 897)

ÇağUyg.'da giya sözcüğü Farsçadan girmiş olup “yabani ot” olarak bilinmektedir (Necip 2013, 134).

Osmanlı Türkçesi'nde kut “yaşatacak gıda” manasındadır.

WB3 (WT3987.3) mahari giyā ot ماحارى كيا اوت “zencefil”

Mançuca: Sabingga orho

Çince: Ling zhi

Latince: Ganoderma lucidum

Şifa veren bitkinin adıdır. Büyülü, sihirli otlar grubunda yer alır. Şifa amaçlı kullanımından ötürü bu şekilde adlandırılmıştır.

Çinliler tarafından sağlıklı yaşam için kullanılan ölümsüzlük mantarı olarak adlandırılan bir mantar türüdür.

WB4 (WT3987.4) hoşāllıq ot خوشاللىق اوت “şifalı bitki”

Mançuca: Sabirgan orho

Çince: Ji xiang cao

Ölümsüzlük mantarı olarak bilinir. Madde WB3, WT3987.3 ile benzer bir bitkidir. Bu bitkiler şifa için kullanılırlar.

Huşal sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde “memnun, sevinçli” (Necip 2013, 169) anlamlarına gelir.

WB5 (WT3988.1) yabrucāşşānam يابروجاششم “ginseng”

Mançuca: Orhoda

Çince: Ren shen

Latince: Panax ginseng

Bilinen adı **Ginseng** olan bu bitki Panax cinsinden bitkilerin köküne verilen addır. Çeşitli türleri vardır. Şifalı bir bitkidir.

WB6 (WT3988.2) berki بركى “yaprak”

Mançuca: Solo

Çince: Shen xu

Ginseng'in lif kökü anlamına gelmektedir.

Osmanlı Türkçesi'nde berk yaprak anlamına gelmektedir. Bu kelimeyle de ilişkilendirmek mümkündür.

ÇağUyg.'da da berk genelde çiçek yaprağı için kullanılır.

WB7(WT3988.3) şāḥī شاخى “dalı”

Mançuca: Se

Çince: Shen lu

Ginseng bitkisinin gövdesi ile kökünün bittiği yere denilmiştir.

Farsçada şah sözcüğü bir çeşit ağaç türüdür. Sözcük şah-i şeklinde, iyelik eki ile birlikte verilmiştir.

Şah “dal” anlamındadır. Sözcük ÇağUyg.'da bu anlamı ile kullanılmaktadır.

WB8 (WT3988.4) fal ot فال اوت “civanperçemi”

Mançuca: Şengkiri

Çince: Shi

Latince adı: Achillea millefolium

Bitkinin bilinen adı civanperçemidir. Papatyagiller familyasının üyesi olan çiçekli bir bitkidir.¹⁵

Sözcüğün imlası fal şeklinde yazılmıştır ancak pal şeklinde yazılması daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Orijinal nüshaya baktığımızda fal ot sözcüğünün ‘ف’ harfi ile yazıldığını görmektetiz.

WB9 (WT3989.1) hoş bahār خوش بهار “kokulu dağ bitkisi”

Mançuca: Niyanci hiyan

Çince: An chun xiang

Kurutulmuş toz haline getirilmiş ve kurbanlarda tütsü olarak kullanılan söğüt yapraklarına benzer küçük kokulu yapraklı dağ bitkisi.

¹⁵ “Civanperçemi Achillea türlerine verilen genel addır ve 100 cm kadar yükselebilen, çok yıllık, otsu, tüylü, beyaz veya sarıçiçekli ve kuvvetli kokulu bitkilerdir” (Baytop 2015, 60).

Hoş-i bahar şeklinde iyelik eki almış haliyle de verilmiştir. Kokulu otlar gurubunda yer alır.

WB10 (WT3989.2) āncu ḥōşboy انجو خوش بوی “hoş kokulu bitki”

Mançuca: Ancu hiyan

Çince: Qi li xiang

Aromatik yaprakları tütsü yapmak için kullanılan uzun beyaz dağlarda yetişen bir bitki.

Mançuca ancü karşılığı Doğu Türkçesi’nde anju’dur.

Eski Türkçede ançu kelimesi “değer, kıymet” anlamlarına gelir (Caferoğlu2015, 15). Değerli kıymetli bir ot olduğundan bu şekilde adlandırılmış olabilir. Mançuca karşılığının ses çevirisi de olabilir.

WB11 (WT3989.3) köki کوکی “sedef”

Mançuca: Ayan hiyan

Çince: Yun xiang

Sedef bitkisinin kökü olarak adlandırılır.

Kokulu otlar grubunda yer alır. Bilinen adı sedef otudur.

Yaprakları tütsü haline getirilerek kullanılan bitki olarak bilinir. Tütsüleme işlemi genellikle kurbanlarda yapılır.

Mançuca- İngilizce Sözlük’te de “kurbanlarda yakılan otların adı” şeklinde yer almaktadır (Norman 2013, 24).

WB12 (WT3989.4) kavā köki¹⁶ قاولا کوکی “sedef otu”

Mançuca: Sengkiri/ senggiri hiyan

Çince: Yun xiang

WB11. Maddedeki ayan hiyan ile aynı anlama gelmektedir. Tütsü olarak kurbanlarda kullanılan bitkiye denir. Çince okunuşu da 11. madde ile aynıdır. Güçlü kokulu ot olarak da bilinir.

¹⁶ Madde başı sözcük olan *kök-i* sözcüğü *kög-i* biçiminde de okunabilir.

WB13 (WT3990.1) kök ot کوک اوت “yeşil çimen”

Mançuca: Niyanciha

Çince: Qing cao

Yeşil bitki örtüsü, çim, yeşillik anlamlarına gelmektedir.

Türkiye Türkçesinde ot genel bir isim olarak yeşil bitki örtüsü için kullanılmaktadır. ÇağUyg.’da da kök “yeşillik” anlamına gelmektedir. ÇağUyg.’da “kök çıkarmak” kavramı ise filizlenmek (Necip2013, 203) olarak kullanılmaktadır.

WB14 (WT3990.2) yañi çıkān kök ot¹⁷ ینکی جیقان کوک اوت “yeni

çıkan yeşil çimen”

Mançuca: Fulenggi niyanciha

Çince: Qing cao ya

Çim tomurcuklarının yeni çıkmaya başlamış hali için bu ifade kullanılmaktadır. Sözcüğün tam tercümesi bir cümle şeklindedir. Yeni çıkan yeşil ot şeklinde cümleyi ifade edebiliriz. Genel anlamda ot ve bitki örtüsü için kullanılmış olsa da bitkinin adı cümle şeklinde verildiğinden tam bir adlandırma yapmak zordur.

WB15 (WT3990.3) örteñ ôt اورتنک اوت “örten ot”

Mançuca: Hakda

Çince: Huang yu cao

Yeni bitki örtüsü arasında duran eski bitki örtüsü olarak ifade edilir.

Bir diğer adıyla taze olmayan kuru bitkiye denir. Tam tercümesini örten ot şeklinde ifade edebiliriz.

EUyg’da örten sözcüğü “alev” ve örten-eylemi ise “yanmak” anlamlarına gelmektedir.(Eraslan 2012, 596). Bitkinin anlamındaki yeni bitki örtüsü arasında duran yani yanmış olan eski bitki örtüsünü ifade eden bu sözcük EUyg’daki sözcük ile ilişkilendirilebilir. ÇağUyg.’da da ört- sözcüğü “yanmak” anlamında kullanılır.

¹⁷ Madde başı sözcüğün Arap harfli imlasında ç yerine c harfi kullanılmıştır. Biz bu sözcüğü ç harfi ile transkribe ettik.

WB16 (WT3990.4) ālāşun ot أَلَاشُون اوت “atik ot”

Mançuca: Dooran

Çince: Huang yu cao

Madde WB15 ile aynı anlamdadır.

WB17(WT3991.1) fālāñ ot فالانك اوت “yabani çavdar”

Mançuca: Soco orho

Çince: Yang cao

Latince adı: Leymus chinensis

Taze ot anlamına gelen bu bitkiyi, dağlardan toplanan yem olarak da tanımyabiliriz.

Palañ sözcüğü ÇağUyg.’da “mısırın sapı ve yaprakları, saman” anlamlarına gelmektedir (Necip 2013, 313). Aynı zamanda sözcüğün *paḥal* şekliyle gösterimi de vardır. “Paḥal” sözcüğü de ÇağUyg.’da “saman” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 312).

WB18 (WT3991.2) furçāk samān¹⁸ فورچاك سامان “burçak, saman”

Mançuca: Muya

Çince: Ge rang

Latince adı: Vigna sinensis

Harman sırasında tahıldan çıkan kabuklara denir. Bu bitkinin tam karşılığı saman’dır.

Furçak imlası f ile yazılan bu sözcük burçak olup ÇağUyg.’da purçak şeklinde söylenmektedir.

ÇağUyg.’da *purçak* sözcüğü “nohut, bezelye” anlamlarına gelmektedir.

Saman sözcüğü b>m değişimine uğrayarak günümüzdeki şeklini almıştır. Örneğin: saban>saman

¹⁸ Madde başı bitki adındaki *furçāk* sözcüğünün imlası c harfi ile verilmişse de biz Türkçe kökenli bu sözcüğü ç harfi ile okuduk.

WB19 (WT3991.3) fāhāl فاحال “saman”

Mançuca: Afiya

Çince: Lian jiao dou jie

Latince adı: Phaseolus vulgaris

Latince: “Phaseolus vulgaris” şeklinde saman sözcüğünün Latincesi bitki Sözlük’ünde yer almaktadır (Sarıbaş 2013, 169).

Almanların çalışmasında kabuklarından ayrılmış fasulye anlamı verilmiştir. Çalışmada tanımı şu şekilde yapılmıştır: “von den Schoten befreites Bohnenkraut” (Corff 2013, 866). Kaynaklardan bakıldığında bu sözcüğün saman anlamında kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu madde belki de Mançuca karşılığına tam olarak Uygur Türkçesinden bir karşılık bulunamadığından yazılmış olduğu kanaatindeyiz.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *paḥal* sözcüğü “saman” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 312).

WB20 (WT3991.4) kāvuz قاوز “darı”

Mançuca: Hara

Çince: You zie

Latince adı: Seteria viridis

Sözcüğün tercümesi yeşil darı anlamına gelmektedir.

Seteria viridis, “yeşil tilkikuyruğu, yeşil kıllar ve vahşi tilkikuyruğu, darı” gibi birçok yaygın isimle bilinen bir çim türüdür.

Seteria viridis “kirpidarısı”, Seteria viridis “sarı darı” şeklinde Türkçede iki karşılığı bulunan darı türünden bir bitkidir (Sarıbaş 2010, 113).

WB21 (WT3992.1) tuñuz kōnaḳi تونكوز قوناقى “ayrık otu”

Mançuca: Jeku hara

Çince: Gu you

Çağdaş Uygur Türkçesinde kōnaḳ sözcüğü “mısır” anlamına gelir (Necip2013, 243).

Bilinen adı ayrık otudur. Ayrık otu buğdaygiller familyasından Asya, Kuzey Afrika ve en çok Avrupa’da bulunan bir bitki türüdür.

Madde başı sözcük için bir çeşit tahıl denilebilir.

WB22 (WT3992.2) finä kāvuz فین قاوز “kulaklı darı”

Mançuca: Hife hara

Çince: Bai you

Çıkıntılı, kulaklı darı türüdür. Ahır otu olarak da bilinir.

Boyama için kullanılan otlar grubunda yer alır.

WB23 (WT3992.3) yātқан fūçāk ياتقان فوجك “kuşekmeği”

Mançuca: Banda hara

Çince: Bian xu

Latince adı: Polygonum aviculare

Polygonum aviculare “kuşekmeği” olarak Türkçede karşılık bulur.
(Sarıbaş2010, 99)

Toprağa sürünerek yetiştiği için Uygurca “yatқан” sıfatı kullanılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde püçek sözcüğü “boş, çekirdeksiz” (Necip2013, 328) anlamlarına gelir

Çağdaş Uygur Türkçesinde *puçak* sözcüğü bir diğer sözcük “burçak” sözcüğünün farklı varyantları olan poçak ve purçak olarak da telaffuz edilir ve “nohut, bezelye” anlamlarına gelir (Necip 2013, 327). Madde WB23’teki fūçāk ifadesi, bu sözcükle karşılaştırılabilir. Ancak, imla ك ile yani ince “k” ile yazıldığından kelimenin burçak değil, *fūçāk* “boş, çekirdeksiz” olduğunu düşünmek daha doğru olur, kanaatindeyiz.

WB24 (WT3992.4) çüçün ot جوجون اوت “püsküllü çay”

Mançuca: Solho hara

Çince: Shu wei cao

Latince adı: Salvia officinalis

Bilinen adı adaçayıdır.

Bitkinin çiçeği püsküllü olduğu için Uygurcası çüçün şeklinde verilmiştir.

Çüçün “püskül” demektir.

Salvia officinalis Latince adıdır ve Türkçe karşılığı adaçayı olarak bilinmektedir (Sarıbaş 2010, 109).

1.2 İkinci Grup (WT3993.1) اوت نینک قسمی ایکنجی / otniñ kısmı ikinci

WB25 (WT3993.2) yulğun ot يولغون اوت “ılgın otu”

Mançuca: Gu orho

Çince: Jian

Latince adı: Hyoscyamus

Çağdaş Uygur Türkçesinde yulğun kelimesi hala kullanılır ve “ılgın ağacı” anlamına gelmektedir.

“Bir tür söğüt ağacı” şeklinde tanımlanan ılgın Orta Türkçede “yılgın” şekliyle gösterilmektedir (Gülensoy 2018, 326).

Çiçekli bitkilerin küçük bir cinsidir. Alçak büyüyen çiçekli bir bitki cinsidir.

Latince Hyoscyamus karşılığı Türkçede “ban otu olarak bilinir ve 20-100 cm yükseklikte, yumuşak tüylü, iki yıllık ve otsu bir bitki” (Baytop 2015, 44) şeklinde açıklanmaktadır.

WB26 (WT3993.3) boni ot بونی اوت “orkide”

Mançuca: Bulha orho

Çince: Yi

Latince adı: Spiranthes australis

Çince ve Latince karşılıklarına bakıldığında ortak bir orkide türüdür. Bir diğer adı yaygın olarak bilinen güney bayanlar bukleleri’dir.

WB27 (WT3993.4) misil ميشل “çim”

Mançuca: Maikci / mailaci

Çince: Li

Almanların Sözlük’le ilgili yaptığı çalışmada nemli yerlerde yetişen, çimen benzeri veya boru şeklinde yaprakları olan ve salkımlarında kahverengi veya yeşil çiçekleri olan bitki şeklinde açıklanmıştır.

WB28 (WT3994.1) āḳ misil آق میشل “beyaz çim”

Mançuca: Jijiri orho

Çince: Biao

Latince adı: Anthistiria ciliata

Bir çim türü. Hasır ve ayakkabı örmede kullanılan bir tür ot olarak bilinir.

WB29 (WT3994.2) seriḳ yörgäy سریق یورکای “sarı gündüzsefası ”

Mançuca: Somina orho

Çince: Zang

Latince adı: Schoenoplectus lacustris

Genelde sazlık bitki olup zehirli bitkiler gurubunda yer alır. Mançuca-İngilizce Sözlük’ünde de bu sözcük “saz” olarak açıklanmıştır (Norman 2013, 329).

serik < sārīḡ (sār+ī+ḡ) (Gülensoy 2018, 598).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *sériḳ* “sarı” renk anlamına gelir (Necip 2013, 351).

Clauson’un Sözlük’ünde *yörgey* sözcüğü “gündüzsefası çiçeği” olarak tanımlanır (EDT, 905). Yörgey veya yögey ÇağUyg.’da kullanılmaktadır. Genelde sarmaşık türü bitkilere “yörgemeç” denilmiştir.

WB30 (WT3994.3) ārfahān آرفخان “yaban arpası”

Mançuca: Mijiri orho

Çince: Mi cao

Latince adı: Ligusticum

Günümüzde arpa olarak bilinir.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde “yaban arpası” olarak bilinen bir bitki türü olduğu bilinir (Necip 2013, 17). Çağdaş Uyğur Türkçesinde sözcüğün imlası su arpihan şeklindedir.

Sözcük *f* harfi ile yazılmış olsa da doğrusunun *p* imlası ile yazılması gerektiği kanaatindeyiz.

“Arpa taneleri ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen, ülkemizde çok yetiştirilen bir bitkidir” (Eren 2020, 24).

Bitkinin Latince adı olan *Ligusticum*’un Türkçe karşılığı bitki anlamına gelmektedir ve 60 tür çiçekli bitki cinsi için bu genel ad kullanılmaktadır.

WB31(WT3994.4) yāzlıq ot يازلىق اوت “yazlık ot”

Mançuca: Juwajiri orho

Çince: Ban xia

Latince adı: *Pinellia tuberifera* / *Pinellia ternata*

Çiçekleri ilkbaharda açtığından bu şekilde adlandırılmıştır.

Türkçe karşılığı “karga kepçe” olan bu bitki Moğolistan, Doğu Türkistan, Çin, Japonya ve Kore’ye özgü bir bitki olamakla birlikte ıslak, otlak yerlerde yetişmektedir.

WB32 (WT3995.1) orādān اورادان “meyan kökü”

Mançuca: Jamuri orho

Çince: Zi cao

Almanların çalıştığı Sözlük’e göre kızarıklık için kullanılan şifa bitkisidir. Çin tıbbında da yaygın olarak kullanılır. Uyğurca anlamı kaynaklarda tespit edilememiştir.

WB33 (WT3995.2) küzlük كوزلوق “güzlük ot”

Mançuca: Wenje

Çince: Lan ju cao

Latince adı: Callistephus chinensis

Don başlangıcından sonra mavi açan bir bitkinin adıdır. Dağ otları gurubuna girmektedir. Uygurca karşılığı da snbahar bitkisi olduğunuj açıklar.

Callisstephus chinnensis bitkisinin Türkçe karşılığı “yaz asteri, saraypatı” şeklindedir (Saribaş 2010, 30).

WB34 (WT3995.3) torqā çige تورقا چك “kenevir lifi”

Mançuca: Olo¹⁹

Çince: Xian

Latince adı: Cannabis sativa

Cannabis sativa sözcüğünün Türkçe karşılığı “kenevir” dir (Saribaş 2010, 31).

Günümüzde yaygın kullanımı ve bilinen adı kenevir’dir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde çige sözcüğü “kenevir” (Necip 2013, 78) anlamına gelmektedir. Ancak metinde geçen torqā çige kenevirin bir türü olmalıdır.

WB35 (WT3995.4) çige چك “kenevir”

Mançuca: Kima

Çince: Qing ma

Latince adı: Sida ciliafolia / Sida Cordifolia

¹⁹ Mançuca madde başı sözcük dışında kenevir için Mançuca bu dört sözcük kullanılır: hunta, namuri, sişari, yehe. (Corff 2013,)

Çağdaş Uygur Türkçesinde kenevir sözcüğü için çige dışında aynı zamanda kendir de kullanılır.

WB36 maddesi ile aynı anlama gelmektedir.

WB36 (WT3996.1) kendir كندير “kenevir”

Mançuca: Hiyahûwa / hiyalhuwa

Çince: Ma jie ting

Hasat edilmiş kenevir sapı anlamındadır. Bu sözcük ET.’den itibaren bilinmektedir.

Eraslan’ın eserinde kentir sözcüğü ‘kenevir’ (Eraslan 2012, 578) olarak yer almaktadır. EUyg.’da sözcüğün kentir şekliyle telaffuz edildiği görülmektedir.

WB37 (WT3996.2) yabā çige يبا چك “yabani kenevir”

Mançuca: Fiye

Çince: Ge teng

Latince adı adı: Pueraria montanaa

Bilinen adı yabani kenevirdir. Taneli kenevir olarak da adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde -b-> -v- değişimiyle yava olmuştur. Üstelik yavayi de “yabani” (Necip 2013, 461) olarak kullanılır.

Eski Uygur Türkçesinde ise yava sözcüğü “tane, ekin” (Caferoğlu 2015, 290) anlamlarına gelmektedir.

WB38 (WT3996.3) bōrā tikāni بوره تیک نی “kenevir tohumu”

Mançuca: Meihe geleku

Çince: Da ma zi

Latince adı: Gastrodia

Çağdaş Uygur Türkçesinde kenevir tohumu için kıça uruği sözcüğü kullanılmaktadır.

WB39 (WT3996.4) çig چىغ “kamış”

Mançuca: deresu

Moğolca: deresü

Çince: Yu cao

Mançuca ile Moğolca bu kelimeye benzerlik gösterir.

“Dikenli çimen, bozkır otu” anlamlarına gelmektedir. Her birinde delikler olan bitkiye denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde bu sözcük “genellikle bozkırlarda toplu olarak bir kökten dal dal olup çıkan uzun ve ince bitki ki, bu bitkiden bağ ve avlu süpürgesi yapılır” (Necip 2013, 78).

Wilkens’in sözcüğünde bu sözcük için “muhtemelen bir bitki türü” (Wilkens 2021, 227) diye bahsettiğini görmekteyiz. Wilkens’in bu sözcük için muhtemel dediği bitki türü ise kamış’tır. Ancak açıklamalar bu bitkinin, bir kamış türü olduğunu, bizim bildiğimiz kamıştan farklı olduğunu göstermektedir.

WB40 (WT3997.1) çigirātmāq چىغىراتماق “kenevir”

Mançuca: Sa

Çince: Ma cao

Çağdaş Uygur Türkçesinde benzer olan *çigit* sözcüğü “pamuk tohumu” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 78).

Wilkens’in Sözlük’ünde *çigin* sözcüğü “kenevir” anlamına gelmektedir ve Sogd kökenli bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır (Wilkens 2021, 231).

Çige, çig, çigiratmak ve çigin sözcükleri üzerinde ayrıntılı inceleme yapılabilir. Bu sözcükler aynı ailenin farklı üyeleri olmalı.

WB41 (WT3997.2) fatak ot²⁰ فاتاڪ اوت “bataklık otu”

Mançuca: Foyo

Çince: Wu la cao

Latince adı: Carex meriana

Bir saz türüdür. Genellikle Uzak Doğu’da yetişir. Bataklık otudur.

WB42 (WT3997.3) keyik ot كيك اوت “geyik otu”

Mançuca: Şadu foyo

Çince: Sha cao

Latince adı: Cyperus rotundus

Almanların Sözlük üzerinde yaptığı çalışmada yağmurluk yapımında kullanılan bir yaprak türü olatrak açıklanmıştır.

Cyperus rotundus Türkçede “kara topolak” (Baytop 2015, 159) olarak karşılık bulan bir bitkidir. Uygurca karşılığı birebir çevrildiğinde “geyik otu” karşılığını vermek mümkün. Ancak kaynaklarda fazla bilgi bulunamamıştır.

WB43 (WT3997.4) yiñçigä misil يىنجىك مىشىل “ince saz”

Mançuca: Sika foyo

Çince: Ta dun sha cao

Latince adı: Cyperus esculentus

Kılıç zambağına benzer bir bitkidir. Kırmızımsı yaprakları vardır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *iñçike* sözcüğü “ince” anlamındadır (Necip 2013, 177).

²⁰ Madde başı sözcük f imlası ile yazılmıştır. Sözcük günümüzde de bilinen bataklık otudur. Batak kelimesinden türemiştir. Müstensih bu sözcüğü *f* harfi ile yazmış olsa da *b harfi* ile yazılabileceği kanaatindeyiz.

Wilkens'in Sözlük'ünde *yinçgä yinçgä* sözcüğü "çok ince" (Wilkens2021, 903) anlamına gelir.

Bitkinin Latincesi *Cyperus esculenhyus* Türkçede "Abdülleziz" (Sarıbaş 2010, 49) olarak karşılık bulmaktadır.

WB44 (WT3998.1) āklık ot آق ليک اوت "beyaz ot"

Mançuca: Olo foyo

Çince: Bai rong cao

Latince adı: *Cyperus alba*

Almanların çalıştığı Sözlük'e göre soyulmuş kenevir liflerine benzeyen bitkiye denir.

Ak sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde de beyaz anlamına gelir.

WB45 (WT3998.2) tokuš misil توقوش ميشيل "bir saz türü"

Mançuca: Gûlgi foyo

Çince: Shui dian sha cao

Latince adı: *Cyperus amuricus*

Ula otundan daha yüksekte büyüyen saz. Saz bitkilerinin bir türüdür.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tokuš* sözcüğü bir şeyi "örme" anlamına gelir (Necip 2013, 418). Bitki görünümünden dolayı nu şekilde adlandırılmıştır. Örgülü saçaklı bir saz türüdür.

WB46 (WT3998.3) konāk fāyā قوناق فاي "sazlık otu"

Mançuca: Elben

Çince: Mao cao

Latince adı: *Impereta*

Sözcük hem kamış hem sazlık anlamlarına gelmektedir. Dik, dalsız ve otsu bir bitkidir.

Daha önce ÇağUyg.'da *konağ* “mısır” (Necip 2013, 243) anlamına geldiği ifade edilmiştir.

İdikut Sözlük’ünde de *konağ* sözcüğü “tahıl, darı, mısır; tarla ürünleri” anlamlarına gelecek şekilde açıklanmıştır (Kemal-Yunusoğlu 2012, 163).

WB47 (WT3998.4) tuzluk şıbāk توزلوق شباق “tuzlu göl bitkisi”

Mançuca: Heresu

Moğolca: Kārāsü

Çince: Yan chi hao

Latince adı: Artemisia salina

Sözlüğe göre deniz kıyısında ve tuz göllerinde yetişen ve deve yemi olarak kullanılan bir bitki. ÇağUyg.'da *şıvağ* şeklinde yaşamaktadır. Genellikle tuzlu yerlerde biten, kısa boylu, ilkbaharda erken çıkan bir btiki türü olarak açıklanmakta. (UTİL: 720).

Moğolca bu kelime Mançu diliyle benzerlik göstermektedir. Moğolca bu kelimenin tam karşılığı Kārāsü’dür.

WB48 (WT3999.1) şıbāk شباق “gölbitkisi”

Mançuca: budurhûna

Moğalca: buduryana

Çince: Wan nian hao

Bir önceki maddeye bakınız.

Moğol dilinde bilinen ve yaygın olan bir bitkidir. Mançuca adı ile Moğalca adı benzerlik göstermektedir.

WB49 (WT3999.2) filik ot فليک اوت “fitilli saz”

Mançuca: Dengji orho

Çince: Deng cao

Latince adı: Juncus effusus

Su bitkisi ve ıslak alanlarda yetişir. Bitkinin latince adının anlamı saz olarak açıklanmıştır.

Almanların çalıştığı Sözlük’e göre hamuru fitile dönüştürülen bitki türü. Çağdaş Uygur Türkçesinde de *pilik* “fitil” anlamına gelir (Necip 2013, 322).

WB50 (WT3999.3) kamuş قموش “kamış”

Mançuca: Ulhû

Çince: Lu wei

Latince adı: Phragmites australis

Kamış, “Phragmites australis 3 m kadar yükselebilen, otsu, çok yıllık, göl, dere ve bataklık kenarlarında yetişen bir bitkidir” (Baytop 2015, 150).

Günümüz Türkçesinde kamış anlamına gelir. En eski çağlardan itibaren kullanılan bir sözcüktür. Eski Türkçe ve orta Türkçede de kamış şekliyle kullanılmıştır. Tarihte en eski kaynak olarak İrk Bitig’de geçmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *komuş* sözcüğü “kamış” anlamına gelir (Necip 2013, 243).

WB51(WT3999.4) föfuk فوفک “bibik”

Mançuca: Langka

Çince: Lu hua

ÇağUyg.’da pöpük kamış gibi bitkilerin ucunda bulunan bibik veya ince telli kısmı. Ayrıntılar için bkz. (UTİL: 228b)

WB52 (WT4000.1) ġayṣā غيشا “kamış”

Mançuca: Darhûwa

Çince: Di cao

Madde 50 gibi bu kelime de kamış anlamına gelmektedir.

WB53(WT4000.2) fuydugüc ot فوي دوکچ اوت “kamış otu”

Mançuca: Fiyakû / ficakû orho

Çince: Duan di cao

Dağ bitkileri grubuna girmektedir. Kamışın bir türüdür. Dağlarda büyüyen kamış anlamına gelmektedir.

WB54 (WT4000.3) hoşhāl ot خوشحل اوت “unutkanlık otu”

Latince adı: Desmanthus virgatus

Mançuca: Onggoro orho

Çince: He huan cao

Sözcüğün tam bir karşılığı olmamakla beraber unutkanlığa iyi gelen bir ot olduğu ifade edilmektedir. ÇağUyg’da karşılığının bire bir çevirisi “mutluluk otu” olabilir. Çağdaş Uygur Türkçesinde hoşhal “memnun, sevinçli” anlamlarına gelir. (Necip2013, 169)

Alzheimer ve Bunama (Demans) hastalığının tedavisi için kullanılan bir ottur.

Garip otlar gurubunda yer alır.

Mançuca- İngilizce sözlükte de sözcüğün Mançuca okunuşunun anlamlarından birisi “unutkanlık çiçeği” olarak yer alır (Norman 2013, 298).

1.3. Üçüncü Grup (WT4000.4) اوت نینک قسمی اوجوینجی / otniñ kısmı

üçüncü

WB55 (WT4001.1) kav قارو “kamış”

Mançuca: Okjiha

Çince: Chang pu

Latince adı: *Acarus calamus*

Yine kamış ailesinden bir üye olup, genelde olarak ince uzun ve su kenarında yetişen bitkilere bu ad verilmiştir.

Eğir kökü olarak da adlandırılmaktadır. “Eğir Otu-*Acorus calamus* çok yıllık, otsu ve rizomlu bir su bitkisi” olarak bilinmektedir (Baytop 2015, 98).

WB56(WT4001.2) kavniñ föfuki قو نینک فوقی “kamışın bibiği”

Mançuca: İbagan hiyabun

Çince: Pu bang

Latince adı: *Typha orientalis*

Typha sözcüğü saz, kamış anlamında genel olarak sazlar için kullanılan bir addir.

Su kamışı anlamına gelen sulak alan bitkisidir ve göl kenarında yetişmektedir.

Benzer bir dözcük olan *kavalıg* sözcüğü ise “ekin adı” (Caferoğlu 2015, 171) anlamına gelir.

WB57(WT4001.3) kav yildiz قو ییلدز “kamış otunun kökü”

Mançuca: Okjihata / okjihada

Çince: Chang zu

Latince adı: *Atractylodes*

Sözcük eğir otunun kökü şeklinde karşılık bulur. Kamışa eğir otu da denmektedir.

Eski Uygur Türkçesi Sözlük’ünde benzer bir sözcük olan *yultuz* “kök, temel, esas” anlamlarına gelmektedir (Caferoğlu 2015, 296).

WB58 (WT4001.4) yekān يكان “uzun kuyruk”

Mançuca: Gûrbi

Çince: Pu cao

Latince adı: Scirpoides Holoschoenus

Saz bitkisine benzer. Su ve bataklık otudur. Aynı sazlıklar gibidir. Genel olarak bir ot kabul edilir.

WB59 (WT4002.1) su fiyāz²¹ سۇ فېياز “su soğanı”

Mançuca: Nono

Çince: Shui cong

Latince adı: Schoenoplectus tabernaemontani

Günümüz Türkçesinde de bilinen bir sözcüktür ve su soğanı olarak adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *piyaz* sözcüğü “soğan” anlamına gelir (Necip 2013, 325). Günümüzde de *piyaz* sözcüğü soğan anlamıyla kullanılmaktadır.

Sözcüğün imlası f ile yazılsa da doğrusunun p’li olması gerektiği düşüncesindeyiz.

WB60 (WT4002.2) lāş لاش “yosun”

Mançuca: Sokji

²¹ Madde başındaki sözcüğün orijinal nüshasındaki imlasında ş harfinin noktaları altında gösterilmiştir. Müstensihin yazım hatası olduğu düşünülmektedir. Bu sözcüğün bariz bir şekilde s’li olması gerektiği kanaatindeyiz.

Çince: Shui zao

Latince adı: Lemna Minor

Çağdaş Uygur Türkçesinde lâş sözcüğünün tam karşılığı “yosun, bataklık”tır (Necip 2013, 253).

Su mercıği veya bilimsel adıyla Lemna minör olan canlı bir tatlı su bitkisidir. Ayrıca göl ve su birikintileri üzerinde yetişen ve görünüşü mercimeği andıran bitklere denir” (Baytop 2015, 250).

WB61 (WT4002.3) su çeçegi²² سو ججکی “su çiçeği”

Mançuca: İnggari orho

Çince: Fu ping

Eserde bir hastalık türü değil, bir bitki türü olarak karşımıza çıkar. Su üstünde yaşayan yeşil yenilebilen bir bitkidir. Yüzen su bitkisi olarak da bilinir. Madde WB60 ile aynı anlama gekmektedir.

WB62(WT4002.4) su çeçegi kök سو ججکی کوک “su çiçeği kökü”

Mançuca: Hinggari

Çince: Xing Cai

Bu kelimenin tam karşılığı da bir tür su mercimeğidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde kök sözcüğü yeşil renk; bitkilerin yaprağı anlamı için de kullanılmaktadır (Necip 2013, 203).

su çaçagi kök bitkisindeki kök sözcüğünün imla gereği eki olması gerektiği kanaatindeyiz. Sözcük tamlanan iyelik ekini alması gerekmektedir. Su sözcüğünün

²² Bitkinin imlasında hem su sözcüğü arap harfli imlada ش ile yazılmıştır. Hem de Türkçede de bilinen bir kelime olan çiçek sözcüğü ج harfi ile yazılmıştır. Çiçek sözcüğü bitki incelemesinin tamamında ج imlası ile transkribe edilmiştir. Ancak biz bu sözcüğü ç harfi ile okuduk.

Arap harfli imlasının altı üç noktalı bir harf ile yazılmasıyla ilgili imla bölümünde gerekli açıklamalar verilmiştir.

WB63 (WT4003.1) paḳā yortḳān بقا يورت قان “su tırfılı”

Mançuca: Pinggari

Çince: Pin

Latince adı: Marsilea quadrifolia

paḳa Çağdaş Uygur Türkçesinde “kurbağa” anlamına gelmektedir. “paḳa yopurmiği” ise sinir otu gibi anlamlar taşımaktadır (Necip 2013, 313).

Su bitkileri grubunda yer alır. Latince karşılığı Marsilea quadrifolia olan bitkinin Türkiye Türkçesinde “su tırfılı” olarak açıklanmıştır (Sarıbaş 2010, 81).

WB64 (WT4003.2) su läši سولشي “su yosunu”

Mançuca: Nioksu/ niokso

Çince: Shui shang mian tai

Yere kök salmış, yaprak döken, dik duran ve koyu yeşil renkte bir bitkidir, çoğunlukla göllerde olur ve su yosunu olarak bilinir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *paḳa leši* “yosun, sulu çamur” anlamlarına gelmektedir (Necip 2013, 313).

Madde başı olan *läš* sözcüğü “yosun” anlamındadır. Bu durumda *suläši* sözcüğü birleşik bir kelimedir.

WB65 (WT4003.3) ḡāz oti غاز اتي “atkuyruğu”

Mançuca: Sibe

Çince: Cuo cao

Latince adı: Equisetum hyemale

Atkuyruğu “Equisetum türlerine verilen genel addır ayrıca sulak çayırlar ve su kenarlarında yetişen, rizomlu, çok yıllık ve otsu bitkilerdir.” (Baytop 2015, 36)

Sözcüğün tam karşılığı “atkuyruğu” anlamına gelmektedir. Yılan otu ve Ovma atkuyruğu da denmektedir.

WB66 (WT4003.4) çāy ot²³ جاي اوت “çay otu”

Mançuca: Hontoba / hondoba

Çince: Ma huang cao

Almanların yaptığı çalışmada at yemi olarak kullanılan atkuyruğu benzeri çime denmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de çay sözcüğü aynı anlama gelen çay bitkisi için kullanılır.

WB67 (WT4004.1) nil ot نيل اوت “çivit otu”

Latince adı: Isatis tinctoria

Mançuca: Lamu orho

Çince: Lan

Günümüz Türkçesinde bilinen adı çivit otudur. Çağdaş Uygur Türkçesinde nil sözcüğünün karşılığı çivit, indigodur.

Çivit otu “Isatis tinctoria 40-90 cm yükseklikte, iki veya çok yıllık, parlak sarıçiçekli ve otsu bir bitkidir aynı zamanda toprak üstü kısımlarından mavi renkli boyar madde elde edilir” (Baytop 2015, 74).

Nil kelimesi aynı zamanda “mavi renk” anlamına gelmektedir. Bitkinin ismiyle ve elde edilen rengiyle ilişkili bir adlandırma söz konusudur. Nil sözcüğü hem mavi hem de çivit rengiyle ilişkilidir. Bu sebeple bitkinin adı çivit otu olarak adlandırılır.

²³ Madde başı sözcüğün arap harfli imlası c ile yazılmıştır. Bu durum birden fazla örnekte karşımıza çıkmaktadır. Biz çalışmamızda bu kelimeleri ç ünsüzüyle okuduk.

Çince okunuşu da lan olan bitki mavi renk anlamına gelir. Bitki adını renginden almaktadır.

WB68 (WT4004.2) kām̄fā كامفا “pelin (otu)”

Mançuca: Suiha

Çince: Ye'ai

Latince adı: Artemisia absinthium

Çağdaş Uyğur Türkçesinde *kempe* sözcüğü “pelin, akpelin” şeklinde kullanılan bir sözcüktür (Necip 2013, 194). Sözcük orijinal nüshada kalın sıralı yazıldığından madde başı sözcük kalın sıralı aktarılmıştır.

Pelin Otu “Artemisia absinthium 100 cm kadar yükselebilen, çok yıllık, özel kokulu, acı lezzetli ve sarımtırak renkli çiçekli bir bitkidir” (Baytop 2015, 224).

WB69 (WT4004.3) yābā kām̄fā يابا كامفا “yabani pelin”

Mançuca: Şanyan suiha

Çince: Ye'ai

Latince: Artemisia argyi

Sözcüğün tam karşılığı yabani pelin otudur.

Mançuca- İngilizce Sözlük'ünde bu sözcük “beyaz pelin” olarak bilinir (Norman 2013, 332). Çağdaş Uyğur Türkçesinde beyaz pelin otu için “şuvaq” (Necip 2013, 382) sözcüğü kullanılır.

WB70 (WT4004.4) yālguz qorāy يالغز قوراي “yalnız kamış”

Mançuca: Şanyan selbete²⁴

Çince: Yi zhi hao

²⁴ Mançuca aynı anlama gelen transkribi şanggiyan selbete şeklindedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde “yalğuz” sözcüğü “yalnız” anlamına gelir. (Necip 2013, 456)

yālğuz sözcüğünün çeşitli lehçelerdeki durumu şu şekildedir: ET. yalanguş, yalangğuz, yalnguz; Uyg. yalñuz (yalañuz), Tü.(yalnız).²⁵

Çağdaş Uygur Türkçesinde qoray sözcüğü “kurumuş bitki” anlamındadır. Yine qoraylıq sözcüğü de “kamışlık; kurumuş bitkilerin bulunduğu alan” anlamına gelir. (Necip 2013, 243)

WB71(WT4005.1) seriķ ārman سريق آرمن “sarı pelin”

Mançuca: Eremu

Moğalca: ärmä

Çince: Huanh’ai

Latince adı: Artemisia annua

ÇağUyg.’da emen sözcüğü “pelin, akpelin” (Necip 2013, 112) anlamına gelir.

Sözlükte “bahartlık ve tıbbi amaçlarla kullanılan, çok yıllık bitkilerde yetişen, sarımsı çiçek başları salkımlarda büyüyen limon kokulu bir bitki” (Corff 2013, 869) şeklinde tanımlanır.

Latince adının Türkiye Türkçesinde karşılığı “kâbe süpürgesi” olarak verilmektedir (Sarıbaş 2010, 22).

Metinde geçen ärmän, muhtemelen günümüz Uygurcasında kullanılan emen sözünün aynısı olmalı. “Emen” ile ilgili ayrıntılar için bkz. (UTİL: 92b)

WB72 (WT4005.2) seriķ kāmfa سريق كامفا “sarı pelin”

Mançuca: Hamgiya

²⁵ Gülensoy’un Sözlük’ünde yalnız sözcüğünün etimolojisi bu şekilde yer almaktadır. Bkz: (Gülensoy2018, 860).

Çince: Huang hao

Çağdaş Uygur Türkçesinde sériķ sözcüğü “sarı” anlamına gelir (Necip 2013, 351).

MaddeWB71 gibi “sarı pelin” anlamına gelmektedir. Tıbbi ilaçların yapımında kullanılır.

WB73 (WT4005.3) ‘arāk oti عراق اوتى “kımız otu”

Mançuca: Niyanciri hamgiya

Çince: Yin Chen

Latince adı: *Artemisia capillaris*

İlaç yapımında kullanılan kokulu bir bitki olarak bilinir. Çağdaş Uygur Türkçesinde arak sözcüğü “rakı, alkol” anlamlarına gelir (Necip 2013, 15). Bilinen yaygın adı ise kımız içeceğidir. Ayrıca Çağdaş Uygur Türkçesinde harak sözcüğü de “rakı, votka” anlamlarına gelir (Necip 2013, 149).

Wilkens’in Sözlük’ünde arakı sözcüğü “bir tür sert içki” şeklinde açıklanmıştır (Wilkens 2021, 57).

Bitki adının bu şekilde olması güçlü kokusundan kaynaklanıyor olabilir.

WB74 (WT4005.4) bādirinc boyä بادرنج بويه “kedi nanesi”

Mançuca: Kailari orho

Çince: Yi mu cao

Latince adı: *Nepeta cataria*

Tam karşılığı “kedi nanesi” bitkisi anlamına gelir. Bu bitki kadın hastalıklarında ilaç olarak kullanılır.

Mançuca- İngilizce Sözlük’ünde “bal yosunu ve şifalı bir bitki” (Norman 2013, 225) olarak yer alır.

Nepeta cataria “Kedi nanesi” olarak bilinen şifalı bir bitkidir (Sarıbaş 2010, 85).

Badirinc sözcüğünün kökeniyle ilgili farklı bir bilgi bulunamamıştır.

WB75 (WT4006.1) fiĉān ot فيجان اوت “kılıç zambak”

Manĉuca: Mailan

Çince: Ma lan cao

Latince adı: Kalimeris indica

Sözcüğün bilinen adı “kılıç zambak”tır. Bu bitki aynı zamanda sösen olarak da adlandırılır. Bitki bölümünde *sösen* sözcüğü madde başı sözcük olarak da yer almaktadır ve sösen de zambak anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *pican* “çayır” anlamına gelir (Necip 2013, 322). Sözcüğün tercümesini çayır olarak da çevirmek mümkündür. Ayrıca ÇağUyg.’da biç-fiili, piç- “biçmek, kesmek” anlamında kullanılır. Bu sözcük karşılaştırılabilir.

WB76 (WT4006.2) fiĉān uruĝi فيجان اوروغي “tohumu zambak”

Manĉuca: Mailan-i use

Çince: Li Shi

Latince adı: İris lactea

Bitkinin adını kılıç zambak tohumu olarak tercüme etmek mümkündür.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *uruĝ* sözcüğü “tohum” anlamına gelir (Necip 2013, 438).

Fiĉan için yukarıdaki maddeye bakınız.

WB77 (WT4006.3) ĉigirātmāk جغيرت ماك “ipek otu”

Manĉuca: Sirenehe mailan

Çince: Tu shi cao

Latince adı: Cuscuta chinensis

Sarı dalları olan şifalı bir bitkinin adıdır. Wilkens'in Sözlük'ünde çigin sözcüğü "<Sogd. cın- ipek, kenevir, altın diba, altın diba, altın dibadan" anlamlarını taşır. (Wilkens 2021, 231). Sözcük sogd. Kökenli olup ipek otu anlamına gelir. Çin'e özgü bir bitkidir ve dalları sapsarıdır.

Benzer bir sözcük olan *çigir* sözcüğü ise Çağdaş Uygur Türkçesinde "çıkırık" anlamına gelmektedir (Necip 2013, 78).

WB78 (WT4006.4) seriğ çigirätmäk سريق جغيرت ماك "altın ipek otu"

Mançuca: Niyaningjiri/niyaningjiji

Çince: Jin si cao

Latince adı: Pogonatherum crinitum

Bitki adını renginden almıştır.

Yuvarlak yaprakları yaraları iyileştiren sarı dallı şifalı bir bitkidir.

WB79 (WT4007.1) bidä بده "yonca"

Mançuca: Morho

Çince: Mu xu

Latince adı: Medicago

Çağdaş Uygur Türkçesinde de bede / bide "yonca" anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 37).

WB80 (WT4007.2) buduşqāk بودوشقاق "dulavrat otu"

Mançuca: Senggete

Çince: Cang'er zi

Latince adı: Xanthium strumarium

Dul Avrat Otu “Arctium tomentosum Miller 30-60 cm yükseklikte, iki yıllık, otsu ve kırmızı çiçekli bir bitki” olarak bilinir (Baytop 2015, 95).

Günümüzde bilinen adı dulavrat otudur.

Çağdaş Uygur Türkçesinde iki anlamı vardır. Botanikle ilgili bilinen karşılığı “dulavratotu”dur. *Buduşkaç* ÇağUyg.’da “yapışkan” anlamında da kullanılır (Necip 2013, 51). Ayrıca *boduşkaç* sözcüğü de Çağdaş Uygur Türkçesinde “dikenli, iğneli” şeklinde açıklanmıştır. Bu anlamı da bitkinin dikenli bir görünüme sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir (Necip 2013, 46).

WB81(WT4007.3) keyik oti كىيىك او تى “güvercin bezelye”

Mançuca: Laifa

Çince: Lao dou

Latince adı: Cajanus indicus

Küçük yabani yem fasulyesi anlamına gelir. Bahçe sebzeleri grubunda yer alır. At yemleri için de kullanılmaktadır. Uygurca kelime anlamı “geyik otu”dur.

WB82 (WT4007.4) tāş furçāk تاش فورچاق “bezelye kabuğu”

Mançuca: Larturi

Çince: Shan dou

Yaprakları ve kabukları fasulyenin yaprağına benzeyen ve fasulye gibi dolaşık büyüyen bitkiye denir.

Purçak sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde “nohut, bezelye” anlamlarında kullanılmaktadır (Necip 2013, 327).

İki sözcük tercüme edildiği zaman bezelyenin dışı yani kabuğu olarak anlaşılabilir. Ancak bu şekilde bir anlam için “furçākñıñ tāşı” biçiminde bir tamlama

yapısı daha doğru olurdu. Bu noktada maddeyi bir çeşit burçak türü olarak da anlandırmak mümkün.

WB83 (WT4008.1) tilbä bidä تلبه بده “taze yonca”

Mançuca: Joron

Çince: Dan zhu ye

Latince adı: Lophatherum gracile

İri yapraklı çiçeğe benzeyen bir çeşit yonca türüdür.

WB84 (WT4008.2) ğudarā غودرا “buğday”

Mançuca: Alisun

Moğolca: Alisu

Çince: Luo zi miao

Filizlenen tane olarak bilinir.

Almanların çalıştığı Sözlük’e göre mikropları filizlendiren biçilmiş tahıla denir. Kendiliğinden filizlenen tahıl anlamına da gelir.

ğudur: “Evvelki yıl ekilmiş buğday tarlasında kendiliğinden dökülmüş tohumdan sonraki yıl ekilmeden hâsıl olan buğday” şeklinde Yeni Uygur Sözlük’ünde tanımı yapılan sözcük ğudarā sözcüğüyle köken bakımından ilişkilidir (Necip 2013, 145).

Farsça benzer bir sözcük olan *gudâre* “dam, tavan örttükleri tahta” anlamına gelmektedir (Efendi 2009, 293).

WB85 (WT4008.3) it ħamak ایت خاماک “kırmızı kabak”

Mançuca: Gaha hengke

Çince: Chi bao zi

Almanların çalıştığı Sözlük’e göre tohumları kan ve dizanteride öksürmek için çare olarak kullanılan küçük kırmızı kabak.

Madde başı sözcükteki bitki adı bir kuş adından gelmektedir. Bu kuş tarım alanlarındaki böcekleri yer. Bitkiyle arasında nasıl bir bağlantı olduğu bulunamamıştır.

Hamak veya ÇağUyg’da hemek sözcüğü kullanılmaktadır. Ayrıntılar için bkz. (UTİL: 476b)

WB86 (WT4008.4) badrāñ بادرنگ “acı kavun”

Mançuca: Gaha oton

Çince: Lai gua

Latince adı: Mamordica charantia

Sivri uçları olan biraz acı kabağa verilen addır.

Benzer bir sözcük olan *bâdâreng* Farça bir sözcük olup “ağaç kavunu” anlamına gelmektedir (Efendi 2009, 41).

Mamordica halk dilinde: acı kavun; acı elma, acı kabak, balsam- armut; daha birçok isimle adlandırılmıştır.

WB87 (WT4009.1) kurā كورا “kuzukulağı”

Mançuca: Hasu orho

Çince: Han jiang cao

Latince adı: Oxalis corniculata

Sarkık sarı kuzukulağı ve uyuyan güzel olarak da adlandırılmıştır.

WB88 (WT4009.2) kızılçä قيزيلج “kızılca”

Mançuca: Fiyelesu

Çince: Shang lu

Latince adı: *Phytolacca acinosa*

Kızılça sözcüğü kırmızı renkli bir bitki için kullanılmıştır. Bitki adındaki –çe eki küçültme ekidir. ÇağUyg.’da pancar için de kullanılır.

WB89 (WT4009.3) ğabunā kök غيناك وک “şifalı bitki”

Mançuca: Abuna

Çince: Ting li

Latince adı: *Sisymbrium*

Sisymbrium “bülbul otu” şeklinde Türkçede karşılık bulur (Saribaş 2010, 115).

WB90 (WT4009.4) tamāku تماکو “tütün”

Mançuca: Dambagu

Moğolca: Tamaki

Çince: Yan

Eski Türkçeden beri kullanılan tütün sözcüğü “duman” anlamına gelmektedir.

Tamāku sözcüğü tütün olarak bilinmektedir. Çağdaş Uygur Türkçesinde de tamaka “tütün, sigara” anlamına gelir (Necip 2013, 387).

Sözcüğün Moğolca okunuşu Türkçesi ile benzerlik göstermektedir. Bu sözcük Batı dillerinden Farsçaya, Farsçadan Uygur Türkçesinde girmiş bir alıntı sözcüktür.

WB91(WT4010.1) ҡurutādu قوروتادو “kurutulmuş, tütün”

Mançuca: Dehembı

Çince: Men yan ye / men yan yer

Almanların çalışmış olduğu Sözlük’e göre tütünün veya derinin baskı altında mayalanmış haline denir.

Tütünün kurutulmuş hali için ҡurutādu gibi bir cümle kullanılmıştır.

1.4 Dördüncü Grup (WT4010.2) نىنك قىسمى تور توينجى / otniñ kısmı

törtünci

WB92 (WT4010.3) چىنككىلىك çinçilik “yaban keteni, sarmaşık”

Mançuca: Hûsiba orho

Çince: Pa shan hu

Latince adı: Parthenocissus ticuspidata

Bir sarmaşık türüdür.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çinçilek* şeklinde benzer bir sözcük vardır. Sözcük “yaban keteni, şeytansaçı” anlamlarına gelir (Necip 2013, 82).

WB93 (WT4010.4) چىرماغۇق çirmāğuk²⁶ “sarmaşık”

Mançuca: Hedereku orho

Çince: Pa san hur

Sözlüğe göre bu kelime de WB92’deki kelime gibi sarmaşık anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çirmaşkuç* şeklinde benzer bir sözcük vardır ve “sarmaşıcı, sarmaşan” anlamlarına gelmektedir (Necip 2013, 83).

WB94 (WT4011.1) چايان ot çāyān “akrep otu”

Mançuca: Gabtama

Çince: Xie zi cao

Latince adı: Girardinia diversifolia

“Isırgan-Urtica türlerine verilen genel addır. 50-150 cm yükseklikte, yakıcı, bir veya çok yıllık otsu bitkilerdir.” (Baytop 2015, 139).

²⁶ Orijinal imlası ج ile yazılan bu sözcüğü transkribe ederken ç’li olması gerektiği kanaatinde olduğumuzdan ç’li okuduk.

Bilinen adı ısırgan otudur. Aynı zamanda akrep otu olarak da adlandırılır.

Eski Türkçeden beri kullanılmakta olan *çayan* sözcüğü hem y’li hem d’li biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Sözcük *çayan* ve *çadan* şekilleriyle kullanılmıştır ve akrep anlamına gelmektedir.

Çayan sözcüğü “akrep, kırkayak ve çıyan” (Gülensoy 2015, 158) anlamlarına gelmektedir ve sözcük Orta Türkçede “çadan” şekiyle kullanılmaktadır.

WB95 (WT4011.2) tikān تكان “diken”

Mançuca: Kilhana

Moğolca: Kilayana

Çince: Gui zhen

Latince adı: Bidens pilosa

Adını dikenlerinden alan bir bitkidir. Çin tıbbında şifalı bitkiler arasında yer alır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tiken* sözcüğü “diken” anlamına gelir (Necip 2013, 411).

WB96 (WT4011.3) kök tikān كوك تكان “yeşil diken”

Mançuca: Gabtakû orho

Çince: Gui zhen

Çağdaş Uygur Türkçesinde kök kelimesi “yeşillik” (Necip 2013, 203) için kullanılır. Aynı zamanda kök bir bitkinin tohumu için de kullanılan bir sözcüktür.

WB97 (WT4011.4) yolbārs ot يولبارس اوت “kaplan otu”

Mançuca: Tasha orho

Çince: Hu zhang cao

Latince adı: Doranicum orientale

Kaplan otu olarak bilinir.

ET’de *yolbars* biçiminde karşımıza çıkan sözcük Çağdaş Uygur Türkçesinde *yolbas* ve *yolvas* biçimlerinde kullanılmaktadır ve “kaplan anlamına gelmekte (Necip 2013, 470). Ayrıca EUyg’ da kaplan sözcüğü için “bars” (Eraslan 2012, 556) kelimesi de kullanılmaktadır.

WB98 (WT4012.1) tuñuz ot تونكوز اوت “domuz otu”

Mançuca: Ulgıyan orho

Çince: Zu chang cao

İnce gövdeli ve çok yapraklı bir bitkidir.

Bilinen adı ve sözcüğün tam karşılığı domuz otudur.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de toñguz sözcüğü “domuz” (Necip2013, 419) anlamına gelir.

Domuz sözcüğü Eski ve Orta Türkçede “toñuz” (Gülensoy 2018, 222) şekliyle gösterilmektedir.

WB99 (WT4012.2) seriğ çeçek سريگ جگك “sarı çiçek”

Mançuca: Dingse orho

Çince: Di ding cao (di)ding (cao)+orho

Latince adı: Corydalis bungeana

Adını renginden alan bir bitkidir.

WB100 (WT4012.3) nifız ot نفيز اوت “ince ot”

Mançuca: Nisikte

Çince: Xi cao

Hasır otu olarak bilinir. Sapları tek, uzun ve incedir. Mat çim de denilebilir.

Yaygın adı taş otudur.

Çağdaş Uygur Türkçesinde benzer bir sözcük olan *népiz* “zarif, narin, yufka” anlamalarına gelir (Necip 2013, 289).

WB101(WT4012.4) kamuş ot قموش اوت “kamuş otu”

Mançuca: Debeye orho

Moğolca: dabaya ebesü

Çince: Xi cao

Hasır otu veya kamuş otu olarak da adlandırılır. Bataklık otudur.

Moğolca ile Mançuca okunuşu arasında ses benzerliği vardır.

WB102(WT4013.1) boyrā ot بویرا اوت “mat çimen”

Mançuca: Derhi orho

Çince: Xi cao

Almanca: Moos

Hasır veya saman türünden otlara verilen ad.

WB103 (WT4013.2) hışt munār ot خشت مونار “kiremit çiçeği”

Mançuca: Soncoho mutukû

Çince: Wa song ta

Latince adı: *Orostachys chenetii*

Bazı çalışmalarda maddenin içinde barındırdığı “munar” sözcüğünden dolayı göre çatıda büyüyen yosun anlamında da verilmiştir.

Çince vasonta olarak verilen karşılığında bakıldığında da çatıda büyüyen yabancı bir ot olduğu düşüncesi kuvvetlenir.

WB104(WT4013.3) kuş köz قوش كوز “damkoruğu”

Mançuca: Giyahûn yasa

Çince: Shi song ta

Latince adı: Sedum acre

Sedum acre olan sözcük “Acıdamkoruğu” şeklinde isimlendirilmiştir (Sarıbaş 2010, 113).

Bitkinin görüntüsünden dolayı Uygurcada kuş gözü olarak adlandırılmıştır.

WB105 (WT4013.4) tezek mareşi تزك مرشى “at dışkısı”

Mançuca: Gaha poo

Çince: Ma fen pao

Günümüz Türkçesinde tezek sözcüğü kuş ve hayvan gübresi anlamına gelir.

Wilkens’in Sözlük’ünde *täzäk* sözcüğü “gübre” anlamına gelmektedir (Wilkens 2021, 706). Çince ma fen pao at gübresi anlamına gelmektedir. O yüzden sözcüğün anlamı “at dışkısı” veya “gübresi” şeklinde açıklanabilir.

WB106 (WT4014.1) it tili ot ايت تىلى اوت “köpek dili otu”

Mançuca: Lefu şan

Çince: Gou she cao

Yerde sürünen, yapraklarının dışı beyaz, içi yeşil olan bir bitkinin adıdır. Görünüşünden dolayı böyle adlandırılmıştır.

WB107 (WT4014.2) kırgul kıyruq ot قيرغول قويروق اوت “sülün kıyruğu otu”

Mançuca: Ulhûma kûthûri

Çince: Chuan long cao

Latince adı: Clematis gouriana

Bir sarmaşık türüdür. Uzun ip burun olarak adlandırılmaktadır. Bir tür tırmanma çalısıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *kırgul* sözcüğü *kırgavul* sözcüğü ile aynı anlamdadır ve “sülün” manasındadır (Necip 2013, 236).

Sülün, kıyruğu çok uzun bir hayvan olduğundan bitkinin uzunca olması yönüyle benzerlik kurularak böyle bir adlandırma yapılmış olabilir.

WB108 (WT4014.3) zāñkār زانك كار “yosun”

Mançuca: Niolmonggi

Çince: Shui zhong shi tai

Suda iplikler halinde yüzen yeşil yosun anlamındadır. Yosun bitkisi tel tel ipçik gibi bir görünüme sahip olduğundan bitkinin adı zañ sözcüğü ile oluşturulmuştur.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *zañ* sözcüğü “mısır kiseli” anlamına gelir. (Necip 2013, 475) Mısır kiseli de ipçikler halinde olduğundan bitki muhtemelen adını bu şeklinden almıştır.

Ancak Çağdaş Uygur Türkçesinde *zeñger* “mavi, mavi renk, gök(rengi)” anlamına da gelir (Necip 2013, 476). Bu anlamını da gözardı etmemek gerek. Mançuca karşılığında da bakıldığında renk vurgusu göze çarpar.

WB109 (WT4014.4) yāşil ياشيل “yeşil”

Mançuca: Niokji

Çince: Shui zhonh shi tai

Taşların üzerinde büyüyen su yosunu anlamına gelir. Bitki adını renginden almıştır. Eski Uygur Türkçesinde de *yaşıl* sözcüğü “yeşil” anlamına gelir (Gülensoy 2015, 289). Ayrıca mavi renk için de yeşil sözcüğünün kullanıldığını unutmamak gerek.

WB110 (WT4015.1) sāsiḵ ot ساسيڭ اوت “yabani sarımsak”

Mançuca: Wahûnda

Çince: Chou chen cai

Kokuşmuş yabani sarımsak anlamına gelir. Kokarca kökü olarak da adlandırılmaktadır. Bitki adını kokusundan almaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *sésik* sözcüğü “pis koku” (Necip 2013, 351) anlamına gelmektedir. Yine Çağdaş Uygur Türkçesinde *sasiḵ* küzen “kokarca” anlamına gelir (Necip 2013, 342).

WB111 (WT4015.2) uḡi ot اوغى اوت “bir asma türü”

Mançuca: Akjaba

Çince: Li lou cao

Asma türünden bir bitki cinsidir. Sözcüğün tam karşılığı bulunamamıştır.

WB112 (WT4015.3) ärkāk ārman ارکک آرمن “taçlı kasımpatı”

Mançuca: Suku

Çince: Peng hao

Latince adı: Chrysanthemum coronarium²⁷

²⁷ Chrysanthemum coronarium “krizantem” olarak da adlandırılır. (Sarıbaş 2010, 38)

Eski Uygur Türkçesinde ärkäk sözcüğü “erkek” (Caferoğlu 2015,74) anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde arman sözcüğü “ülkü, gaye” anlamlarına gelir (Necip 2013, 17).

WB113 (WT4015.4) tirkeşlik ot تيركشليك اوت “dağlama”

Mançuca: Fuheşeku orho

Çince: Peng hao

Latince adı: Chrysanthemum coronarium

Çince okunuşları madde WB112 ile aynıdır.

WB114 (WT4016.1) çāñgak ot جنك كك اوت “devedikeni”

Mançuca: Ninggiya bula

Çince: Ji li

Latince adı: Tribulus terrestris

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çañgak* sözcüğü “çengel, örgü iğnesi, tığ” anlamlarına gelir (Necip 2013, 70). Bitki adını bu sözcüğün dikenlerinin iğne gibi oluşuyla yani görüntüsüyle ilişkilendirmek mümkündür.

WB115 (WT4016.2) çārdāl چاردال “yaprak”

Mançuca: Niyamciri

Çince: Rie sheng kou pu de cao

Ot ve ağaçların yapraklarına denir.

WB116 (WT4016.3) fālañ فالانك “saman”

Mançuca: Sekji

Çince: Zhang fang nei pu de gan cao

Saman çöpü anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *palañ* sözcüğü “mısırın sapı ve yaprakları, saman” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Çağdaş Uygur Türkçesinde *palal* sözcüğü de “saman” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 313). Yine Çağdaş Uygur Türkçesinde *paħal* sözcüğü de ‘saman’ anlamına gelir (Necip 2013, 312).

WB117 (WT4016.4) çuvār²⁸ جوار “saman, kenevir sapı”

Mançuca: Suse

Çince: Rang jie cao

WB118 (WT4017.1) tutruk توتروك “çıra otu”

Mançuca: Fuhēn

Çince: Yin hua cao

Ateş yakmak için kullanılan saman.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tutruk* “çıra” anlamına gelir (Necip 2013, 429).

Çıra sobayı yakarken odunların tutuşmasını sağlayan bir saman türüdür.

Sözcük *tut-* fiilinden türetilmiştir ve *tutruk* sözcüğü tutuşturan anlamıyla kullanılmıştır.

WB119 (WT4017.2) çanbar جنبر “bambu”

Mançuca: Muciha

Çince: Zhu mie zi

²⁸ Madde başı sözcük orijinal imlasında c ile yazılmıştır. Biz bu sözcüğü ç harfi ile okuduk.

Bambu veya kamyştan yapılmış ince hasır içi, saman anlamına gelir. Bu dallardan sepet ve keçe yapılır.

WB120 (WT4017.3) kamyş çanbar قاموس جنبر “hasır bambu”

Mançuca: Cikeku

çince: Xie zi

Hasır kamyş, saman anlamlarına gelir. Suda yetişen pirinş bitkisinin sapları için bu madde başı sşzcük kullanılmıştır.

şağdaş Uygur Tşrkşesinde *komyş* “kamyş” anlamındadır (Necip 2013, 243).

WB121 (WT4017.4) boğum بوغوم “saman balyası”

Mançuca: Dangşan

çince: Cao jie

Saman kalıntılara da denir.

Almanca şalışmaya gşre “harman sırasında kabuklarından çıkan atık” anlamına gelir (Corff 2013, 872).

2. AğAğLAR BşLşMş (WT4018.1) درخت نینک سر جمع / DARAğTNIğ SER CEMI

2.1. Birinci Grup (WT4018.2) قسمی برینچی / darağtniğ kısmı birinci

WB122 (WT4018.3) darağt درخت “ağağ”

Mançuca: moo

çince: Shu

Bölümün ilk maddesi aynı zamanda bu bölümün genel adı için kullanılmıştır.

Farsça ağaç sözcüğü *diraht* şeklinde karşılık bulur.

Eski Türkçede ağaç sözcüğü *ığac* veya *yığaç* sözcüklerinden ortaya çıkmıştır. Ancak, incelediğimiz eserdeki *diraht* Farsçadan Uygur Türkçesine girmiş, *ığac* veya *yığaç* farklı anlamlar kazanmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *dereh* “ağaç” anlamına gelir (Necip 2013, 97).

WB123 (WT4018.4) āṛṣā ارجا “(çam (ağacı”

Mançuca: Jakdan

Çince: Song

Latince adı: Pinus

Kelime köknar, ladin, çam anlamlarına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de sözcük “ak çam ve köknar” şeklinde kullanılmaktadır. (Necip 2013, 15)

WB124 (WT4019.1) yidilik qarāğāy بیدلیق قراغای “kokulu çam”

Mançuca: Mukdan moo

Çince: Shui song

Odun ağaçları grubunda yer alır.

Latince adı: Taxus cuspidata

Taxus cuspidata “Japon Porsuğu” olarak bilinen bir bitkidir (Sarıbaş 2010, 119).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *qarāğāy* “çam ağacı” anlamına gelir (Necip2013, 223).

DLT Sözlük'ünde *yıdh* sözcüğü “koku” anlamına gelir (DLT, 48/22). Özetle madde “kokulu çam” şeklinde anlamlandırılır.

WB125 (WT4019.2) yimişlik qarāğāy يَمِيش لَيق قاراغاي “meyveli çam”

Mançuca: Holdan

Çince: Guo song

Sözcüğün tam tercümesi meyveli çam ağacıdır. Çam ağacının meyveli olanına kozalak denir. “Çam kozalağı” olarak da adlandırılabilir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *yimişlik* “meyveli” anlamına gelir. (Necip 2013, 468)

ķariğ ay sözcüğü için yukarıdaki maddeye bakınız.

WB126 (WT4019.3) şuydāñ arçā شويدانك آرچا “ince çam”

Latince adı: *Pinus massoniana*

Mançuca: İndahûn holdon

Çince: Ma wei song

İğneli bir çam türüdür. Doğu Asya'ya özgü bir ağaç olduğu bilinir.

WB127 (WT4019.4) futāklik arçā فوتاق لَيق آرچا “budaklı çam”

Mançuca: Saksin

Çince: Qian song

Ladin olarak bilinir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde putaklık sözcüğü “budaklı” anlamında kullanılır (Necip 2013, 328). <putak “budak+lık.

WB128 (WT4020.1) yāglıq qarāgāy ياغلوق قاراغاي “yağlı karaçam”

Mançuca: İsi

Çince: Luo ye song

Latince adı: Larix kaempferi

Karaçam ağacı olarak bilinir.

WB129 (WT4020.2) āk ārčā آق آرچا “ak çam”

Mançuca: Mailasun

Moğolca: Mayilasu

Çince: Bai

Servi ağacı, hayat ağacı ve yaşam ağacı olarak adlandırılır.

Kökeni tarih öncesi devirlere uzanan yaşam ağacı kavramının Şamanist geleneklerinde ortaya çıkan bir sembolü olarak kullanılmıştır.

Sözcüğün Mançucası Moğolcası ile benzerlik gösterir.

WB130 (WT4020.3) qamuş قموش “bambu, hasır”

Mançuca: Cuse moo

Çince: Zhu

Latince adı: Bambusa vulgaris

Bu madde önceki bölümlerde çokça karşılaştığımız bir madde olmasına karşın, Mançuca ve Çince karşılıklarından bakıldığında “bambu”nun karşılığı olarak verildiğini görüyoruz.

WB131 (WT4020.4) ālā qamuş آلا قموش “benekli bambu, alacalı kamış”

Mançuca: Mersengge cuse moo

Çince: Ban zhu

“Benekli bambu” anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *ala* sözcüğü “alaca, bulacalı” anlamında kullanılır (Necip 2013, 8). Aynı zamanda aynı renkte olmayan demektir. *ālā* kamuş odun ağaçları grubunda bir bitkidir.

Ala sözcüğü sıfat olarak sözcüğün başına gelmiştir.

WB132 (WT4021.1) çinār جينار “(çınar (ağacı”

Mançuca: Urangga moo

Çince: Wu tong shu

Latince adı: Sterculia platanifolia

Çağdaş Uygur Türkçesinde çınar ağacı, çınar direhi şeklinde kullanılır. Günümüz Türkçesinde de çınar sözcüğü çınar ağacı için kullanılmaktadır.

Asya’ya özgü bir ağaç türüdür. Çince’de şemsiye ağacı olarak da adlandırılır. Çınar “büyük ve gösterişli bir ağaçtır ve süs ağacı olarak yetiştirilir.” (Baytop 2015, 70).

WB133 (WT4021.2) yāgliq çinār ياغلق جينار “yağlı çınar”

Mançuca: Simenggi urangga moo

Çince: Gang tong

Kabuğundan ağaç yağı veya vernik elde etmek için kullanılan bir ağaç türü.

WB134 (WT4021.3) yabā çinār يبا جينار “yabani çınar”

Mançuca: Bigan urangga moo

Çince: Hu tong

Latince adı: Populus euphratica

Yabani çınar anlamına gelir.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde de yava, yavayi kelimesi “yaban ve yabani” anlamlarında kullanılmaktadır (Necip 2013, 461).

WB135 (WT4021.4) çoñ tarāk چوڭ تاراك “büyük çınar”

Mançuca: İlho moo

Çince: Yi mu

Biraz farklı meyveleri olan ve büyük olan çınar ağacı benzeri bir ağaçtır.

çoñ Çağdaş Uyğur Türkçesinde “büyük” anlamına gelir (Necip 2013,85).

WB136 (WT4022.1) şamşād شامشاد “şimşir”

Mançuca: Wantaha

Çince: Shan

Almanca: Zeder

Latince adı: Cryptomeria Japonica²⁹

Şamşad sedir anlamına gelmektedir. Uyğur Türkçesinde Farsçadan girmiştir. Ayrıntılar için bkz. (UTİL: 698b)

WB137 (WT4022.2) lisān āsfur لسان آسفور “Çin sediri”

Mançuca: Jalgasu moo

Çince: Chun shu

²⁹ Cryptomeria japonica: Japon kriptomeryası anlamına gelecek şekilde de kitaplarda geçmektedir. Kriptomerya da çam anlamına gelmektedir. Türkiye’de Rize bölgesinde bu bitkiye rastlanmaktadır. Bkz: (Sarıbaş 2010, 47)

Latince adı: Cedrela sinensis

Latince eş anlamlısı: Toona sinensis daha sık bu ad kullanılmaktadır.

Bir çeşit sedir ağacı olduğu ifade edilmektedir.

WB138 (WT4022.3) yidilik lisān asfur ييدلىق لسان آسفور “kokulu sedir ağacı”

Latince adı: Cedrela odorata

Mançuca: wangga jalgasu moo

Çince: Xiang chun shu

Bir çeşit sedir türüdür.

WB139 (WT4022.4) sāsik lisān asfur ساسىق لسان آسفور “kokulu çin sediri”

Mançuca: Wahun jalgasu moo

Çince: Chou chun

Latince adı: Ailanthus glandusa (Ailanthus altissima)

Çağdaş Uygur Türkçesinde de sasiq “kokarca” anlamına gelir. (Necip 2013, 342). Ağaç adını bu sözcükten almıştır. Aynı zamanda Çağdaş Uygur Türkçesinde sēsik sözcüğü de “pis koku” anlamında kullanılır. (Necip 2013, 351)

Kokar ağacın yaprakları talasemi hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır.³⁰

³⁰ Kokar ağaç- Ailanthus altissima 20 m kadar yükselebilen, kışın yapraklarını döken ve yaprakları kuvvetli kokulu olan ağaçtır. Vatanı Çin olmakla beraber Anadolu’da yabanileşmiş olarak bulunur. Zehirli bir bitkidir. Bkz: (Baytop 2015, 181)

2.2. İkinci Grup (WT4023.1) درخت نینک قسمی ایکنجی / darahtniñ kısmı
ikinci

WB140 (WT4023.2) baqam باقم “bir tür ağaç”

Mançuca: Filingga moo

Çince: Zi tan

Latince adı: Pterocarpus indicus

Almanların çalıştığı Sözlük’e göre Tongking, Guanxi ve Huguang’da büyüyen sert bir ağaç. Yıllar içinde rengi mora dönmektedir.

WB141 (WT4023.3) güllük baqam كل لوق باقم “güllü ağaç”

Mançuca: İlhangga moo

Çince: Hua li mu

Sözcüğün tam tercümesi gül ağacıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde gül sözcüğünün tam karşılığı çiçektir.

Madde başı sözcükteki *baqam* sözcüğü “kırmızı boya ağacı” anlamına gelir (Kemal- Yunusoğlu 2012, 153). Renginden dolayı madde başı sözcük bu şekilde adlandırılmış olabilir.

WB142 (WT4023.4) qarā baqam قارا باقم “karaağaç”

Mançuca: Selei ilhangga moo

Çince: Tie li

Mançuca okunuşunun karşılığına baktığımızda “damarlı demir ağaç” olarak açıklandığını görürüz (Norman 2013, 314).

Renginden dolayı karaağaç olarak adlandırılmıştır.

WB143 (WT4024.1) ‘āç عج “abanoz”

Mançuca: Sahaliyan moo

Çince: Wu mu

Latince adı: Diospyros ebenumbadra

Çok sert, siyah veyaz koyu renkli ahşaba denir.

Sert bir odundur. Mobilya ve çalgı aleti yapımında kullanılır.

Abanoz ağacı “Diospyros ebenus” Latince bilinen adıdır (Sarıbaş 2010, 133).

WB144 (WT4024.2) tömür yığāç³¹ تمور یغاج “demir ağaç”

Mançuca: Selengge moo

Moğolca: Temürsig modu

Çince: Tie shu

Latince adı: Cycas revoluta, Cordyline jacquinii

Sözcüğün karşılığı demir ağacı anlamına gelmektedir. Palmiye türünden bir ağaçtır.

Eski Türkçe ve Orta Türkçede de sözcük “tömür” şeklindedir ve ‘demir’ anlamına gelmektedir (Gülensoy 2015, 202). Çağdaş Uygur Türkçesinde de tömür sözcüğü “demir” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 424).

Sözcük Moğolcada “temir” şekliyle yazılır ve aynı şekilde demir anlamına gelir (Gülensoy 2015, 203).

³¹ Arap harfli imlada genellikle kelime sonundaki *b*, *c*, *d* harfleri korunmaktadır. Bizim madde başı örneğimizde de arap imlası یغاج olarak verilen ağaç sözcüğünde *c* harfi korunmuştur. Biz latin harflerine aktarırken sözcüğü ç harfi ile okuduk. Ayrıca Eski Türkçede ığaç/yığaç şekliyle sözcük varlık bulmuştur. Günümüzde değişime uğramış ağaç şeklini almıştır. Orhun yazıtlarında ıgac aynı anlamda yer almaktadır.

Cycas revoluta “yalancı sago palmyeleri” şeklinde Türkçe karşılık bulur (Saribaş 2010, 48).

WB145 (WT4024.3) āķ çëçek آق ججک “beyaz çiçekli ağaç”

Mançuca: Anahun moo

Çince: Nan mu

Çağdaş Uygur Türkçesinde āķ çëçek “kardelen(çiçeği)” anlamına gelir (Necip 2013, 7).

WB146 (WT4024.4) güllük āķ çëçek كل لوق آق ججک “beyaz güllü ağaç”

Mançuca: Alhangga anahun moo

Çince: Dou ban nan

Sözcüğün tam tercümesi beyaz çiçektir. Çin’de kutsal olarak atfedilen bir ağaçtır. Lekeli nanmu olarak da adlandırılır.

WB147 (WT4025.1) tāş ābnuş تاش آبنوش “alev ağacı”

Mançuca: Molori moo

Çince: Shi nan

Latince adı: Photinia serratifolia

Genellikle ikinci ayda çiçek açan uzun ve büyük bir ağaçtır. Meyveleri bir kırlangıç büyüklüğündedir. Meyveleri yedinci ve sekizinci ayda olgunlaşırlar (Corff 2013,875).

WB148 (WT4025.2) zur daraht زور درخت “kâfur ağacı”

Mançuca: İngga moo

Çince: Yu

Latince adı: Cinnamomum camphora

Latince adı “Cinnamomum camphora” olan bitki Güney Çin ve Güney Japonya’ya özgü bir bitkidir. (Sarıbaş 2010, 186). Çin ve Japonya’ya özgü bir ağaç türüdür.

Büyük kâfur ağacı türleri arasına girmektedir.

Tarihte en eski kaynak olarak kâfur sözcüğü Kutadgubilig içerisinde geçmiştir.

WB149 (WT4025.3) zarāñ زرانك “akağaç, isfendan”

Mançuca: Jangga moo

Çince: Zhang

Latince adı: Laurus

Çağdaş Uygur Türkçesinde benzer bir sözcük olan *zereñ* ‘akağaç, isfendan’ anlamlarını karşılar (Necip 2013, 476).

WB150 (WT4025.4) çom daraht جوم درخت “sarı catalpa”

Mançuca: Colho moo

Çince: Zi mu

Latince adı: Catalpa kaempieri

Beyazımsı çiçekleri ve mor çiçekleri olan ağacın adıdır.

WB151 (WT4026.1) tubi daraht توبي درخت “tuba ağacı”

Mançuca: Jekdun moo

Çince: Zhen nü mu

Arapça kökenli bir sözcüktür. Bu ağacın cennete bir ağaç olduğuna dair rivayetler vardır. Tuba sözcüğü hoşluk, güzellik anlamlarına gelmektedir.

WB152 (WT4026.2) sēriḳ tārāk³² سريق تاراك “sarı kavak”

Mançuca: Sohon moo

Çince: Huang yang mu

Sarı kavak ağacı olarak bilinen bir bitki türüdür.

Tārāk sözcüğü Clauson’un Sözlük’ünde tarı- kökünden gelmektedir ve “saçmak, serpmek” anlamlarındadır. Ayrıca tarağ sözcüğü de sözlükte Uygur Türkçesindeki kullanımı “çalılık ve ekili alan” şeklinde verilmiştir. (EDT1972, 538).

WB153 (WT4026.3) şanavbar صنوبر “çam ağacı”

Mançuca: Gorgin moo

Çince: Huang bo

Latince adı: Cryptomeria

Yaprak dökmeyen bir ağaç olarak bilinir

Sanubar sözcüğü ise Çağdaş Uygur Türkçesinde de “çam ağacı” anlamında kullanılmaktadır (Necip2013, 341).

Cryptomeria szöcüğünün Türkçe karşılığı “Japon çamı”dır.

WB154 (WT4026.4) şerliḳ daraḥt شرليق درخت “cila ağacı”

Latince adı: Toxicodendron vernicifluum

Mançuca: Şugin moo

³² Madde başındaki şērīḳ sözcüğü şerīg şeklinde de okunabilir.

Çince: Gi shu

Çalı bitkileri grubuna girer. Çin cila ağacı olarak bilinir.

Almanca “Lackbaum” Çince isminin çevirisidir. Lackbaum cila vernik yapımında kullanılan ağaç anlamındadır.

WB155 (WT4027.1) yāgliḡ serv³³ ياغليق سرو “yağlı servi”

Mançuca: İmengge moo

Çince: Wu jiu

Latince adı: Triadica sebifera

Bitkilerin sebumunu sağlayan yani yağ dengesini sağlayan bir bitki türüdür. Yine Çağdaş Uygur Türkçesinde serv sözcüğü botanik alanda servi ağacı olarak bilinir ve kullanılır.

Tü.’de yağlı şeklindedir. Yağlık sözcüğü yağ adından türemiş bir isimdir. Çağdaş Uygur Türkçesinde *yāgliḡ* sözcüğü ‘yağlı’ anlamına “gelir (Necip 2013, 454).

Kıssa-i Yusuf içerisinde “boyı servi yüzi gül-i nazenin” şeklinde yer almaktadır.

Sözcüğün sonundaki -i sesi Türkçe biçiminde türemiştir. Esas sözcük serv şeklindedir.

WB156 (WT4027.2) toğrāḡ توغراق “karakavak ağacı”

Mançuca: Fulkûran moo

Çince: Ji mi

Latince adı: Populus balsamifera

³³ Günümüz Türkçesinde de bilinen bir sözcük olan servi orijinal nüshada Arap harfli imlasında sin harfinin noktaları altında verilmiştir. Bu müstensihin el yazısından kaynaklı bir hata mı yoksa süsleme amaçlı mı bu şekilde aktarılmıştır sorusu bizi düşündürmektedir. Biz yine de günümüzde bilinen bu sözcüğü s harfi ile aktarmayı tercih ettik.

Yaprakları siyah benekli ve görkemli bir ağaçtır. Huş ağacına benzer ancak ona göre biraz daha küçüktür.

Çağdaş Uygur Türkçesinde sözcük toğrak biçimindedir. Toğrak sözcüğünün 1. anlamı ‘karakavak’tır. Diğer anlamı ise ‘kütük parçası’dır (Necip 2013 416).

Toğrāk sözcüğü birinci anlamı ile ilişkilendirmek daha doğru olacaktır.

Clauson’un Sözlük’ünde toğrak sözcüğü “kavak” anlamında yer alır (EDT 1972, 472).

Wilkens’in Sözlük’ünde sözcük tograk şeklindedir ve “bir kavak türü” olarak tanımlanmıştır (Wilkens 2021, 725).

Toğrak sözü günümüz Uygur Türkçesinde Taklamakan çölündeki büyük çöl ormanlarını teşkil eden ağaçlar için kullanılmakta. Sembolik anlamlar da kazanmıştır.

Karş. **Eski Türkçe** *toburğan* "tozuyan yumuşak toprak", *tobraş*- "tozlaşmak", *tobrat*- /*töpret*- "hayvan yeri kurutuncaya dek otunu yemek" (DLT).

WB157 (WT4027.3) kabuzākliq daraht قابوز ق ليق درخت “acem dutu“

Mançuca: Hoşari moo

Çince: Chu shu

Latince adı: Broussonetia pyrifera

Broussonetia payrifera “kâğıt dutu” anlamına gelen bitkiden kâğıt elde edilir. Broussonetia papyrifera “acem dutu” ise sözcüğün Almancasının çevirisidir (Sarıbaş 2010, 29). Uygurca *kabuzak* “ağaç kabuğu” anlamındadır. ÇağUyg.’da kovzak şeklinde ses değişikliğine uğramıştır.

WB158 (WT4027.4) arā āy³⁴ ارا ای “siyah ay”

Mançuca: Wence moo

Çince: Wu cha

ada Uygur Türkçesinde bir tür Çin ayı olarak tanımlanmıştır.

Kara ayın sapları ve yaprakları boya elde etmek için de kullanılır.

WB159 (WT4028.1) boyā āy darat ویاق ای درخت “boya çay ağacı”

Mançuca: buduhu moo

Çince: Wu cha

ada Uygur Türkçesinde *boya* sözcüğü “boya” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 49)

Bitkinin isminin tam bir tercümesi yoktur. Bu ağacın sapları ve yaprakları kıyafetlere renk vermek için kullanılmaktadır.

WB160 (WT4028.2) yābā āy ابا ای “yabani ay”

Mançuca: Bigan-i cai

Çince: Ye cha

Tam tercümesi yabani çay anlamındadır.

WB161 (WT4028.3) furcā āy وراق ای “kamelya çiçeği ayı”

Mançuca: Turi cai

Çince: Shan cha

³⁴ Madde baı sözcük olan çay sözcüğünün Arap imlası bazı maddelerde *c* harfi ile bazı maddelerde ise ** harfi ile yazılmıştır.

Bir fit uzunluğunda yabani bir bitkidir. Yaprakları çay olarak kullanılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de purçak sözcüğü “nohut, bezelye ve fasulye” anlamalarına gelir (Necip 2013, 327)

2.3. Üçüncü Grup (WT4028.4) درخت نینگ قسمی اوجونجی / darahṭniñ kısmı üçünci

WB162 (WT4029.1) kızıl şamşad قزىل شمشاد “kızıl şimşir”

Mançuca: Fiyaksa

Çince: Zi shan

Latince adı: *Taxus cuspidata*

Kırmızı ladin olarak bilinen bir ağaçtır.

Japon porsuğu olarak da bilinmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *şemşat* sözcüğü “şimşir” olarak bilinir. (Necip 2013,376).

kızıl Çağdaş Uygur Türkçesinde de kırmızı anlamına gelmektedir.

WB163 (WT4029.2) kızgış şamşad قزغیش شمشاد “kırmızımsı şimşir”

Mançuca: Takta moo

Çince: Zi shan

Madde WB162 ile aynı anlamdadır. Sözcük “kırmızı ladin” şeklinde açıklanabilir.

Aynı zamanda Japon porsuğu olarak da adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *kızguç* “kırmızımsı, kırmızıya çalan” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 240).

WB164 (WT4029.3) üjmä daraht اوژم درخت “dut ağacı”

Mançuca: Nimalan moo

Çince: Sang

Latince adı: Morus alba

Bilinen adı dut ağacıdır.

Daraht daha önce de açıkladığımız gibi ağaç anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *üjme* sözcüğü “dut ağacı ve onun meyvesi” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 444).

Divan-ı Lügat-it Türk Sözlük’ünde *üzüm* sözcüğü “üzümlen-, üzümlenmek-; üjümlen- dutlanmak, dut vermek” anlamlarında kullanılmıştır (Gülensoy 2018, 828).

WB165 (WT4029.4) çākır üjmä چاقیر اوژم “dut ağacı”

Mançuca: Amida nimalan

Çince: Ji sang

Bilinen adı dut ağacıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çékir üzüm* “dut ağacı” anlamına gelmektedir. (Necip 2013, 449).

WB166 (WT4030.1) karā yigāç قارا يغاچ “karaağaç”

Mançuca: Hailan

Çince: Yu

Sözcüğün tam tercümesi karaağaçtır. Ağaç sözcüğü Eski Türkçe ığaç veya yığaç sözcüğünden oluşmuştur.

WB167 (WT4030.2) tikān qarā yigāç تیکان قارا یغاچ “dikenli karaağaç”

Mançuca: Bula hailan

Çince: Ci yu

Latince adı: Hemiptelea davidii

Tam tercümesi dikenli karağaçtır.

Tikan sözcüğü değişime uğrayarak günümüzde diken halini almıştır.

WB168 (WT4030.3) tāğ qarā yigāç تاغ قارا یغاچ “dağ karaağacı”

Mançuca: Usiten hailan

Çince: Shan yu

Latince adı: Ulmus glabra

Dağ karaağacı tam tercümesidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *tag* sözcüğü “dağ” anlamına gelir.

WB169 (WT4030.4) tal³⁵ تل “söğüt”

Mançuca: Fodoho

Çince: Liu

Söğüt ağacı bilinen aıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *tal* “söğüt ağacı” anlamına gelir (Necip2013, 386).

İdikut Sözlük’ünde de sözcüğün manası “tal ağacı, söğüt ağacı; çubuk, dal” anlamlarına gelmektedir (Kemal-Yunusoğlu 2012, 172).

³⁵ Günümüz Türkçesinde bilinen dal sözcüğüne eş değerdir.

WB170 (WT4031.1) kırçin tal قيرجين تل “kırık söğüt”

Mançuca: Ayan fodoho

Çince: Qi lui

Madde WB169’un bir türüdür. Bilinen adı kırık söğüttür.

Kırçin sözcüğü kır- fiilinden türemiştir. Bitkinin adıyla ilişkili olarak kır-kökünden türeyen bir sıfat ile bitki adı oluşturulmuştur.

WB171 (WT4031.2) tâtur söget تاتور شوكت “salkım söğüt”

Mançuca: Loli fodoho

Çince: Chui yang liu

Bu bitki de söğüdün bir türüdür. Salkım söğüt tam tercümesidir.

Aynı zamanda ağlayan söğüt olarak da adlandırılır.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde de *söget* sözcüğü “söğüt” anlamındadır. (Necip 2013, 361). Yine madde başı sözcüğe benzer bir sözcük olan *tetür* sözcüğü ÇağUyg.’da “ters, arka” anlamlarına gelir (Necip 2013, 405).

WB172 (WT4031.3) seriğ söget سريغ سؤگت “sarı söğüt”

Mançuca: Jorho fodoho

Çince: Pu liu

Bilinen adı sarı söğüttür.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde *seriğ söget* “sarı söğüt” anlamına gelir. (Necip 2013, 361).

WB173 (WT4031.4) seriğ tal سريغ تل “sarı söğüt (dal)”

Mançuca: Sujikde

Çince: Pu liu

Bilinen adı sarı söğüttür. Madde WB172 ile aynı işlevde kullanılan ağacın adıdır.

WB174 (WT4032.1) bādārā بادارا “hasır söğüt”

Mançuca: Burga

Çince: Liu tiao

Sözcüğün tercümesi söğüt dalı, söğüdün çalısı anlamına gelmektedir.

Hasır kenar olarak da bilinen bādārā sözcüğü ile Çing Hanedanlığı’na atıfta bulunulur. Çing Hanedanlığı Moğolistan sınırı boyunca bu söğütlerden diktiği rivayet edilir.

WB175 (WT4032.2) çibik چىبىق “dal, çubuk”

Mançuca: Waşkan burga

Çince: Zuo di liu

Wilkens’in Sözlük’ünde çibik sözcüğü “dal, sap” anlamlarına gelir. (Wilkens 2021, 227).

WB176 (WT4032.3) hāda خدا “sırık”

Mançuca: Hadama burga

Çince: Du jing liu

Hafif kabuklu bir söğüt çeşitidir. Tek gövdeli söğüt için kullanılan bir ifadedir.

Bu ağaçtan da tahta ok milleri yapılmaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde bu sözcük “sırık” anlamında kullanılmıştır (Necip 2013, 160).

WB177 (WT4032.4) çuñ yāfurmāk söget³⁶ جونك يفور مق شوكت “büyük

yapraklı söğüt”

Mançuca: Arşan burga

Çince: Da ye liu

Latince adı: Salix magnifica

Görkemli söğüt olarak da bilinen söğüt ağacının büyük yaprakları vardır. Çağdaş Uygur Türkçesinde *çoñ* sözcüğü “büyük” anlamına gelir (Necip 2013, 84). Çağ.’da da *çong* sözcüğü “iri, büyük, kudretli” anlamında kullanılan bir sözcüktür. (DLT, 357/ 3).

Yafurmāk sözcüğü DLT Sözlük’ünde yabrak/yabıldırak şeklinde geçer. Yine aynı sözcüğün Uygurcadaki şekli yapurgak olarak karşımıza çıkar.

Salix söğüt türlerinin genel adıdır.

WB178 (WT4033.1) bağlık tāl باغليق تال “bitişik söğüt”

Mançuca: Arca burga

Moğolca: arča buryasu

Çince: Da yer liu

Latince adı: Salix urbaniana

Bitişik söğüt ağacı olarak bilinir. Aynı zamanda da karaağaç tarlası için bu adlandırma yapılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *bağlık* sözcüğü “bağlı, bitişik” anlamına gelir. Tarlada bütün ağaçların bir arada olmasıyla ilişkili bir adlandırmadır.

Sözcüğün Mançu ve Moğolcası hemen hemen aynıdır.

³⁶ *Yafurmāk* sözcüğünün imlası *f* harfi ile verilmiş olsa da sözcüğün *p* harfi ile yazılması gerektiği kanaatindeyiz.

WB179 (WT4033.2) küzlük tāl کوزلوق تل “sonabaharlık söğüt”

Mançuca: Arcılan burga

Çince: Da yer liu

Söğüt ağacının bir çeşitidir.

WB180 (WT4033.3) tǎg söget تاغ شوكت “dağ söğüdü”

Mançuca: Ginjule burga

Çince: Chang liu

Latince adı: Salix alba

Beyaz söğüt olarak da bilinir. Dağ söğüdü, söğüt türlerinden biridir.

WB181 (WT4033.4) su söget سوبىكت “su söğüdü”

Mançuca: Waşakda burga

Çince: Shui liu

Su söget şeklinde sözlükte yer alan bu ağaç türünün kalın, kırmızı bir ağaç olduğu ve yapraklarının söğüt yaprağından daha geniş ve uzun olduğu bilinmektedir.

WB182 (WT4034.1) bulçâr söget³⁷ بولچارىكت “bahe söğüdü”

Mançuca: Ersulen

Çince: Sui he liu

Söğüt anlamına gelir.

Bahe söğüt adını Bahe olarak bilinen nehirden almıştır.

³⁷ Madde başı bulçar sözcüğünün Arap imlası c harfi ile verilmiştir. Biz ç harfi ile transkribe ettik.

Mançuca- İngilizce Sözlük'te dalları kafes yapımında kullanılan bir tür şeklinde açıklanmıştır (Norman 2013, 100).

Söğüt sözcüğünün etimolojisini incelediğimizde Uygurca İyi ve Kötü Prens Öyküsü içerisinde her eşit ağaç manasında rastlarız.

WB183 (WT4034.2) duvā tāl دوا تال “ılgın ağacı”

Mançuca: Teksin

Çince: San chuan liu

Latince adı: Tamarisk

İlgın ağacı olarak bilinen bitki yaprak dökmeyen bir ağaçtır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde ılgın ağacı için “yulgun” kelimesi kullanılır.

Eski Türkçede yulgun şekliyle karşımıza çıkmıştır.

Dava sözcüğü DLT Sözlük'ünde “ılgın ağacı meyvası” olarak karşımıza çıkmaktadır (DLT, 237/ 16). Bu durumda madde başı duva olarak okuduğumuz sözcük dava olarak da okunabilmektedir.

WB184 (WT4034.3) duri tāl دورى تال “sabin ardıcı”

Mançuca: Suhai moo

Çince: San chuan liu

Latince adı: Tamaris, juniperus sabina

İlgın “Tamarix türlerine verilen genel addır ve çalı görünüşünde küçük ağaçlar” olarak bilinen bir bitkidir (Baytop 2015, 138). Juniperus sabina “sabin ardıcı” olarak da adlandırılır (Sarıbaş 2010, 73).

Sözcüğün Çince karşılığı bir önceki madde ile aynı. Uygurca karşılığı da hemen hemen aynı. Bu durumda söğüdün bir türü olduğu, Mançucada farklı karşılıklarının olduğu düşünülebilir.

WB185 (WT4034.4) tāg ڇەگەشى تاغ چەكشى “dağ keneviri”

Mançuca: uşarki moo

Çince: Shan ma

Kırmızı çiçekleri olan bir dağ çiçeği bitkisidir. Çağdaş Uygur Türkçesinde *çege* “kınnar, kenevir, kendir” olarak bilinen bir bitkidir (Necip 2013, 78).

WB186 (WT4035.1) ڧارنى يوروق داراھت قارنى يوروق “biber ağacı”

Mançuca: Fusers moo

Çince: Hua jiao shu

Latince adı: Zanthoxylum piperitum

Çin’e özgü bir çeşit baharat olup tohumlar olgunlaştığında karnı açılır ve çiçek gibi yapraklı hale gelir. Uygur mutfağında da en az yüz yıldır kullanılır. İşte karnı yarık olmasından dolayı “kârni yoruk ağaç” denilmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *yoruk* sözcüğü “yarık, çatlak” anlamlarına gelir. (Necip 2013, 470).

Madde başı sözcüğün yoruk biçimi belki şive özelliği olabilir. İlk hecede و ile yazılması bir yanlışlık olduğu düşünülebilir. *yaruk* veya *yarık* yazılması beklenirdi.

WB187 (WT4035.2) yāşil داراھت ياشيل “yeşil ağaç”

Mançuca: Niowangga moo

Çince: Dong qing

Latince adı: Ligustrum lucidum

Bu bitkiyi yeşil ağaç şeklinde anlamlandırabiliriz.

Eski Türkçede de yeşil “yeşil bitki, yaş, körpe, taze, nemli” gibi anlamlarla karşımıza çıkar.

Yaşıl yaş sözcüğünden türetilmiştir.

Türkçe karşılığı “kurtbağrı” olan bitki, aynı zamanda Latince adıyla Chinese privet olarak da bilinmektedir.

2.4. Dördüncü Grup (WT4035.3) نورتوينجى / درخت نينک قسمی / darahṭnin

kısmı törtünci

WB188 (WT4035.4) تäräk “kavak” ترک

Mançuca: Fulha

Çince: Yang

Latince adı: Populus

Sözcüğün karşılığı kavaktır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *térek* sözcüğü “kavak ağacı” olarak kullanılan bir sözcüktür (Necip 2013, 409).

WB189 (WT4036.1) bulçār täräk “küçük yapraklı kavak” بولچار ترک

Mançuca: Amida

Çince: Xiao ye yang

Latince adı: Populus simonii

Çin ve Moğolistan’a özgü bir kavak türüdür.

WB190 (WT4036.2) kıfāk täräk³⁸ “katalpa ağacı” قفاق ترک

Mançuca: Nunggele

Çince: Jia shu

Latince adı: Çatalpa bungei

Hoş kokulu çiçekleri olan bir ağaç türüdür.

WB191 (WT4036.3) kafāk täräk “ıhlamur ağacı” قيفاق ترک

Mançuca: Jifu junggele

Çince: Qiu

Latince adı: Tilia

³⁸ Kelime görünüşe göre sonradan düzeltilmiştir.

Bir önceki madde ile hemen hemen aynı imlaya sahip. Uygur Türkçesinde benzer ağaçlar olabilir.

WB192 (WT4036.4) toħmak daraħt توخمک درخت “Japon soforası”

Mançuca: Hohonggo moo

Çince: Huai

Latince adı: Sophora japonica

Japon soforası olarak adlandırılır

Toħmak kelimesi Çağdaş Uygur Türkçesinde “tokmak” anlamındadır (Necip 2013,416).

Sözcüğün Çince ve Mançuca karşılıklarından bakıldığında, Latince çalı, Sophora Japonica “Japon soforası” olarak görülür. Bu bitki gül familyasına giren bir bitkidir (Saribaş 2010, 116).

WB193 (WT4037.1) tāğ toħmak تاغ توخمک “soforası dağ”

Mançuca: Goro

Çince: Shan huai

Latince adı: Qercus mongolica (robinia)

Dağ çekirgesi olarak adlandırılan bu tür yamaç çalılığı olarak da bilinir.

WB194 (WT4037.2) çāy³⁹ toħmak جای توخمک “akçaağaç”

Mançuca: Molo

Çince: Feng shu

Latince adı: Acer

Sözcüğün Uygurca karşılığından hangi bitki olduğunu anlamak zor. Ancak Çince karşılığından bakıldığında akçaağacı olduğu tespit edilebilmiştir.

Acer akçaağaçların genel türlerine verilen isimdir.

³⁹ Çay sözcüğü günümüz Türkçesinde bilinen bir sözcüktür. Arap harfli imlası ج harfi ile verilmiştir. Biz bu sözcüğü ç harfi ile okuduk.

WB195 (WT4037.3) atıg darah atıg darah “meşe ağacı”

Mançuca: Mangga moo

Çince: Xiang

Bilinen adı meşe aacıdır.

ada Uygur Türkçesinde *emen* szcuu “meşe ağacı” olarak bilinir. (Necip2013, 125).

Eski Uygur Türkçesinde *atıg* szcuu “atıg” şekliyle gösterilir ve “atı, sert, sağlam” anlamalarına gelir (Caferoğlu 2015, 80).

Mee ağacı sağlam bir ağaç olduğundan bu şekilde isimlendirilmiş olabilir.

WB196 (WT4037.4) suvdr uradr “kavak”

Mançuca: Silkan

Çince: Du ting zuo mu

Kuuk yapraklı meşe aacına denir.

ada Uygur Türkçesinde *suvadan* szcuu “kavak” anlamına gelir. (Necip 2013, 366).

WB197 (WT4038.1) suyaası darah uofaqası darah “kızılaa”

Mançuca: Enggete moo

Çince: Lin he shu

Dalları suyun üzerine eik, sukenarında yetişen ağaç olarak bilinir.

Kr: aUyg.: mecnun tal

WB198 (WT4038.2) cizn izn “meşe”

Mançuca: Lahari

Çince: Po lu shu

Mobilya yapımında kullanılan bir ağaç tru.

WB199 (WT4038.3) fa cizn fa izn “bir kuuk meşe tru”

Mançuca: Abdari

Çince: Po lu ke

Latince adı: *Qercus serrata*

Bir meşe türüdür. Çin'e özgü bir meşedir. *Qercus* genel olarak türlerine verilen addır. Çin yelpaze palmyesi olarak da bilinen bir ağaçtır.

WB200 (WT4038.4) kayın daraht قايين درخت “kayın ağacı”

Mançuca: Fiya

Çince: Hua pi shu

Beyaz kabuklu, açık yeşil yapraklı ve yapraklarını döken bir ağaç türüdür.

ET'de kayın sözcüğü kadın sözcüğü ile ilişkilendirilmektedir. Kökü *kad-* yani sert olmak ile alakalı olduğu düşünülebilir. Moğolcada *kadu-* “biçmek, kesmek” anlamındadır.

WB201 (WT4039.1) tåg yāñgāk daraht يانك غاق درخت “dağ ceviz ağacı”

Mançuca: Hûsiha moo

Çince: Shan he tao

Yabani ceniz ağacı olarak adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *ceviz* sözcüğü için “yañak” sözcüğü kullanılmaktadır (Necip 2013, 458). Metinde geçen ceviz türü yabani ceviz olabilir.

WB202 (WT4039.2) ciğdä⁴⁰ جيک دا “iğde ağacı”

Mançuca: Hangki

Çince: Se

Uygurca *ciğdä* sözcüğü, günümüzde de kullanılmakta. Anlamı iğde ağacı ve onun meyvesidir. Ancak, yapılan çalışmalarda “çok sert ve ağır ağaç” olduğu da ifade edilmektedir (Norman 2013, 165).

Ciğ sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde “bozkırlarda toplu olarak bir kökten dal dal olup çıkan uzun ve ince bitki” anlamına gelmektedir. Benzer bir sözcük olan

⁴⁰ Madde başı sözcüğün orijinal nüshada imlası, uzun ünlü ile yazılmış olsa da sözcüğün anlamından yola çıkarak *ciğdä* şeklinde aktarılmasını uygun gördük.

çigan sözcüğü “bir tür dikenli siyah ağaç” *çigdan* ise “hasır” anlamına gelmektedir. (Necip 2013, 78).

WB203 (WT4039.3) şıyā/şiyāh bakam شياه بقم “siyah benekli ağaç”

Mançuca: cikûran/cakûran

Çince: Tan mu

Latince adı: Santalum paniculatum

Siyah benekli kabuğu olan huş ağacına denir.

Latince adının Türkçe karşılığı “sandal ağacı” olarak bilinmektedir.

WB204 (WT4039.4) kızgış bakam قيزغيش بقم “kırmızımsı ağaç”

Mançuca: Şuhudu

Çince: Xiao

Latince adı: Dalbergia

Yavaş büyüyen yaprak dökmeyen bir ağaçtır.

Madde WB203’te bahsi geçen ağacın bir türü olabilir.

Bakam sözcüğü Kâmûs- ı Türkî’de “kırmızı boya ağacı” olarak açıklanmıştır. (Sami 2011, 233). Ayrıca, sözcük İdikut Sözlük’ünde de aynı anlamda yer almaktadır. bkz. (Kemal- Yunusoğlu 2012, 153).

WB205 (WT4040.1) irgāy ايرغاي “hanımeli”

Mançuca: Şajılan

Çince: Hua mu

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *irğay* sözcüğü “hanımeli” bitkisi için kullanılmaktadır (Necip 2013, 178).

WB206 (WB4040.2) tābilǵu تابيلكو “serçe alıısı”

Mançuca: Enirhen

Çince: Shan teng

Latince adları: Spierstude, Johannisstrauch

Eski Uygur Türkçesinde tabilǵu sözcüğü “bir tür bitki” şeklinde tanımlanmıştır (Caferoǵlu 2015, 219).

krş. aǵUyg.: tévilǵa (UTİL: 361b).

WB207 (WT4040.3) arǵānāķ قارغاناق “arǵānāķ”

Mançuca: İbadan

Çince: Ou li mu

Mızrak milleri yapmak için ahşabı kullanılan aǵatır. Çalı grubuna girer.

Kaynaklarda Çince ve diǵer dillerdeki karřılıǵından yola çıkarak Latince karřılıǵı verilmiştir. Ancak bunun Türkçedeki karřılıǵı “karaaǵa” şeklindedir. Ancak karaaǵa, daha önceki maddede görülen arǵanāķ biçimi farklı bir aǵa türü olduǵunu düşündüğümüzden, şimdilik Uygurca biçimiyle almayı uygun gördük.

WB208 (WT4040.4) su arǵānāķ⁴¹ “su arǵānāģı” بوفارغاناۆ

Mançuca: Muke ibadan

Çince: Shui’ou li mu

Su karaaǵacı olarak bilinir.

aǵdař Uygur Türkçesinde karaaǵa için karayaǵa sözcüğü kullanılmaktadır.

⁴¹ Su sözcüğü altı  noktalı olan harf ile verilmiştir. Biz bu harfi sin harfi olarak düşündük ve s harfi ile aktardık. Ayrıca madde başı sözcük iki kelimenin birleşiminden oluşmuştur.

WB209 (WT4041.1) küzlük irgāy كوزلوق ايرغاي “güzlük hanımeli”

Mançuca: İbakci

Çince: Lao guan yan

Üzüm benzeri meyveleri yenmeyen dikenli çalılı bir bitkidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde adı *irgāy* sözcüğü “hanımeli” olarak bilinir.

Almanların yaptığı çalışmada közlük şeklinde aktarılan sözcüğün aslında küzlük olması gerektiği kanaatindeyiz. Bu sebeple biz madde başı sözcüğü küzlük yani güzlük, sonbaharlık manalarına gelecek şekilde transkript ettik.

2.5. Beşinci Grup (WT4041.2) درخت نىنكى قىسمى بشىنجى / darahtniñ kısmı beşinci

WB210 (WT4041.3) haybatlik daraht حايباتلىق دراخت “heybetli ağaç”

Mançuca: Fiyegu

Çince: Hu wei shu

Heybetli ağaç olarak bilinir. Kutsal kabul edilen bu ağacın kesilmesine izin verilmez.

Heybet <ar. Haybat <hyb haybat “korku ve huşu duyurma” anlamındadır.

WB211 (WT4041.4) tögä kuyruğı توك قويروغى “deve kuyruğu”

Mançuca: Hokton

Çince: Nuan mu

Latince adı: Meliosma veitchiorum

Çağdaş Uygur Türkçesinde *töge* “deve” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 422).

Sözcük İdikut Sözlük’ünde tävä olarak geçen bu sözcük, WB211’de ses değişimine uprayarak *tögä* şeklinde karşımıza çıkmakta (Yunusoğlu 2012, 174).

WB212 (WT4042.1) siliķ daraht درخت سليق “pürüzsüz ağaç”

Mançuca: Ayan gintehe

Çince: Li mu

Yeşil kabukları olan bir ağaçtır.

ÇağUyg.’da *siliķ* “düz, pürüzsüz, parlamış” anlamlarındadır. (Necip 2013, 353).

WB213 (WT4042.2) it üzüm ايت اوزوم ?

Mançuca: İndahûn gintehe

Çince: Ming kai ye he

Nehir kenarında büyüyen bir ağaçtır. Benekli bir kabuğa ve koyu kırmızı çiçeklere sahiptir. Genelde üzüm gibi küçük, siyah meyveleri uç ve demetler halinde olgunlaşırlar. ÇağUyg’da “it üzüm” biçimiyle kullanılmakta olan bir birleşik isimdir.

WB214 (WT4042.3) altun ķārgāk فاركاق آلتون “altın şeftali ağacı”

Mançuca: Jekde moo

Çince: Jin tao pi mu

Yaprakları armut ağacına benzeyen koyu kahverengi kabuklu bir ağacın adıdır.

WB215 (WT4042.4) tāg ķārgānā تاغ قارغانا “dağ şeftalisi”

Mançuca: Hasuran

Çince: Shan tao pi

Şeftali ağacı olarak bilinir.

Dağ gibi yerlerde yetişen şeftaliye benzeyen bir yaban meyvesi olabilir. Çincesinin birebir çevirisi de bu anlamı veriyor.

WB216 (WT4043.1) kızgış ālā قىزغىش آلا “kırmızımsı meyve”

Mançuca: Karkalan

Çince: Shan taor pi

Kızgış sözcüğü kırmızımsı anlamına da gelir. Şeftali ailesinden gelen bir meyve olmalı.

WB217 (WT4043.2) zāk ذاك ?

Mançuca: Jak moo

Çince: Shan taor pi

Bu maddeyle ilgili çalışmalarda Gobi çölünde büyüyen bir ağaç olduğu ifade edilse de sözcüğün tam karşılığı bulunamamıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *dağ* sözcüğü “çıplak yer” anlamına gelir (Necip 2013, 92). Sözcüğün çölün ortasında tek başına büyüyen bir ağaç olmasıyla ilişkili olabileceği kanaatindeyiz.

WB218 (WT4043.3) zernih زرنىخ “çalı”

Mançuca: Sira moo

Çince: Shan ju nai

Kökleri sarı ve ormanda büyüyen bir ağaç olduğu ifade edilir.

Zer Çağdaş Uygur Türkçesinde “altın” anlamına gelir. (Necip 2013, 476). Farsçadan girmiştir. Sözcüğün köklerinin sarı olması ve adının zer kökünden oluşması altın sözcüğü ile bağlantılıdır.

WB219 (WT4043.4) tāg zernih تاغ زرنىخ “dağ çalısı”

Mançuca: Saraca

Çince: Shan ju jai

Dağ kızamığı olarak bilinir. Sarı çalı olarak da adlandırılır.

WB220 (WT4044.1) mǎndar مندار “öксе otu”

Mançuca: Moo-i fuktala

Çince: Ji sheng mu

Ökse otu olarak bilinir.

Latince adı: Viscum albüm

DLT’ de *mandar* “ağaçlara sarılan bir bitkinin adıdır; çok kere ağaçları kurutur, bu sarmaşıktır” şeklinde açıklanmıştır (DLT, 457/17).

Wilkens’in Sözlük’ünde benzer bir sözcük olan mandarak “mercan ağacı” anlamına gelmektedir (Wilkens 2021, 466).

WB221 (WT4044.2) koñrāgu tikān قونكراغو تيكان “yabani gül”

Mançuca: Armurgan

Çince: Du mu

Latince adı: Antiaris toxicaria

Sarı renkli ve ince taneli zehirli bir ağaçtır. Zehirli diken olarak da adlandırılmaktadır.

koñguraq tiken Çağdaş Uygur Türkçesinde “yabani gül” olarak bilinir (Necip 2013, 243). *koñguraq* sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde “zil” anlamına gelmektedir. (Necip 2013, 243). DLT Sözlük’ünde *koñguraqu* sözcüğü “çan” anlamına gelmektedir ve aynı zamanda tongurak şekli de vardır. (DLT, 358/7).

WB222 (WT4044.3) çāçirāgāk جاجيراغاق “yabani çalı”

Mançuca: Fiyatäräkû

Çince: Bao mu

Yabani asmaya benzer bir çalıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *ça* sözcüğü “başak kalıntısı; kesmik” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 67).

WB223 (WT4044.4) yārilgāk ياريلغاڭ “yabani üzüm”

Mançuca: Hiyekden moo

Çince: Bao mu

Bir çeşit yabanî asma.

WB224 (WT4045.1) kızgis çācirāgāk قىزغىس جاجيراڭاق “kırmızımsı çalı”

Mançuca: Tukden moo

Çince: Hong bao mu

Fiyatārākû ve hiyekten moo maddelerinin benzeri, kırmızımsı bir ağaçtır.

WB222 maddesindeki bitkinin bir türü olabilir.

WB225 (WT4045.2) rāng baqam رانك بقم “su ağacı”

Mançuca: Jukden

Çince: Su mu

Latince adı: Xylopa.⁴²

Çalı, bodur bitki anlamlarına da gelir.

WB226 (WT4045.3) çatin جتين “üvez(ağacı)”

Mançuca: Saihuwa

Çince: Jing tiao

Latince adı: Vitex incisa⁴³

⁴² Xylopa çoğunlukla ağaçlar ve çalılara verilen genel isimdir.

⁴³ Çin’e özgü bir çalı türüdür. Dağlık bölgelerde yetişir. Vitex genel olarak çalı türlerine verilen addır.

Kırmızımsı çiçekli dikenli çalıya denir. İnce ve güçlü dalları sepet yapımında kullanılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çetin* sözcüğü “üvez ağacı” olarak bilinmektedir (Necip 2013, 77).

WB227 (WT4045.4) çoğ çatin جوتين جوغ “kor üvez(ağacı)”

Mançuca: Borhoto

Çince: Jing tiao don

Madde WB226’nın bir farklı türüdür.

Nemli toprakta kümeler halinde büyüyen böğürtlen benzeri çalı türü.

WB228 (WT4046.1) tikān تكان diken

Mançuca: Bula

Çince: Ji ci

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *tiken* sözcüğü “diken” anlamında kullanımdadır (Necip 2013,411).

ET.’de sözcük “tikān” şeklindeyken OT.’de ise “tiken, tikken” şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır (Gülensoy 2018, 209).

WB229 (WT4046.2) şöhā tikān شوها تیکان “sığır dikenini”

Mançuca: İhan bula

Çince: Zao jiao shu

Latince adı: Gleditsia sinensis

Sığır dikenini olarak bilinir.

Bu bitkinin dikenleri Çin ve Kore’de şifa verdiği düşünülmekte kullanılmaktadır.

WB230 (WT4046.3) tikān uruġi تیکان اوروکی “diken tohumu”

Mançuca: İbagan-ı halmari

Çince: Zao jiao

Uruk Çağdaş Uygur Türkçesinde “tohum” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 438). ÇağUyg.’da uruk sözcüğünün kökü ur- olup biçmek, kesmek anlamlarına gelir.

Aynı kökten olduğu düşünülen bir diğer sözcük *urgu*, Altun Yaruk’ta görülür. *Urgu* sözcüğü “topraktan çıkan tomurcuk, filiz” anlamlarına gelir (Ayazlı 2016, 258).

WB231 (WT4046.4) çākķāk daraĥt جاق قاق درخت “dikenli ağaç”

Mançuca: Jisiha

Çince: Zhen zi ke

Dikenli ağaç olarak tercüme edilir. Bilinen adı tırtıklı fındık ağacıdır. Almanalr Çincesine bakarak anlam vermeye çalışmıştır. Biz kelimeye göre anlam verdik. ÇağUyg.: Çakķak “ısırgan otu”dur. Bu maddede dikenli bir bitki sözkonusu. Meyvesi kabuklu ve tırtıklı bir bitki olabilir.

Sözcüğün kökü *çak*- kırmak anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *caķķaķ* “dikenli” anlamında kullanılır (Necip 2013, 68).

WB232 (WT4047.1) çākķākniñ foṣti فوشتی جاق قاق نینک “dikenin kabuġu”

Mançuca: Uculen

Çince: Zhen zi jie

Çağdaş Uygur Türkçesinde *post* “kabuk” anlamına gelir (Necip2013, 325). Metince *p* ve *b* yerine *f*’nin kullanımı yaygındır.

Foṣti sözcüğü -i iyelik ekini alarak aitlik bildirmektedir. Bu konu çekim ekleri bölümünde de belirtilmiştir.

WB233 (WT4047.2) tuzuk belgü daraht توزوق بلکو درخت “mürver ağacı”

Mançuca: Hobolon

Çince: Gong do lao

Mürver ağacı olarak bilinir.

Oldukça eski ve köklü bir ağaçtır.

2.6. Altıncı Grup (WT4047.3) التینجی / darahtniñ kısmı altıncı

WB234 (WT4047.4) ğud daraht درخت غود “misk ağacı”

Mançuca: Jarin moo

Çince: She xiang mu

Latince adı: Tetradenia riparia

Misk ağacı olarak bilinmektedir. Dağlık vadilerde yetişir. Kokulu ağaçlar grubundadır.

WB235 (WT4048.1) kulā daraht كولا درخت “telli palmiye ağacı”

Mançuca: Sika moo

Çince: Zong lü

Latince adı: Trachycarpus excelsa

Güney denizinde yetişen bir tür palmiye ağacıdır. Yaprakları dökülmeyen bir palmiye türüdür.

Wilkens'in Sözlük'ünde kula sözcüğü “bir renk” şeklinde tanımlanmıştır. (Wilkens 2021, 421) Kula sözcüğü DLT Sözlük'ünde de aynı anlamda karşımıza çıkmaktadır. Uyurca karşılığı renginden dolayı verilmiş olabilir.

WB236 (WT4048.2) musun موشون “yaprak döken asma”

Mançuca: Musiren

Çince: Teng

Latince adı: Wisteria Floribunda

Bir palmiye türüdür. Rottan palmiyesi düz bir ağaç değil, sarmaşık bir ağaç türüdür. Genel olarak palmiyenin sarmaşık dallarına verilen addır. Bu palmiyenin dallarından örgüler örülür.

Japonca’da bu bitki fuji olarak adlandırılmaktadır.

WB237 (WT4048.3) yögämaç يوكماج “sarmaşık”

Mançuca: hûsa siren

Çince: Teng lu

Latince adı: Wisteria sinensis

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *yögümeş* sözcüğü “sarmaşık” anlamında kullanımdadır (Necip 2013, 471). *yögümeş* < *yögämaç*

Latincesi *wistaria sinensis* Türkçede “Mor salkım” olarak karşılık bulmaktadır (Sarıbaş 2010, 129). Ayrıca “Çam ve servi ağaçlarında yetişen yapraklı asma” şeklinde Mançuca- İngilizce sözlükte de bulunmaktadır (Norman 2013, 187).

WB238 (WT4048.4) yābā alkāt يابا آلفات “yabani meyveli ağaç”

Mançuca: Jali

Çince: Mao teng zi

Meyvesi yenmeyen kırmızı bir ağacın adıdır.

Yaba sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde *yava* şekliyle kullanılır ve “yabani” anlamına gelir. Yabani bir ağaç olduğu için meyvesi yenmez. Alıç ağacına benzemektedir.

WB239 (WT4049.1) bük بۆك “orman”

Mançuca: Weji

Çince: Cong lin

Kelimenin Eski Uygurca metinlerinden beri bilinen bir sözcük olduğu, anlamlarının “orman; sık orman” olduğu bilinir. Yoğun orman olarak bilinir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *bük* sözcüğü, “sıkı, sıkı; gür” anlamlarında orman ya da ağaç ile birlikte kullanılmakta. *Bük* kökünden *bükkide* sözcüğü de yapılmış ve pek gür çok gür orman, çok yapraklı ağaç” için kullanılmıştır (Necip 2013, 55).

Burhân-ı Katı Sözlük’ünde “ağaç kavına” *buk* denir (Efendi 2009, 97). Ağaç kavına ağaç mantarı da denmektedir.

WB240 (WT4049.2) bāğ باغ “bağ, bahçe, orman”

Mançuca: Bujan

Çince: Ping di shu lin

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *bağ* “bahçe” anlamına gelir (Necip 2013, 27).

WB241 (WT4049.3) çāñgāl چانگال “salkım, söğüt; orman”

Mançuca: şuwa

Çince: Shan hou mi lin

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çañgal* sözcüğü “salkım, söğüt” anlamına gelmektedir. Sözcüğün “orman” anlamı da vardır (Necip 2013, 70). Ayrıca sözcüğün günümüz Uygurcasında ses açısından değişerek *canggal* olduğu ve daha çok alçak otların sık olduğu orman anlamında kullanıldığı bilinir.

Çince okunuşunun tercümesi dağın arkasındaki yoğun orman anlamındadır.

WB242 (WT4049.4) biyābān بيابان “çöl, sahra”

Mançuca: Sa

Çince: Shan hou mi lin

Orman anlamına gelir.

Dağın gölgeli sırtında büyüyen ağaç topluluğuna verilen isimdir.

Madde başındaki *yaban* sözcüğü *yavan* şekliyle Çağdaş Uygur Türkçesinde kullanılan bir kelimedir (Necip 2013, 461). Ayrıca maddebaşı sözcük *biyavan* haliyle “çöl, sahra” anlamına gelecek şekilde Yeni Uygur Türkçesi Sözlük’ünde yer alır. (Necip 2013, 45).

Günümüz Uygur Türkçesinde ve diğer Türk lehçelerinde bi- ön eki, Farsça olumsuzluk eki olup -sIz / -sUz ekinin eşdeğeri olarak kullanılır.

WB243 (WT4050.1) mān mādārāz مان دراز “çalılardan oluşan sarmaşık bir bitki”

Mançuca: Jajuri

Çince: Zhi ke cong sheng shu

Çalılık, sık ormanlık olarak bilinir. Küçük ağaçlar kümesi olarak da adlandırılır.

WB244 (WT4050.2) yālguz köçet⁴⁴ يالغوز كوچت “tek fidan”

Mançuca: Sidan

Çince: Xiao shu

Henüz büyüme aşamasında olan ağaca denir. Genç ağaç olarak adlandırabiliriz.

⁴⁴ Clauson’ a göre yālguz sözcüğü “yalnız, tek” anlamı taşır ve etimolojisi belirsizdir. (EDT 1972, 930)

Çağdaş Uygur Türkçesinde *yālguz* sözcüğü “yalnız, tek” anlamında kullanılır. (Necip2013, 456), köçet sözcüğü ise “fide, fidan” anlamlarına gelmektedir. (Necip 2013, 202).

WB245 (WT4050.3) چوغ “ağaçlık”

Mançuca: Fuldun

Çince: Yi cuan

Birbirine yakın ve sık bir şekilde büyümüş, yeşil ve gür yapraklı ağaç topluluğuna denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çuğ* “kırkımız; kıpkırmızı, koyu kırmızı” anlamlarına gelir (Necip 2013, 87).

Eski Uygur Türkçesinde *çuğ* sözcüğü “bahçe, bağ” anlamlarına gelir. (Caferoğlu 2015, 66).

WB246 (WT4050.4) yālfāk yālfāk يالفاق يالفاق “yassı ağaç”

Mançuca: Falha falha

Çince: Yi pian yi pian

Yassı büyüyen ağaç şeklinde anlamlandırılmaktadır. Bu madde başının Mançucası, Türkçesi ve Çincesi ikileme yoluyla oluşturulmuştur.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *yālpāk* sözcüğü “yassı ve düz” anlamlarına gelir. (Necip 2013, 456).

Uygur Türkçesindeki karşılığı Mançuca’nın anlam çevirisi ve biçemce benzetilmesi sonucu oluşturulmuş olabilir.

WB247 (WT4051.1) koyuk قيوک “yoğun ,koyu (orman)”

Mançuca: Fisin

Çince: Mi

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *koyuk* sözcüğü “koyu” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 246).

Tek başına *koyuk* sözcüğünün bitkiler bölümünde madde başı olarak alınması ve “koyu orman; gür ve yoğun bitki örtüsü” anlamında sözlüğe dahil edilmesi bazı madde başlarının Mançuca’nın diğer dillerdeki çeviri olduğunu göstermektedir.

Sık orman anlamına gelmektedir. Gür ve yoğun bitki örtüsü anlamına gelmektedir. Sözcüğün Çincesinin tercümesi de yoğun anlamına gelir.

WB248 (WT4051.2) tiķiř نقش “yoğun(ağaçlık)”

Mançuca: Jira

Çince: Ji cu

Birbirine yakın buğday, bitki ve ağaçları kapsamaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tiķiř* sözcüğü birşeyi “dikmek” manasındadır. (Necip 2013, 411).

WB249 (WT4051.3) tiķin⁴⁵ تقين “diken”

Mançuca: Fik

Çince: Cong mao

Birbirine çok yakın olan bitki örtüsüne denir.

Bilinen adı dikendir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tiken* sözcüğü “diken” olarak kullanılmaktadır. (Necip 2013,411).

⁴⁵ Orijinal nüshada imlası madde başında yazıldığı gibi verilen bu sözcüğün, yazımında bir hata olmalı. Anlamından da yola çıkarak diken olarak adlandırdığımız madde başı sözcük daha önce de metinde farklı imlalarla karşımıza çıkmıştır.

Madde başı sözcük fonetik farklılıklar göstericek şekilde orijinal nüshada yer almaktadır. Bu durum bize aynı anlama gelen bir kelimenin metin içinde farklı imlalarla istinsah edildiğini gösterir.

WB250 (WT4051.4) boluq بولوق “koyu, sık”

Mançuca: Sak

Çince: Zhi ye gao mi

Çağdaş Uygurcada *boluq* sözcüğü “koyu, sık” anlamlarında kullanılmaktadır. (UTİL, 142b).

WB251 (WT4052.1) kalin قالين “kalın, yoğun (ağaçlık)”

Mançuca: Luku

Çince: Hou mi

Aşırı yoğun, kalın ve gür ağaçlara denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *kélin* sözcüğü “yoğun, sıkı, koyu, yığın” anlamalarına gelmektedir (Necip 2013, 232).

Çağdaş Uygur Türkçesinde ve Eski Türkçede kalın sıradan olan kelimelerin çoğunlukla ince sıradan sözcüklere dönüştüğü görülür. *kalın* da ÇağUyg.’da *kélin* olmuştur.

WB252 (WT4052.2) kalinrāk قالينراق “çok yoğun(ağaçlık)”

Mançuca: Luluken

Çince: Lüe hou mi

Daha yoğun ve oldukça gür ağaçlara denir.

Madde WB251 ile aynı anlamdadır. Sözcüğe eklenen –rak kuvvetlendirme ekidir ve bu ek “daha” anlamı katar.

WB253 (WT4052.3) qob qoyuq قوب قويوق “çok koyu (ağaçlık)”

Mançuca: Lukdu

Çince: Chou mi

WB247 maddesinde geçen *qoyuq* sözcüğünün pekiştirme biçimidir. Birbirine yakın duran ve yoğun olan gür ağaçları ifade etmek için kullanılmış olmalı.

WB254 (WT4052.4) çuğ qoyuq چوغ قويوق “yogun, koyu orman”

Mançuca: Lokdi

Çince: Chou mi

Daha önce verilen madde başlarından bakıldığında ayrı ayrı verilen iki madde birleştirilmiş ve yoğun, gür bitkileri ifade etmek için kullanılmışa benziyor.

2.7. Yedinci Grup (WT4053.1) darahnıñ kısmı yetinci قيسم يتينجى / درخنک

WB255 (WT4053.2) şālā شالا “seyrek(ağaçlık)”

Mançuca: Seri

Çince: Xi

Çağdaş Uygur Türkçesinde *şalañ* sözcüğü “seyrek, koyu olmayan” anlamına gelir (Necip 2013, 372).

Wilkens’in Sözlük’ünde *šala* sözcüğü “bir tür ağaç” olarak tanımlanmaktadır. (2021,642). Sözcüğün net bir karşılığı bulunmamaktadır.

WB256 (WT4053.3) tārā kāyrāq تارا قاي راق “ince ve seyrek (ağaçlık)”?

Mançuca: Seriken

Çince: Lüe xi

Çince ve diğer dillerdeki anlamlarından bakıldığında *tārā kāyrāk* zayıf ve oldukça seyrek ağaç anlamının karşılığı olarak yer almaktadır. Sözcüğün tam bir karşılığı bulunamamıştır.

WB257 (WT4053.4) tim tārā kāy تیم تارا قای “oldukça seyrek ve ince (ağaçlık)” ?

Mançuca: Sargiyan

Çince: Shu

Bir önceki maddede geçen tara sözcüğü bu ve bir sonraki maddede geçmekte. Anlamını tam bilemediğiniz bu sözcükle Çağdaş Uygurca *tarḳaḳ* sözcüğü “seyrek” karşılaştırılabilir.

WB258 (WT4054.1) tim tārā kāyrāk تیم تارا قای راق “oldukça seyrek (ağaçlık)” ?

Mançuca: Sargiyakan

Çince Lüe shu

Bu maddede geçen kelimelerle ilgili de kaynaklardan ipucu bulmak mümkün olmadı. Çince karşılığından bakıldığında da önceki maddelerin tekrarı olduğu göze çarpıyor.

WB259 (WT4054.2) šākṣız شاق سیز “seyrek ağaçlık“

Mançuca: Gargiyan

Çince: Zhi jie shu san

Çalışmalarda, oldukça seyrek olan ve dağınık görünen ağaç şeklinde açıklama yapılmış ise de bize göre *ṣaḳ* sözcüğü ÇağUyg’da “dal, budak” anlamındadır.

WB260 (WT4054.3) ڤوروغان ڤوروغان “kurumuş, ölü ağaç ”

Mançuca: Gilajan

Çince: Wu pi kus hu

Çıplak dalları olan ağaç şeklinde adlandırabiliriz. Bu adlandırma ağacın yaprakları kurduğundan yapılmış olabilir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde “kuru” anlamına gelen *kurğak* sözcüğü kullanılır. (Necip 2013, 248).

WB261 (WT4054.4) فاش بالاند فاش بالاند “bitki örtüsü”

Mançuca: Umburi cumburi

Çince: Cao mu cen ci

Maddede geçen faş sözcüğünün buraya uygun anlamını çıkarmak zor. Ancak, Çağdaş Uygur Türkçesinde balan sözcüğü bitki biliminde “kartopu çiçeği” anlamına gelir. (Necip 2013, 29).

Kaynaklarda, düzensiz ağaçların olduğu küme şeklinde açıklanmakta. (Norman 2013, 390).

WB262 (WT4055.1) ڤال ڤال ڤال ڤال “seyrek (ağaçlık)”

Mançuca: Sarbahûn

Çince: Zhi ye san man

Dışarıya doğru yayılmış ve seyrek ağaçlara dendiği açıklanmakta ise de anlamı net olmayan sözcüklerdendir. ÇağUyg.’da *çatkal* “çalılık, fundalık” ve bundan türemiş *çatkallık* “ormanın sık yeri” sözleri ile karşılaştırılabilir (Necip 2013, 72).

WB263 (WT4055.2) ڤاڤ سۇيۇڭ ڤاڤ سۇيۇڭ “ince dallar”

Mançuca Garbahûn

Çince: Zhi cha xi shu

ÇağUyg'da *şak* “dal” anlamına gelir. *Suyuk* sözcüğü ise “sıvı” anlamında kullanılır (Necip 2013, 367).

WB264 (WT4055.3) igiz faş ايكيز فاش “yüksek ağaçlık”

Mançuca: Subcalu

Çince: Cao mu

Çağdaş Uygur Türkçesinde *égiz* sözcüğü “yüksek” anlamına gelir (Necip 2013,122). Faş ise daha önceki maddelerden de baktığımızda anlamını bilemediğimiz, ama tahmin ettiğimiz ifadedir.

WB265 (WT4055.4) bürkăbdu بوركب دو “sarkık”

Mançuca: Lasari

Çince: Zhi ye chui gai

Kalın ve sarkık dalları olan bir ağaç olarak bilinir.

Bu madde bir cümle şeklinde verilmiştir. *Bürke-* fiili ÇağUyg'da “her tarafı sarmak, örtmek, kaplamak” anlamlarında kullanılır. -p ise zarf fiil eki, -dı ise geçmiş azman ekidir (Necip 2013 55).

WB266 (WT4056.1) bürkăb âlibdu بوركب دو آلب دو “sarkık dal ve yaprak”

Mançuca: Lasarinahabi

Çince: Zhi ye chui

Diğer dillerdeki anlamlarına göre dal ve yaprakları sarmış bitkilere denir. Bu madde de bir önceki madde gibi cümle şekilde verilmiştir ve bir önceki maddedeki sözcük ile yeni bir bitki adı oluşturulmuştur.

Madde başı *âlibdu* sözcüğü al- fiil kökünden oluşan bir sözcüktür. Sözcükteki -p zarf fiil ekidir -dı ise geçmiş zaman ekidir. Sözcük alıbdı veya alıptı şeklinde

okunabilir. Çalışmada *b* ve *p* harflerinin birbirinin yerine kullanılabildiği daha önce açıklanmıştır. Burada da bu durum söz konusu.

WB267 (WT4056.2) bürkālgān بوركا لكان “sarkık”

Mançuca: Labdahûn

Çince: Zhi ye xia chui

Bilinen adı sarkıktır. Şemsiye gibi ağacın dallarının ve yapraklarının sarkmasına denir. Bitki adını görünümünden almıştır.

Sözcük Çağdaş Uygur Türkçesinde kullanılan bürk- eyleminde de geliyor olabilir. *Bürk-* eylemi “örtmek, kaplamak” anlamlarına gelir (Necip 2013, 55).

WB268 (WT4056.3) şāngulāb māngulab شانكولاب مانكولاب ?

Mançuca: Lekde lakda

Çince: Di liu da la

Madde başı sözcük biri anlamlı biri anlamsız olan ikileme grubundan oluşmaktadır. Bu sebeple sözcüğün taranan kaynaklarda net bir anlamına ulaşılamamıştır.

Yapılan çalışmalarda meyveleri olgunlaşmamış yere düşmüş bitki olarak açıklanmıştır. Bkz. (Corff 2013, 858/863).

WB269 (WT4056.4) foyfālibdu فويفا لبدو “çalılık”

Mançuca: Gubulehebi

Çince: Cao mu cong za

Birlikte ve yoğun büyüyen ağaçlara denir.

Madde başı sözcükte de yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi -p zarf fiil eki ve -dı geçmiş zaman eki vardır. Madde başı sözcüklerde -dı geçmiş zaman eki genellikle -p zarf fiilinden sonra gelmektedir.

WB270 (WT4057.1) foyfalāşibdu فويفالا شبدو “çalılık”

Mançuca: Gofoholobi

Çince: Cao mu cong za

Bir arada büyüyen bitkiler ve ağaçlar kastedilmektedir. Bu sözcük boylaşıptu şeklinde de okunabilir. Bitkilerin boy alması ve uzaması için bu ifade kullanılmıştır.

Sözcüğün yapısına baktığımızda yine diğer maddelerdeki yapı söz konusu. Sözcük -p zarf fiil eki ve -dı geçmiş zaman eki almıştır.

WB271 (WT4057.2) köklābdu كوك لادو “filizlenmiş ağaç”

Mançuca: Arsun arsunabi

Çince: Fa le ya

Yeni filizlenmeye başlamış bitkiye denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *kök* yeşillik anlamına gelir. Toprakta ilk çıktığındaki filizin rengi yeşildir. -la eki ile fiil yapılmıştır.

Sözcüğün Çince karşılığı da filizlenmek anlamına gelmektedir. ÇağUyg'da bitkilerin baharda yaprak çıkarması ve filizlenmesine *kökleş-* denmektedir.

WB272 (WT4057.3) yaşāribdu يشاريبدو “yeşermiş çimen”

Mançuca: Nioroko

Çince: Cao mu qing le

Yeşile dönmüş çimen ve ağaçlara denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde yaşarmak “gençleşmek” anlamına gelmektedir. (Necip 2013, 461). Aynı zamanda bitkilerin yeşermesi, doğanın baharda yeşillenmesi için de kullanılır.

Sözcük kökü *yeşer-* fiilidir. Sözcüğün karşılığı yeşillenmiş çimen şeklinde olabilir.

WB273 (WT4057.4) yumrān يومران “genç(ağaç)”

Mançuca: Niyahara

Çince: Nen ye

Genç ağaç filizine “yumran ağaç” denir.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde sözcük *yumran* şekliyle kullanılır ve “genç, yeşillik, yumuşak” anlamlarına gelir (Necip 2013, 186). ÇağUyg.’da çocuklar veya gençler için de *yumran* sıfatı kullanılır.

WB274 (WT4058.1) yumrānlānibdu يومران لانب دو “yeşermiş genç ağaç”

Mançuca: Niyaharnahabi

Çince: Sheng chu nen ye

Gençleşmiş, yeşillenmiş genç ağaç için cümle şeklindeki çekimli bir fiil kullanılmıştır. Bu tür madde başları Moğol döneminden başlayarak Ming ve Mançu dönemlerinde yapılmış sözcüklerin Uyğurca kısımlarında sıkça görülür.

WB275 (WT4058.2) bulçār بولچار “ayrık otu”

Mançuca: Ursan

Çince: Kan hou fu sheng zhi ca

Ağaçta beliren yeni dallara denir. Eski köklerden filizlenen yeni budaklar için kullanılan bir sözcüktür.

2.8. Sekizinci Grup (WT4058.3) درخت نينک قسمى سکزینجی / darahtniñ kısmı sekizinci

WB276 (WT4058.4) yildiz ييلديز “kök”

Mançuca: Fulehe

Çince: Gen

Sözcüğün tam karşılığı “kök”tür.

Bitkinin toprağa dallandığı, destek bulduğu yer. Bitkinin toprakaltı organıdır.

WB277 (WT4059.1) tagi تاكى “ana kök”

Mançuca: Da

Çince: Ben

Ana kök olarak bilinir. Bitkinin toprağa bağlanmasını sağlayan kısmıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tag* sözcüğüne eşdeğer olarak *tak* sözcüğü karşımıza çıkar ve “sorkun dalı, bağ çubuğu” anlamlarına gelir (Necip 2013, 385).

Çağdaş Uygurcada yine, “alt, kök” anlamında *teg* sözcüğü vardır ve iyelik almış biçimi *teg-i* şeklindedir. Burada anlamdan bakıldığında *teg* sözü olmalı, diye düşünüyoruz. Ancak sözcüğün imlası *tag-ı* şeklinde kalın sıradan okumamızı sağlamaktadır.

WB278 (WT4059.2) tanā تنا “gövde”

Mançuca: Cikten

Çince: Gan

Diğer dillerdeki karşılıklarından bakıldığında ağacın “gövde”si şeklinde açıklanabilir. Ancak kaynaklarda bu sözcükle ilgili fazla bilgi bulunmuyor.

WB279 (WT4059.3) futāg/butağ⁴⁶ فوتاغ “budak, dal”

Mançuca: Gargan

Çince: Zhi

⁴⁶ Madde başı sözcük günümüz Türkçesinde halen bilinen ve kullanılan budak sözcüğüdür. Müstensih tarafından orijinal nüshasında fytÀà şeklinde yazılmıştır. Sözcük Çağdaş Uygur Türkçesinde putak günümüzde ise budak haliyle karşımıza çıkmaktadır. Kelime başındaki harf p<b değişimine uğrayarak günümüzdeki şeklini almıştır.

Dal anlamına gelir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde sözcük *putağ* şeklindedir. *Putag* sözcüğü “budak” anlamına gelir (Necip2013,328). Budağın gelişmiş hali ise daldır.

Wilkens’in Sözlük’ünde sözcük *butuk* şeklindedir ve “dal, dallanıp budaklanma, budak” anlamlarına gelmektedir (Wilkens 2021, 207).

Sözcüğün imlası f’li yazılmışsa da p’li veya b’li okunması gerketiği görüşündeyiz.

Gülensoy’un Sözlük’ünde sözcüğün çeşitli lehçelerdeki gösterimi şu şekildedir: budag (Az.), butak (Kzk., Kırğ.), putak (Uyg.), putak (Trkm.), mutuk (Yak.).

Clauson’un Sözlük’ünde sözcüğün kökü <butı- ‘budamak’ + -k şeklinde gösterilmiştir (EDT1972, 301).

WB280 (WT4059.4) futāğliq فوتاغ ليق “budaklı, dallı”

Mançuca: Gargangga

Çince: You zhi de

Çağdaş Uygur Türkçesinde sözcük *putağlık* şeklindedir ve “budaklı” anlamına gelir (Necip 2013, 328).

Wilkensi’in sözlüğünde bu sözcük “dal, dallı” anlamına gelmektedir. (Wilkens 2021, 207)

WB281 (WT4060.1) şāhi شاخى “dal, budak”

Mançuca: Fasilan

Çince: Shu cha zhi

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *şah* sözcüğü “dal, budak, salkım” anlamlarına gelir (Necip 2013, 372).

Şah sözcüğü “dal, budak” anlamlarına gelen Farsça kökenli bir sözcüktür.

WB282 (WT4060.2) āçā آچا “(ağaç) çatalı”

Mançuca: Faju

Çince: Shu ya cha

Sözcüğün tam karşılığı “çatal, çatallaşmadır”. Ağacın köklerinin toprak altında çatallaşmasına denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *aça* sözcüğü “çatal” anlamına gelir. (Necip 2013, 2)

WB283 (WT4060.3) ulāg اولاغ “(bitki) aşılama”

Mançuca: Furu

Çince: Cu jie

ÇağUyg.’da bitkilerin aşılama yöntemiyle çoğaltılması ve meyve vermesini sağlayan işleme ulama- denir. Burada ulağ sözcüğü (bitki) “aşılama” anlamında açıklanabilir.

WB284 (WT4060.4) tübligān توب لكان “kök bölümü”

Mançuca: Furdan

Çince: Pan gen

Kökün bölümü olarak açıklanabilir.

DLT ‘de *tüp* sözcüğü “asıl, kök, dip” anlamlarına gelir (DLT 119/6).

WB285 (WT4061.1) töfä şāh توفاشاخ “dal ucu ”

Mançuca: Subehe

Çince: Zhi shao

Sözcüğün karşılığı dalın ucudur.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde de *şah* “dal”, *töfä* ise “uç, tepe” anlamlarına gelir. (Necip 2013,372).

WB286 (WT4061.2) uçى “dalın) ucu)”

Mançuca: Dube

Çince: Zhi jian

Latince adı: Cinnamom cassia

Sözcük İdikut Sözlük’ünde de aynı anlama gelecek şekilde verilmiştir.⁴⁷

WB287 (WT4061.3) yāfurmāk⁴⁸ يافورماق “yaprak”

Mançuca: Abdaha

Çince: Yer

Günümüzdeki yaygın kullanımı *yaprak* olan bu sözcük Eski Türkçede *yapırğak*, *yalbırğak* şeklindedir.

Orta Türkçedeki kullanımı şu şekildedir: *yapurğak*, *yalpurğaktır*.

DLT’de de *yapurğak* şeklinde geçmektedir.

WB288 (WT4061.4) şöخ “iğnesi çam”

Mançuca: Sata

Çince: Song zhen

⁴⁷ Bkz: (Kemal-Yunusoğlu 2012, 176)

⁴⁸ Sözcüğün imlası *f*’li verilmişse de günümüzdeki şekline bakarak da sözcüğün *p*’li olması gerektiği kanaatine varmaktayız.

İğne yapraklı ladinin karşılığı olabilir.

Çince sözcüğün karşılığı da “çam iğnesi”dir.

WB289 (WT4062.1) mudurçāḳ مودورچاق “(çiçek) tomurcuğu”

Mançuca: Sukji

Çince: Yu cia

Kaynaklarda pek rastlanmayan mudurçak sözü, bu maddenin diğer dillerdeki karşılığına bakıldığında karaağacın yenilebilir tomurcukları için kullanılmaktadır.

WB290 (WT4062.2) tibit تبت “bir tür söğüt”

Mançuca: İnggari

Çince: Liu xu

Diğer dillerdeki karşılığına bakıldığında bir çeşit söğüt türü olduğu anlaşılır.

Norman’ın Sözlük’ünde “şaman törenlerinde kullanılan söğüt dalı” şeklinde açıklanmıştır (2013, 117).

WB291 (WT4062.3) ġoli غولى “ağaç gövdesi”

Mançuca: Niyaman

Çince: Shu xin

Çince tercümesi ağaç kalbi olan sözcük gövde anlamına gelmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *gol* sözcüğü “ağaç gövdesi” anlamına gelir (Necip 2013, 144).

WB292 (WT4062.4) kabuzāk قېوزاق “ağaç kabuğu”

Mançuca: Notho

Çince: Shu pi

Latince adı: Peridermis

Ağaç kabuğu olarak bilinir.

Kabuk sözcüğü Codex Cumanicus'ta *kabık* şeklinde geçmektedir.

Sözcük DLT 'de “kavık” şeklinde geçmektedir. Uygur Türkçesinde “kovzak” şekli de mevcuttur (Gülensoy 2018, 356).

WB293 (WT4063.1) seriğ kabuzāk سرىغ قېوزاق “sarı kabuklu (ağaç)”

Mançuca: Umriha

Çince: Nen pi

Maddenin Uygurca karşılığı ise “sarı kabuklu ağaç” şeklinde adlandırılabilir.

Yapılan çalışmalarda ince ve hassas kabuk olarak da açıklanmaktadır. Bkz: (Corff 2013, 882).

WB294 (WT4063.2) toaz⁴⁹ تواز “ağaç kabuğu”

Moğolca: Toos

Mançuca: Tolhon

Çince: Hua pi

Kayın ağacının kabuğu olarak bilinen bir sözcüktür ve sözcüğünün Uygurca karşılığını “ağaç kabuğu” olarak tanımlayabiliriz.

⁴⁹ Sözcüğün Moğolcası toos şeklindedir ve Uygurcası ile fonetik benzerlik gösterir. Ayrıca madde başı sözcüğün imlası toaz şeklinde gösterilerek yazılmış olsa da biz ı harfinin olmaması gerektiği kanaatindeyiz. Sözcük toz şeklinde olmalıdır.

Wilkens'in sözcüğünde de *toz* sözcüğü “kayın ağacı kabuğu” anlamına gelir. (Wilkens 2021, 736).

WB295 (WT4063.3) ālā toaz آلا تواز “alacalı ağaç kabuğu”

Mançuca: Alan

Çince: Hua pi

Madde başı sözcük yukarıdaki maddenin bir farklı türüdür.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de ala “alacalı, aynı renkte olmayan” anlamlarında kullanılır. (Necip 2013, 8). Bitki renginden dolayı bu şekild adlandırılmıştır.

WB296 (WT4063.4) çifār toaz جفار تواز “benekli ağaç kabuğu”

Mançuca: Calfa

Çince: Hua pi

Huş ağacının kabuğu olarak bilinir. Alacalı, benekli huş ağacı kabuğuna denmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de çipar “benekli, alaca” anlamlarında kullanılmaktadır. (Necip 2013, 82).

WB297 (WT4064.1) kök fošti كوك فوشتي “yeşil söğüt kabuğu”

Mançuca: İlaha

Çince: Chui liu zhi pi

Söğüt ağacının yeşil kabuğu için kullanılan sıfat tamlamasıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *post* sözcüğü “kabuk” anlamına gelir (Necip 2013, 325).

WB298 (WT4064.2) at abuzaq قات قابوزاق “ihlamur kabuğu”

Manęuca: İldehe

Çince: Duan mu pi

Ihlamur ağacının kat kat olan kabuğu için bu ifade kullanılmıştır.⁵⁰

Wilkens’in Sözlük’ünde at sözcüğü “çilek, dut, böğürtlen” gibi meyvelerin tanesi’ anlamını taşır (Necip 2013, 342).

WB299 (WT4064.3) atan toaz قات قان تواز “kuru ağağ kabuğu”

Manęuca: Dalumbi

Çince: Hua pi guo shi lao zhu

Kabuğu kurumuş kayın ağacı için kullanılmış olabilir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de atan “kurumuş” anlamında kullanılır. (Necip2013, 226).

2.9. Dokuzuncu Grup (WT4064.4) قسمى توقوزىنجى / darttniñ **ısmı tokuzunci**

WB300 (WT4065.1) blr yigağ بالار يىغاق “köknar ağacı”

Manęuca: Wantahi şartan

Çince: Sha mu

Latince adı: Cunninghamia lanceolata

Günümüz Türkçesinde ağağ olan sözcük çeşitli lehçelerdeki kullanımları: “Eski Türkçe ıgağ, -Eski Uygurca ıgağ, –Orta Türkçe yıgağ, –Orta Kıpçakça ağağ, – Çağatayca yıgağ, –Eski Osmanlıca ağağ” şeklindedir. (Eren 2020, 5)

⁵⁰ Öte yandan kat sözcüğünün “sıra, kat” anlamı da var. Madde kabuk katı gibi de düşünülebilir.

İdikut Sözlük’ünde yıyaç olarak var olan sözcük “ağaç; tahta, odun” anlamlarına gelir. (Kemal-Yunusoğlu 2012, 179).

Balar sözcüğünün kökeni bilinmemektedir.

WB301 (WT4065.2) ḥādā خادا “sırık”

Mançuca: Şartan

Çince: Sha gao

İnce, uzun kozalaklı ağaç olarak bilinir.

Direk oalrak da adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *ḥada* “sırık” anlamında kullanılmaktadır. (Necip2013, 161).

WB302 (WT4065.3) nādā/ ḥādā خادا “sırık”

Mançuca: Siltan

Çince: Wei mu

Uzun, düz ağaç olarak bilinir.

WB303 (WT4065.4) ‘uldi عولدى “sırık”

Mançuca: Darhûwan

Çince: Gan zi

Sırık anlamındadır. Diğerlerine göre uzun olan ağaca denir.

WB304 (WT4066.1) çibiḳ tiyäk جيبىق تياق “dal, çubuk (ağaç)”

Mançuca: Şuwarkıyan

Çince: Jing tiao gun

Latince adı: Vitex insica

Almanların çalıştığı Sözlük'e göre sepet şeklinde dokunmaya uygun olan dallara *çıbık* denir (Corff 2013, 883).

Cluson'un Sözlük'ünde çubuk sözcüğü Çağ.'da "çubuğ/çubuk" şekliyle gösterilmiştir ve anlamı "taze dal" olarak karşımıza çıkmaktadır (EDT 1972, 395).

Wilkens'in Sözlük'ünde *çibık* sözcüğü "dal, sap" anlamlarına gelir (Wilkens 2021,227).

İdikut Sözlük'ünde *çibık* sözcüğü "dal, çubuk" anlamına gelir (Kemal-Yunusoğlu 2012,158).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tiyek* sözcüğü tirek ile eş anlamlıdır ve "direk" anlamına gelir (Necip 2013, 414).

WB305 (WT4066.2) tayāk uçى تياق "sırık ucu"

Mançuca: Sibsika

Çince: Gun jian zi

Çubuk ucu olarak bilinir. Ekin olarak da adlandırılır.

Wilkens'in Sözlük'ünde *tayak* sözcüğü "değnek, baston, sırık" anlamalarına gelir (Wilkens 2021, 686).

WB306 (WT4066.3) buğuk بوغوق "çiçek tomurcuğu"

Mançuca: Bambuku

Çince: Liu'ai ting shang jie de bao

Bu sözcük *boğuk* olarak da okunabilir. Mançuca karşılığına bakıldığında kamış için de kullanılmış olabilir. Kamışın boğumları vardır.

Krş: DLT'de *bukuk* sözcüğü "ağaç çiçeği tomurcuğu; ağaç çiçeklerinin ve çiçeklerin çanakları" şeklinde yer alır (DLT, 285/8).

WB307 (WT4066.4) hor ھور “karaçam ağacı”

Mançuca: Ageli

Moğolca: Ayali

Çince: Shu bao

Karaçam ağacının yumrularından suyla karıştırılıp öğütülerek çay yapıldığı ve karaçamın üzerinde bulunan, ilaç maddesi olarak kullanılan bir bitki şeklinde de açıklanmıştır (Norman 2013, 7). Ancak Uygurca karşılığıyla ilgili pek fazla bilgi bilinmiyor.

WB308 (WT4067.1) daraht guñti درخت كونكتى “ağaç kavuğu”

Mançuca: Unggala

Çince: Shu kong

Ağaç kavuğu veya ağaç deliği olarak *daraht guñti* maddesi yazılmıştır. Bu sözcük Çince karşılığının ses çevirisi gibidir.

WB309 (WT4067.2) futāk فوتاق “budak”

Mançuca: Muşuhu

Çince: Shu jie zi

Futak yani *putak* sözcüğü Çağdaş Uyгур Türkçesinde de “budak” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 328). Ağacın dalı olarak bilinir. Dalın gövde içindeki başlangıç yeri de denilir.

Budak sözcüğü buda- kökünden gelir. Sözcüğün farklı lehçelerdeki gösterimi şu şekildedir: “budag (Az.), butak: (Kzk., Kırg.), botak: (Bşk., TatK.), buduk: (Tuva), putak: (Uyg.), Putak: (Trkm.), mutuk: (yak.)” (Gülensoy 2018, 116).

Sözcük çeşitli ses değişimlerine uğrayarak çeşitli lehçelerde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Günümüz Türkçesinde budak haliyle kullanılmaktadır.

WB310 (WT4067.3) kādāk قادات “ağaç dalı”

Mançuca: Fushu

Çince: Shu jie zi

Birçok çıkıntıya sahip dal veya ağaç gövdesinin çarpık kısmına *kādāk* denmiştir.

ÇağUyg.’da da kullanılır. Ellerdeki sertleşmiş nasıra ve kabarcığa da *kādāk* denmektedir (Necip 2013, 215).

WB311 (WT4067.4) kāšä كاش “mala”

Mançuca: Fuksuhu

Çince: Shu jie piao

Ağaç boğumlarından yapılan malaya verilen addır.

Uygurca kökeni ile ilgili pek fazla bilgi bilinmiyor.

WB312 (WT4068.1) çärtāk جارتاق “alacalı dal”

Mançuca: Forjin

Çince: Xiao shu jie

Çıkıntısız, pürüzsüz, küçük ağaç budaklarının karşılığı olarak verilmiştir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çar* sözcüğü “alaca” anlamındadır (Necip 2013, 71). Çağdaş Uygur Türkçesinde *tak* sözcüğü ise “sorkun dalı, bağ çubuğu” anlamlarına gelir (Necip 2013, 385). Madde başı sözcüğün Çağdaş Uygur Türkçesi’ndeki anlamlarına baktığımızda iki ayrı sözcüğün birleşiminden oluşmuş da olabilir. Ancak, diğer dillerdeki karşılığı bu sözcüğün ÇağUyg.’da kullanılmakta olan, *çatraķ* “iki bacağın birleştiği yer, bacak arası”, *çatķu*, *çatķuķ* gibi sözlerle (UTİL, 412a) ve EUyg.’daki çatık “birbirine kenetlenmiş, yapışık” sözcükleriyle ilgili olabileceğini

düşündürtüyor (Caferoğlu 2015, 40). Burada iki düz dal veya benzer nesnenin birleştirilmesi, çatallaşma söz konusu.

WB313 (WT4068.2) furlāṣkān futāk فورلاشقان فوتاق “çürük ağaç budağı”

Mançuca: İbte

Çince: Zao shu jie

Çürümüş ağaç budağının kastetmektedir.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde *purlaşkan* “ezik, mincık mincık, buruşuk, kırışık” anlamlarında kullanılır (Necip 2013, 327).

Bu anlamından da hareketle ezilmiş, çürümüş ağaç budağı adı ortaya çıkar.

Sözcük *purlaş-* fiil kökünden ortaya çıkmıştır.

WB314 (WT4068.3) yilim/ yèlim يليم “reçine”

Mançuca: Şugi

Çince: Shu jin

Ağaç veya bitkilerin ürettikleri sıvı, reçinedir. ÇağUyg.’da kullanılmaktadır.

Sözcük Clauson’ göre “yapışkan, tutkal” anlamlarına gelmektedir (EDT 1972, 929).

Wilkens’in Sözlük’ünde de sözcük “tutkal” ve “sarmaşık bitki, sarılgan” bitki şeklinde tanımlanmıştır. (Wilkens 2021, 886).

WB315 (WT4068.4) şuydāñ شويدانك “ince ağaç”

Mançuca: Şunggayan

Çince: Shu xi gao

Uzun, ince zayıf olan ağacı kasteder.

WB316 (WT4069.1) suvādār⁵¹ بوادار “kavak”

Mançuca: Şuwai

Çince: Shu zi gao

Çağdaş Uygur Türkçesinde *suvadan* sözcüğü “kavak” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 366). Yukarıya doğru uzun, ince biçimde büyüyen bir ağaç türüdür. Metnimizde son harfi “n” değil, “r” iledir. Fakat yine de suvadan ile suvadar arasında bağlantı kurulabilir görüşündeyiz.

WB317 (WT4069.2) kurlab كورلاب “yemyeşil bitki örtüsü”

Mançuca: Ler seme

Çince: Cao mu feng mei

Sözcükle ilgili taranan kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Sözcüğe verdiğimiz anlam diğer dillerdeki, özellikle Çince karşılığına dayanmaktadır.

WB318 (WT4069.3) siliķ سىلىق “pürüzsüz(ağaç kabuğu)”

Mançuca: Bişun

Çince: Shu pi guang hua

Dümdüz, çıkıntısız, kaygan ağaç kabuğu *siliķ* sözcüğüyle karşılanmaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *siliķ* “düz, pürüzsüz” anlamlarına gelir (Necip 2013, 353). Ayrıca bu sözcük ET.’den beri bilinmektedir.

⁵¹ Çağdaş Uygur Türkçesinde bilinen şekliyle suvadan sözcüğü kavak anlamına gelir. Orijinal nüshada sözcük suvadar şeklindedir. Müstensihin orijinal nüshada bu sözcüğü yazarken son harfin noktasını koymamış olabileceği ve sözcüğün aslında suvadan olduğu fikrimizi desteklemektedir. Ayrıca Çağdaş Uygur Türkçesinde kavak sözcüğü için térek sözcüğü de kullanılmaktadır.

WB319 (WT4069.4) silikrak سىلىقراق “daha pürüzsüz (ağaç kabuğu)”

Mançuca: Bişukan

Çince: Lüe guang hua

Daha pürüzsüz ve çıkıntısız ağaç kabuğu için kullanılan kelimedir.

Sözcüğe eklenen -rak eki “daha” anlamı katar. Madde WB252’de aynı şekilde -rak eki kullanılmış ve açıklanmıştır.

WB320 (WT4070.1) yilān āgri يىلان اگری “kıvrımlı ağaç”

Mançuca: Mudangga

Çince: You wan de

Kıvrımlı, dolaşık, bükülmüş ağaç için yılan benzetmesi kullanılmıştır. Bu tür ağaç yilān āgri olarak isimlendirilmiştir.

Yılan sözcüğü yıl- fiilinden gelmektedir. Anlamı “kaymak, sürünmek” olan sözcük +an ekini alarak adlaşmıştır. Aynı zamanda *eğri* sözcüğü ise çarpık ve engebeli anlamlarında kullanılmaktadır.

WB321 (WT4070.2) tikānlik تىكان لىك “dikenli(ağaç)”

Mançuca: Bulangga

Çince: You ci de

Dikenli, iğneli bitki olarak bilinir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de sözcük “dikenli” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 411).

Sözcüğün Çince tam karşılığı da “dikenli olan”dır. Uygurca bu sözcük hem “dikenli (bitki)” hem “dikenli bitkiler olan yer” anlamında kullanılır. Ormanlık gibi.

WB322 (WT4070.3) sernāgun بېرناگون “ağaç başı”

Mançuca: Sihin

Çince: Shu tou

Osmanlı Türkçesinde *ser* sözcüğü “baş” anlamına gelmektedir. Farsçadan girmiştir. Bu maddedeki Uygurca karşılığı Farsça bir alıntı olabilir.

2.10. Onuncu Grup (WT4070.4) درخت نینک قسمی اونونجی / darahtniñ kısmı onunci

WB323 (WT4071.1) sēriǵlāndi شریغلاندى “sararmış yaprak”

Mançuca: Sorombi

Çince: Ye huang

Madde başının tam karşılığı “sarardı” biçiminde olmalı. Yine bir çekimli fiil şeklinde verilmiştir. Bu sararan yaprağın karşılığı olarak kullanılmış.

seriǵlandi < sēriǵ-la-n-di. seriǵ < sarıǵ.

WB324 (WT4071.2) ġāzān tuşdi غازان توشدى “yere düşen sonbahar yaprağı”

Mançuca: Sihambi

Çince: Diao ling

Solmuş ve yere düşmüş yaprakları gösterir. Yüklemden oluşan fiil cümlesi şeklinde verilmiştir.

Çağdaş Uyгур Türkçesinde **ġazañ** sözcüğü “yere düşen sonbahar yaprağı” anlamını taşımaktadır (Necip 2013, 140). **ġazañ** Farsça alıntıdır. (UTİL, 724b).

Krş: hazan tuşdi sözcüğü günümüzdeki şekli düş- eyleminin geçmiş zaman çrkimindedir.

WB325 (WT4071.3) ھازان تۆكۈلۈدو “dökülmüş sonbahar yaprakları”

Mançuca: Giyaha Sihambi

Çince: Ye lou

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *hazan/hazan* “sonbahar, güz” anlamlarında kullanılmaktadır (Necip 2013, 163). Farsça alıntıdır. Krş: ğazañ.

Tarihte en eski kaynak olarak Kutatgubilig içerisinde geçmektedir.

Hazan kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Sonbahar sözcüğünden alıntıdır.

WB324 maddesinde geçen içerikle aynıdır. Her ikisinde sonbaharda yaprak dökülmesi söz konusudur. Sözlük’te sadece bitki ve bitki organları, kısımları ve türleri listelenmemiş, bitkilerin ömrü, şekli biçimi, durumu mevsimlere göre geçirdiği değişimler de ele alınmıştır.

WB326 (WT4071.4) ğāzāñ⁵² غزانك “sararıp düşen yaprak”

Mançuca: Giyakta

Çince: Di xia luo de ye

Önceki maddelerde geçen bir sözcüktür.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *ġazañ* “yere düşen sonbahar yaprağı” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 140).

“Sararmak” anlamında da Çağdaş Uygur Türkçesinde *ġazañ* sözcüğünden *ġazañlaşmak* türetilmiş ve kullanılmaktadır. (Necip 2013, 140). Aslında *ġazañ* sözcüğü kurumuş, yerde bulunan ve sonbaharda uçuşan yapraklar için kullanılır.

⁵² Madde başı sözcük ile aynı anlama gelecek şekilde fonetik farklılıklar gösteren sözcükler metin bölümünde yer almaktadır. Bu da bize orijinal nüshada aynı anlama gelen kelimelerin fonetik olarak farklı şekillerine madde başı olarak yer verildiğini gösterir.

WB327 (WT4072.1) yalāñaç يالانك آج “ağaç gövdesi”

Mançuca: Mukdehen

Çince: Gan shu ting

Kurumuş ağaç kütüğü ve ağacın gövdesini kasteder.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *yalañğaç* sözcüğü “çıplak” anlamına gelir (Necip 2013, 455). Ağaçların sonbahardan bailayarak yaprak dökmesi ve kışın yapraksız hale gelmesi ağaçların “yalañğaçlanması”dır. Yani ağaç dallarının olmadığı, saf çıplak hali, kütük halidir. Bu bakımdan çıplak sözcüğü ile bitki adı ilişkilendirilmiştir.

WB328 (WT4072.2) yumrulgān يومرولكان “devrilen(ağaç)”

Mançuca: Tuhān

Çince: Dao de shu ting

Latince adı: Zelkova serrata

Ormanda devrilmiş büyük ağaçlara veya Çince karşılığında bakıldığında kayın ağacına denmiştir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *yumrulmak* “devrilmek, yıkılmak” anlamında kullanılır (Necip 2013, 472).

yumrulmak fiili -gan sıfat fiil ekiyle verilmiştir. Diğer maddelerde de olduğu gibi tamlanan düşmüştür.

WB329 (WT4072.3) kırudı قورودی “kurumus(ağaç)”

Mançuca: Suriha

Çince: Shu zi ku

Kurumuş ağaç yani ölü ağaç “kırudı” ile ifade edilmiştir.

Yani, ağacın veya bitkinin “kuruması, ölmesi” durumu bitkilerle ilişkili olarak sözlüğe alınmıştır.

WB330 (WT4072.4) kötek كوتك⁵³ “kütük”

Mançuca: Fungkû

Çince: Mu tou dun

Gülensoy’un Sözlük’ünde *kütük* sözcüğü “kalın ağaç gövdesi” şeklinde tanımlanır. Sözlük’te *kütük* sözcüğünün çağdaş Uygur Türkçesindeki şekli *kütek* şeklinde yer alır ve “tomruk” anlamına gelir (Gülensoy 2018, 481).

Kütük, kesilmiş ağaç gövdesi olarak da tanımlanabilir.

WB331 (WT4073.1) tāhta تاхта “tahta”

Mançuca: Undehen

Çince: Mu ban

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *tahta* veya *tahtay* biçiminde kullanılır.

“düz, enlice, uzun ve az kalın biçilmiş ağaç” olarak tanımlanmıştır (Eren 2020, 492). Bu sözcük; Farsça *taxhe* “biçilmiş ağaç” sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük Orta Farsça aynı anlama gelen *taxtak* sözcüğünden evrilmiş bir sözcüktür.

WB332 (WT4073.2) şinā شنّا “takoz”

Mançuca: Sibiya

Çince: Mu sai

Bu sözcük, tahta çubuklar veya takoz karşılığı olarak yer alır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *şina* sözcüğü “takoz” olarak kullanılmaktadır, (Necip 2013, 379).

Bazı kaynaklarda birkaç anlamı açıklanmıştır. Örn: “ağaç kama”; İkinci anlamı ise “çivi çakmak için duvarın içine yerleştirilen ağaç parçası”dır (Eren 2020, 493).

⁵³ Sözcüğün arap harfli imlası kütek şeklinde de okunabilir.

Ancak sözcüğün kökeni bilinmemektedir. Genel olarak tahta cinsinden bitkiler grubunda yer alır.

WB333 (WT4073.3) tofān توفان “başak kalıntısı, talaş”

Mançuca: Fursun

Çince: Ju mo

Çağdaş Uygur Türkçesinde *topan* biçiminde kullanılan bu sözcük “başak kalıntısı” anlamına gelir (Necip 2013, 420). Yine bu sözcükte *p* harfi yerine *f* harfi kullanımını görüyoruz.

Diğer dillerdeki karşılığına bakıldığında sözcük talaş olarak anlam bulmuştur.

WB334 (WT4073.4) kırindu قيريندو “kırıntı”

Mançuca: Cikiri

Çince: Bao hua

Bize göre testereyle kesilen ya da törpü, rende gibi aletlerle kesilen ağaç veya ağaç parçasından dökülen kırıntı veya talaş olabilir. Sözcüğün “kırıntı” ile aynı sözcük olması muhtemeldir.

WB335 (WT4074.1) uçı اوجى “ucu(ağaç)”

Almanca: Ende

Mançuca: Ujan

Çince: Mu tou xiao zi

Latince adı: Lonicera tatarica

Ağacın ucu, tepesi için iyelik ekiyle birlikte uç kullanılmıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi bitkilerin organları ve kısımlarına da sözlükte yer verilmiş, fakat tekrarlar da çoğalmıştır.

WB336 (WT4074.2) ƙanāk فاناڭ “oyuk”

Mançuca: Tairan

Çince: Shu shang kan de ke

Ağaçlardaki çentik ve oyuklara ƙanāk denmiştir.

WB337 (WT4074.3) ƙāk فاق “kuru meyve”

Mançuca: Akiyaha

Çince: Mu gan tou

Kurumuş bitki, daha çok meyve kurusu için kullanılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de ƙāk “kuru” olarak kullanılmaktadır. (Necip 2013, 216). Wilkens’in Sözlük’ünde de sözcük “kuru, kuru meyve” anlamlarına gelir. (Wilkens 2021, 320). ƙāk sözcüğü Anadolu Türklerinin ağızlarında, aynı anlamda hala kullanılan bir sözcüktür.

WB338 (WT4074.4) çürük جوروك “çürük(ağaç)”

Mançuca: İbete

Çince: Xiu mu

Çürümüş ağaç veya çürümüş odun için kullanılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde çürük kelimesi meyveler veya ağaç, tahta, kütük, demir bozulmaları için kullanılır. Buna benzer anlamda bir diğer sözcük çirik de ÇağUyg.’da kullanılır fakat bu sözcük daha çok insanların manevi açıdan bozulması, yoldan sapması için kullanılır.

WB339 (WT4075.1) çüridi چوریدی “çürümüş(ağaç)”

Mançuca: İbtenehe

Çince: Xiu le

Madde WB339 ile aynı anlama gelir.

WB340 (WT4075.2) for⁵⁴ فور “içi boş, mantar”

Mançuca: Werenehe

Çince: Chong zhu le

Çagdaş Uygur Türkçesinde de *por* “boş, çürük, kuvvetsiz ve zayıf” anlamlarında kullanılır (Necip 2013, 325). Çağdaş Uygur Türkçesinde *por* sözcüğünün botanik olarak bir diğer anlamı da “kav, mantar kavı” şeklindedir (Necip 2013, 325).

WB341 (WT4075.3) kālāy قالای “yakılacak odun”

Mançuca: Dejiku

Çince: Shao chai

Uygurcası yakılacak odun anlamında burada verilmiş ise de kaynaklarda sözcüğün böyle bir isim şekli yoktur. *kala-* fiili ocak veya sobaya odun, kömür gibi yanan nesneleri koymak anlamında yaşamaktadır. Ayrıntılar için bkz. (UTİL, 781b).

WB342 (WT4075.4) çuqlā جوجلا “köz”

Mançuca: Golton

Moğolca: čučali

Çince: Yan tou

Yanmış ağaçdan geriye kalanlara denir.

ÇağUyg.’da kullanılmaktadır.

WB343 (WT4076.1) kösüy çuqlā کوشوی جوجلا “yanmış kütük”

Mançuca: Gúcila

Çince: Shao guo yi tou mu

Yarısı yanmış kütük olarak bilinir.

⁵⁴ Tez çalışmamız boyunca madde başı sözcük ve benzeri sözcükler *f* harfi ile yazılmıştır. Sözcüklerin çoğunun imlasının *p* harfi ile olması gerektiği halde *f* harfi ile yazıldığı görülür. Orijinal nüshada genellikle *ف* harfinin kullanıldığını *پ* harfinin ise neredeyse hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir.

3. ÇİÇEKLER BÖLÜMÜ (WT4077.1) نىنىك قىسمى سر جمع / GÜLNIÑ KISMI SER CEMI

3.1. Birinci Grup (WT4077.2) گل نىنىك قىسمى برىنخى / gülniñ kısmi birinci

WB344 (WT4077.3) gül⁵⁵ گل “çiçek”

Mançuca: İlha

Çince: Hua

Çiçekler ve çiçekli bitkiler için kullanılan genel isimdir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de “gül” ve “çiçek” anlamlarında kullanılmaktadır.

Farsça kökene sahip *gül* sözcüğü, çiçek anlamına gelmektedir.

Sözlük'te, *gül* sözünün Moğolca karşılığı *čečeg* şeklinde gösterilmektedir.

Mançucada ise ilha sözcüğü ile karşılanmıştır.

WB345 (WT4077.4) hafrāng حاف رانك “kış çiçeği”

Mançuca: Neden ilha

Çince: Mei hua

Latince adı: Prunus Mume

Çalışmalarda, Çin'in ulusal çiçeği şeklinde açıklamalar bulunsa da Uygurca karşılığı kaynaklarda bulunmuyor.

Kış sonunda açan bir çiçek olduğundan bu şekilde adlandırılmıştır.

WB346 (WT4078.1) çāy hafrāng چاي حاف رانك “çay kış çiçeği”

Mançuca: Cai nenden ilha

Moğolca: Čai maqua / mayiqua čečeg

Çince: Cha mei hua

⁵⁵ İngilizce flower, Çince hua, Mançuca ilha, Türkçe gül genel olarak çiçekler için kullanılan bir addır.

Latince adı: *Camelia sasanpua*

Camelia sasanpua Çin ve Japonya'ya özgü bir kamelya türüdür. Genel adı kamelyadır ve on birinci ayda çiçek açan kırmızı renkli bir çiçektir.

Moğolca ve Çince adlandırma fonetik olarak oldukça benzerdir. Çince sözcük + Mo. Çağ ağ eklendiğinde sözcük aynı olur.

WB347 (WT4078.2) seriğ hafrāng سرىغ حاف رانك “sarı kış çiçeği”

Mançuca: Suwayan nenden ilha

Çince: La mei hua

Latince adı: *Chimonanthus praecox*

Sarı renkli erik çiçeği olarak bilinir.

Chimonanthus çiçekli bitkiler için kullanılan genel isimdir. *Chimonanthus fragrans* kış çiçeği olarak bilinir.

Norman'ın Sözlük'ünde “süs bitkisi olarak yetiştirilen, kışın yaprakları görünmeden önce yoğun kokulu sarı çiçekler üreten bir Çin çalısı” şeklinde tanımlanmıştır (2013, 339).

WB348 (WT4078.3) kakkuk āgiz كاك كوك آغيز “kakkuk ağzı”

Mançuca: Okdori ilha

Çince: Ying chun hua

Latince adı: *Magnolia conspicua*

Bahar geldiğinde açan bir tür çiçektir. Bahar çiçeği olarak da bilinir.

İlk sözcük *kakkuk* biçiminde okunabilir. ÇağUyg.'da *kakkuk* bir çeşit kuştur ve *kakkuk* çiçeği de vardır. Maddenin ikinci sözcüğü *āgiz* sözcüğü *kakkuk* kuşunun ağzına benzeyen çiçek olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. O yüzden *kakkuk* okunmuştur.

WB349 (WT4078.4) bāy çeçek باى ججك “unutmabeni çiçeği”

Mançuca: Ancun ilha

Çince: Tan chun hua

Latince adı: Kerria japonica

Baharda açan sarı bir bitkidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *bayçeçek* “unutmabeni çiçeği” olarak kullanılan bir sözcüktür (Necip2013, 33).

Kerria japonica “kanarya gülü” olarak Türkçede karşılık bulur (Sarıbaş 2010, 73).

WB350 (WT4079.1) çifār gül جيفار گل “gelincik çiçeği”

Mançuca: Mudaci

Çince: Li chun hua

Latince adı: Papaver rhoeas

Bilinen adı gelincik çiçeğidir. Benekli çiçek olarak da adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *çipar* “benekli, alacalı” olarak kullanılır (Necip 2013, 82). Gelincik çiçeğinin ortasında bir siyah beneğe benzer nokta vardır. Görünüşü ile ismini ilişkilendirmek mümkündür.

WB351 (WT4079.2) hoşboy gül خوش بوى گل “orkide çiçeği”

Mançuca: Şungkeri ilha

Çince: Lan hua

Latince adı: Orchidaceae

Çağdaş Uygur Türkçesinde *huşboy* sözcüğü “hoş kokulu; güzel koku saçan” anlamlarına gelen bir sözcüktür (Necip 2013, 169). Güzel koku saçan çiçek olduğundan *hoşboy* gül diye adlandırılmış olabilir. Hoş veya huş sözcükleri Farsçadır.

Buy sözcüğü Farsça kökenli bir sözcük olup “koku” anlamına gelmektedir. ÇağUyg.’da *boy* “koku” biçimiyle kullanılan bir sözcük olup Farsçadan alıntılanmış olabilir.

WB352 (WT4079.3) yidiliğ gül بيد ليغ كل “kokulu çiçek”

Mançuca: Mungkeri ilha

Çince: Mu lan hua

Latince adı: Manolya liliflora

Kokulu çiçekler grubundan bir çiçektir. Bitkinin adı da kokulu çiçek şeklinde adlandırılabilir.

Adından hareketle yid sözcüğünün “koku, rayiha, ıtır, misk” anlamlarına geldiğini Eski Uygur Türkçesi Sözlük’ünde görmekteyiz (Caferoğlu 2015, 293).

WB353 (WT4079.4) otluk hoşboy gül اوت لوک خوشبوی کل “rüzgâr orkidesi”

Mançuca: Edungge şunggeri/şungkeri

Çince Feng lan

Latince adı: Vanda falcata

Bir önceki maddeyle aynı cins çiçeklerden biridir. Rüzgârda güzel hoş koku saçarlar.

Huşboy sözcüğü madde WB352’de açıklanmış ve bu bitki adında da aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde otluk çayırılık anlamındadır.

WB354 (WT4080.1) şibnamlik/şabnamlik hoşboy gül شيب نم ليک خوش بوی کل

“kokulu şebnem çiçeği”

Mançuca: Simelen şungkeri ilha

Çince: Ze lan

Latince adı: Lycopus asper

Çince bilimsel adı Zelanda olan bu bitki tıbbi alanda kullanılır.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde *şebnem* sözcüğü “çiy” anlamına gelir (Necip 2013, 375). Yani ıslaklık, nem anlamındadır. Kökeni Farsça olan şabnam sözcüğü “çiy” sözcüğünden alıntıdır. *Şab* gece ve *nam* nem sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu sebeple biz sözcüğü transkribe ederken iki şekilde de okuduk. Hem şibnamlik hem de şabnamlik şeklinde aktardık. Fakat Arapça imlasından bakıldığında, sözcük y harfi ile yazılmış, *şibnam* okunması daha uygundur.

WB355 (WT4080.2) kızıl hoşboy gül قىزىل خوش بوى گل “kırmızı orkide çiçeği”

Mançuca: Fulgiyan şungkeri ilha

Çince: Zhu lan

Kırmızı renkli orkide çiçeği olarak açıklanabilir.

Kırmızı ve güzel kokulu çiçek olarak da tercüme edilebilir. Çağdaş Uyğur Türkçesinde de *kızıl* sözcüğü kızıl ve kırmızı anlamlarında kullanılmaktadır.

WB356 (WT4080.3) çoğ hoşboy gül چوڭ خوش بوى گل “sümbül orkide çiçeği”

Mançuca: Cobdaha

Çince: Ruo lan

Latince adı: Bletilla striata

Çince karşılığında bakıldığında bambu yapraklı orkide olduğu görülüyor. Bu çiçek sümbül orkide olarak da bilinir.

WB357 (WT4080.4) kuf hoşboy gül کوف خوش بوی گل “çiçek hoş kokulu”

Mançuca: Şungkeci ilha

Çince: Yi lan

Latince adı: Cananga odorata

Yasemin çiçeğine benzeyen çok hoş kokulu bir çiçek türüdür. Güzel koku saçar.

WB358 (WT4081.1) yünçi hoşboy gül یونجی خوش بوی گل “inci orkide çiçeği”

Mançuca: Nicuhe şungkeri ilha

Çince: Zhen zhu lan

Latince adı: Chlosranthus inconspicus

Çiçekleri inciye benzediği için bu şekilde adlandırılmıştır.

İnci sözcüğü Orhun Abideleri’nden beri bilinen bir sözdür. Eski Türkçede “y (ä)nçü, y (i)nçü” şekilleriyle yazılmıştır. Ayrıca Çağatay Lehçesinde de sözcük “inçü/inçi” şekliyle karşımıza çıkar (Gülensoy 2018, 345). Sözcük günümüz Türkçesinde inci> Çin. Çen-çu; Zhen zhu’olarak bilinir ve “gerçek inci” anlamına gelir (Gülensoy 2018, 345).

Çin ve Japonya’ya özgü bir bitkidir.

WB359 (WT4081.2) hoşboy ot خوش بوی اوت “hoş kokulu ot”

Mançuca: Şungkeri hiyan

Çince: Lan cao

Latince adı: Eupatorium Fortune Turcz

Hoş koku saçan ot olarak bilinir.

Orkide ailesine ait mavi, kırmızı gövdeleri olan ve budaklı kümeler halinde büyüyen bitkidir. Uygurca karşılığı daha önceki maddelerin tekrarı gibidir.

WB360 (WT4081.3) k̇āt hoşboy gül قات خوش بوى گل “büyük yapraklı orkide”

Mançuca: Fungkeri ilha

Çince: Hui lan

Çince karşılığında bakıldığında altı çiçekli bataklık orkidesi şeklinde açıklanabilir.

WB361 (WT4081.4) k̇āt hoşboy ot قات خوشبوى اوت “büyük yapraklı ot”

Mançuca: Fungkeri hiyan

Çince: Hui cao

Yine orkide ailesinden bir çiçek türü olup, nemli ovalarda yetişen, sapları ve yaprakları kenevire benzeyen, sonbaharda kırmızı çiçekler açan bitki olduğu düşünülmektedir.

3.2 İkinci Grup (WT4082.1) گل نىنک قسمى ايکىنجى / gülñiñ kısmı ikinci

WB362 (WT4082.2) şakāyik شفايىق “şakayık”

Mançuca: Modan ilha

Çince: Mu dan

Latince adı: Paeonia suffruticosa

Şakayık kökeni Arapça olan bir sözcüktür. Çiçeklerin kraliçesidir. Lale çiçeği içinde bu isim kullanılmaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde şakayık çiçeği için “selligül” sözcüğü kullanılmaktadır (Necip 2013, 345).

WB363 (WT4082.3) küzlük şakāyık ⁵⁶ کوز لوک شقایق “sonbahar şakayığı”

Mançuca: Bolori modan ilha

Çince: Qiu mu dan

Latince adı: Anemone hupehensis

Sonbahar şakayığı Çin’e özgü bir bitkidir. Sözcükteki -küz kökü güz yani sonbahar anlamına gelmektedir.

WB364 (WT4082.4) çörümä şakāyık چورومه شقایق “şakayık asma”

Mançuca: Sirengge modan ilha

Çince: Chan qi mu dan

Latince adı: Calystegia dahurica

Sığ suda büyüyen sarmaşıklarda yetişen ve şakayıklardan daha küçük kırmızı çiçekli bir bitkidir. Uygurca çörümä /çürümek sözcüğünün anlamları ve kullanımı için bkz. (UTİL, 437a).

WB365 (WT4083.1) balık közi şakāyık بالیق کوزی شقایق “balıkgözü

şakayık”

Mançuca: Kalfini modan ilha

Çince: Yu’er mu da

Latince adı: Lamprocapnos spectabilis

Yaprakları şakayık yapraklarına benzeyen, denizkestanesini andıran kırmızı bir çiçek olduğu ifade edilmekte.

⁵⁶ Madde başı sözcük Almanların çalışmasında közlük şeklinde okunmuştur. Biz bu sözcüğü bitkinin anlamına binaen küzlük şeklinde okuduk. Bu şekilde transkribe edilmesinin daha uygun olduğunu düşünmekteyiz.

Balıkgözü şakayık adını çiçeğin şeklinin balıkgözüne benzediğinden almış olmalı. Bitkinin çiçekleri sarktığı zaman uçlarındaki farklı renkler göze benzemektedir.

WB366 (WT4083.2) yāsemin⁵⁷ يَا بَسْمِنْ⁵⁸ “yasemin”

Mançuca: Fulana ilha

Çince: Hai tang

Latince adı: Begonia semperflorens

Hoş kokulu çiçekleri olan bir bitkidir.

Farsça “yasemen” olarak adlandırılan bir çiçek türüdür (Efendi 2009, 816).

Çağdaş Uygur Türkçesinde “yasemin çiçeği” sözü kullanılmaktadır (Necip 2013, 463).

WB367 (WT4083.3) yimişlik yāsemin ميسمين بکریا بَسْمِنْ “meyveli yasemin”

Mançuca: Sifu fulana ilha

Çince: Xi fu hai tang

Latince adı: Malus micromalus

Bu madde de gösterilen bitki yasemin ailesinden bir tür olmalı.

Çince karşılığı Haitang ağacının çeşitli çiçekler açmış haline denir. Haitang “begonya” anlamına gelmektedir. Xi fu hai tang dikenli begonya olarak da bilinmekte.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *yimişlik* sözcüğü “meyveli” anlamına gelir (Necip 2013,468).

⁵⁷ Pek, und BL übereintimmend A vokalisiert. Zu P saman, suman, Trefoil; a certain white fragrant flower, (for yāsmín) Jessemine und yāsim, yāsam, yāsaman, jasmine or jessamine. Bkz: Corf2013, 889).

⁵⁸ Günümüzde de bilinen bir bitki olan yasemin sözcüğü Farsça kökenli bir sözcük olup imlası şu şekildedir: ياسمين Madde başı sözcüğün yanında orijinal nüshadaki imla verilmiştir. Nüshadaki yazımında s harfinin altında üç nokta bulunmaktadır.

WB368 (WT4083.4) uruğsız yāsemin ادرغ سیز یا پھمن “tohumsuz yasemin”

Mançuca: Fusengge fulana ilha

Çince: Tie geng hai tang

Birinci aydan itibaren çiçek açan, kırmızı renkli yabani kiraz çiçeklerine denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde uruğ “tohum” anlamındadır (Necip 2013, 438). Wilkens’ e göre *urug* sözcüğü “tohum, ekin (meyve çekirdeği), filiz, fıdan, üzüm cinsinden meyve tanesi” anlamlarını karşılamaktadır (Wilkens 2021, 803).

uruğ- sız “tohumsuz yasemin” şeklinde açıklanabilir.

İdikut Sözlük’ünde de uruğ sözcüğü geçmektedir ve “tohum, çekirdek; nesil, soy” anlamına gelir. (Kemal-Yunusoğlu 2012, 176)

WB369 (WT4084.1) cänäştä yāsemin چنیشتر یا پھمن “kirazlı yasemin”

Mançuca: Loli fulana ilha

Çince: Chui si hai tang

Latince adı: Malus halliana

Çağdaş Uygur Türkçesinde *cineste* “vişne” anlamına gelir (Necip 2013, 63).

Koyu kırmızı meyvelere sahip olan bir çiçek olduğundan, adlandırılışında kirazın bir türü olan cinästä ile bağdaştırılmış olabilir.

WB370 (WT4084.2) abi yāsemin آبی یا پھمن “su yasemini”

Mançuca: Hangkeri fulana ilha

Çince: Mu gua hai tang

Latince adı: Chaenomeles cathayensis

Kırmızımsı, beyaz çiçek açan meyve ağacına denir. Çin’e özgü bir çiçektir ve oldukça yaygın bilinir.

āb sözcüğü Farsça su anlamına gelir.

WB371 (WT4084.3) küzlük yāsemin گۆزلۈك ياسمين “güzlük yasemin”

Mançuca: Bolori fulana ilha

Çince: Qiu hai tang

Latince adı: Begonia grandis

Açık kırmızı renkte olup, sonbahar çiçeği olarak bilinir. Bitkinin adı ile sonbahar çiçeği olması arasında bir bağ vardır.

WB372 (WT4084.4) nilufār نيلوفر “nilüfer”

Mançuca: Şu ilha

Çince: Lian hua

Çağdaş Uygur Türkçesinde *niluper* sözcüğü “nilüfer” anlamına gelir (Necip 2013, 390). Nilüfer “durgun sularda yetişen su bitkisi” olarak da tanımlanır (Eren 2020, 379). Kökeni Farça olan bu sözcük Asım Efendi’nin Sözlük’ünde “nilüfer manasıdır ki maruf çiçektir” şeklinde tanımlanmıştır (Efendi 2009, 562).

Diğer ayrıntılar için bkz. (Eren 2020, 379) ve (Wilkens 2021, 452).

WB373 (WT4085.1) tāg nilufār تاغ نيل فار “dağ nilüferi”

Mançuca: Alin-i şu ilha

Çince: Shan lian hua

Dağda yetişen nilüfer (lotus) çiçeğidir.

WB374 (WT4085.2) tübet nilufār⁵⁹ توبت نيلو فر “Tibet nilüferi”

Mançuca: Tubet şu ila

Moğolca: Töbet-ün linqua çeçeg

⁵⁹ Madde başı sözcük Mançuca sözcük ile aynıdır. Sadece Mançuca sözcüğe Tübet + şu+ ilha sözcükleri eklenmiştir. Nilüfer suda yüzen bir çiçek olduğundan Tibet, su ve çiçek sözcükleri bir araya getirilerek Mançuca madde başı oluşturulmuştur.

Çince: Xi fan lian hua

Latince adı: Passiflora caerulea

Tibet nilüfer (lotus) çiçeğidir.

Tibet sözcüğünün Moğolca'da *tübüt*, *tübet* şekilleri de kullanılmaktadır. Uygurca Tübet biçimi Moğolca'nın etkisinden kaynaklanıyor olabilir. Fakat ET.'deki metinlerde *tüpüt* biçimi de geçiyor.

WB375 (WT4085.3) yilbā nilufār ييلبا نيلوفر “demir nilüfer”

Mançuca: Serge şu ilha

Çince: Tie xian lian hua

Latince adı: Clematis Florida Thunb

Bilinen adı yaban asmasıdır.

WB374 maddesindeki Tibet lotus çiçeğine benzer bir çiçektir. Bu çiçekteki ipçikler demir tel gibidir. Sarmaşık halindedir.

WB376 (WT4085.4) suluşkaş nilufār سولوش قاف نيلوفر “suda yüzen nilüfer”

Mançuca: Hingneci şu ilha

Çince: Zhao ri lian

Suda yetişen ve su yüzeyinde yüzen büyük, yuvarlak yaprakları olan beyaz ve sarı olan çiçek.

Su zambağı olarak da bilinir.

WB377 (WT4086.1) altun şāftul gül آلتون شاف تول كل “altın şeftali çiçeği”

Mançuca: Aisiri toro ilha

Moğolca: Altan čegečeükei / čegčeukei

Çince: Jin si tao hua

Bu bitki sarı yaprakları olan bir çiçek olduğundan, altın ile özdeşleştirilmiştir.

Altın sözcüğü ET.'den beri kullanılagelen bir sözcüktür ve ET.'de altın sarı renk anlamına gelmektedir.

Şāftul sözcüğü ise Çağdaş Uygur Türkçesinde *şaptul* şekliyle kullanılır ve “şeftali” anlamına gelir (Necip 2013, 374).

WB378 (WT4086.2) k̄amuş şāftul gül قىموش شاق تۇرۇل “zakkum çiçeği”

Mançuca: Cusei toro ilha

Çince: Jia zhu tao hua

Latince adı: Nerium Oleander

Sözcüğün tam tercümesi “kamuş şeftali çiçeği”dir. İçerisinde bambu ve şeftali olduğundan bu şekilde adlandırılmıştır. Botanikte zakkum çiçeği olarak da adlandırılmaktadır. Parlak kırmızı bir çiçektir. Yaprakları bambu yaprağına benzer.

Çağdaş Uygur Türkçesinde zakkum ağacı için “sögetgül” sözcüğü kullanılmaktadır (Necip 2013, 361).

Kamuş Çağdaş Uygur Türkçesinde de kamuş anlamında kullanılmaktadır.

WB379 (WT4086.3) k̄aş bahār قاش بىمار “yeşim çiçeği”

Mançuca: Gujiri ilha

Çince: Yu rui hua

Kaliksinden ince beyaz tutamlar çıkan sekiz yapraklı beyaz çiçek, yani bilinen adıyla yeşim çiçeğidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *k̄aş* sözcüğünün birden fazla anlamı vardır. Ancak bizi ilgilendiren anlamı “süs taşı” yani yeşim taşı için kullanılan anlamıdır (Necip 2013, 225). İdikut Sözlük’ünde *k̄āş* sözcüğü “yeşim” anlamına gelir (Kemal-Yunusoğlu 2012, 162). Çağdaş Uygur Türkçesinde *bahar* sözcüğü “ilkbahar”

anlamına gelir (Necip 2013, 28). Madde başının baharla adlandırılması yeşim çiçeğinin bahar geldiğinde çiçek açmasıyla ilişkili olabilir.

WB380 (WT4086.4) ärtä yazķi şuñ‘ ä gül **الربازقو نو نكر مال** “ilkyaz filizlenen çiçek“

Mançuca: Niyengniyeri şungga ilha

Çince: Shan fan hua

Latince adı: Symplocos caudata

Altı yapraklı ve görünüşü kadehe benzeyen kokulu bir çiçektir.

Aynı zamanda sözcüğün tam tercümesi ilkyazlık filizlenen çiçek olarak da bilinir. İlbaharda çıkan çiçek şeklinde tanımlayabiliriz. *Yazķi* sözcüğü Tuva ve Hakas Türkçesinde ilkbaharkı anlamına gelmektedir. Metinde *ärtä yaz* şeklinde olup, Çağdaş Uygur Türkçesinde *erte* ‘ilk, yazgı yazlık’ anlamına gelir (Necip 2013, 115). İdikut Sözlük’ünde de *ärtä* kelimesi “sabah, erken; yarın” anlamlarına gelmektedir. (Yunusoğlu2012, 159).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *şuñ* sözcüğü “filiz” anlamında kullanılmaktadır. (Necip2013, 382).

WB381 (WT4087.1) mugül **موكل** “manolya çiçeği”

Mançuca: Mufi ilha

Moğolca: Mobi çeçek

Çince: Xin yi hua

Latince adı: Magnolia lilifora Desr.

Bilinen adı manolya çiçeğidir.

Manolya çiçeğinin pembe renkli olanına mugül dendiği ifade edilmektedir.

WB382 (WT4087.2) k̄ār yumlāk gül قار يوملاق گل

“kartopu çiçeği”

Mançuca: Nimheliyen ilha

Çince: Xue qiu hua

Latince adı: Viburnum

Bilinen adı kartopu çiçeğidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *k̄ār* sözcüğü “kar” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 221).

yumlāk kelimesi ise Çağdaş Uygur Türkçesinde *yumulak* ile eşdeğer olup “yuvarlak” anlamına gelir (Necip 2013, 186).

Bitkinin adının “kartopu çiçeği” anlamına gelen *kar yumlāk gül* olması, çiçeğin beyaz ve yuvarlak olmasından kaynaklanıyor olabilir.

WB383 (WT4087.3) köknār gül كوكنار كول “haşhaş çiçeği”

Mançuca: Honggari/honggori ilha

Çince: Lian hua

Latince adı: Melia toosendan

Kırmızı ve mor çiçeği olan bitkiye denir. Bir diğer adıyla haşhaş çiçeğidir.

Haşhaş çiçeği mor renklidir. Çağdaş Uygur Türkçesinde köknar “haşhaş” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 204).

3.3 Üçüncü Grup (WT4087.4)⁶⁰ نينک قسمی اوجونجی گل / gülñiñ kısmı

üçünci

WB384 (WT4088.1) safaklık gül شاقىلىق گۈل “saplı çiçek”

Mançuca: Jaksangga ilha

Çince: Zi wei hua

⁶⁰ Orijinal nüshanın bölüm başlığı numaralarının yazılışında üçüncü sözcüğü c harfi ile yazılmıştır. Tüm metin boyunca ç harfi ile yazılması gereken sözcükler bu şekilde c imlasıyla verilmiştir.

Latince adı: Lagestromia indica

Saplı çiçek olarak bilinir.

Sap çiçeği dala bağlayan kısımdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *sapaķ* “salkım, sap” anlamındadır (Necip 2013, 341). Sözcüğün imlası *safaķlıķ* biçiminde olsa da anlamı bakımından *sapaķlıķ* okunması gerektiği kanaatindeyiz.

Çiçeğin karşılığı Lagestromia indica “oya ağacı” olarak sözlükte bulunmaktadır (Saribaş 2010, 74).

WB385 (WWT4088.2) kızgış gül قىزغىش گل “kızgışimsı) erguvan çiçeği (çiçek)”

Mançuca: Şuşurgan ilha

Çince: Zi jing hua

Latince adı: Cersis sinensis, cersis siliquastrum

Erguvan ağacının çiçeğine denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *kızgıuķ* “kızgışimsı, kırmızıya çalan” anlamına gelir (Necip2013, 240).

Cersis siliquastrum Türkçe karşılığı “erguvan”dır (Saribaş 2010, 36).

WB386 (WT4088.3) tuşķān ķulāķ gül توشقان قولاق گل “tavşan kulağı çiçeği”

Mançuca: Comari ilha

Çince: Zi zhi hua

Bilinen adı tavşankulağı çiçeğidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *toşķan* “tavşan” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 428). Tavşan sözcüğü ET.’de “tavşan, tabışķan, tabışķan” şekilleriyle var

olmuştur. Sözcük taw+rı+ş+ğan şeklinde ekine ve köküne ayrılmaktadır. ET.'de tabış-, taviş- fiileri “koşmak, kımıldamak, atlamak, sıçramak” +ğan eki ise “zıplayan, sıçrayan” anlamlarını kelimeye katmıştır. Sözcüğün kökü Gülensoy’un Sözlük’ünde “sıçramak, zıplamak” anlamına gelen taw- fiili ile gösterilmiştir (Gülensoy 2018, 716). Ayrıca Gülensoy’un Sözlük’ünde *toşkanğül* sözcüğü “arslanağzı” anlamına gelmektedir (Gülensoy 2018, 717).

kulağ ise “yaprak, taç yaprağı” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda kulak organ anlamı da vardır (Necip 2013, 247).

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *toşkanğül* “aslanağzı, danaburnu” çiçeklerini ifade eder (Necip 2013, 421).

WB387 (WT4088.4) lālā gül لاله گل “lale çiçeği”

Mançuca: Senggiri ilha

Çince: Du juan hua

Latince adı: Azalie

Lale çiçeği bilinen adıdır. Orman gülü olarak da adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de lale şeklinde kullanılan bu sözcük, Farsça “lāl” sözcüğü ile “kırmızı” sözcüğü aynı kökten olup lale çiçeği genelde kırmızı renklidir.

WB388 (WT4089.1) seriğ lālā gül سرىغ لاله گل “sarı lale çiçeği”

Mançuca: Suwayan senggiri ilha

Çince: Huang du juan

Latince adı: Rhododendron molle

seriğ< sarığ sözcüğü daha önce de diğer maddelerde bahsedilip açıklanmıştır.

WB389 (WT4089.2) çārtāl gül جارتال گل “yenidünya çiçeği”

Mançuca: Pipuri ilha

Çince: Pi pa hua

Bilinen adı yenidünyadır. Eriobotrya japonica ağacının çiçeğidir.

Eriobotrya japonica: “Malta eriği, yenidünya” anlamlarına gelir. (Saribaş 2010,). Alacalı bir çiçektir. Çağdaş Uygur Türkçesindeki *çar* sözcüğünden bu anlama ulaşmak mümkündür. Uygurca karşılığı çartal gül olabilir.

WB390 (WT4089.3) lälä kızāk gül لاله قيزاق گل “gelincik çiçeği”

Mançuca: Mooyen ilha

Çince: Mu jin hua

Latince adı: Hibiscus syriacus

Hibiscus syriacus’um kaynaklarda Türkçe karşılığı “ağaç hatmi”dir (Saribaş 2010, 67).

Krş: ÇağUyg.’da leylikozak (<leyla+ kozak), (UTİL, 991a).

WB391 (WT4089.4) ücümä gül اجومه گل “üzüm çiçeği”

Mançuca: Nimari ilha

Çince: Fu sang hua

Japon gülü veya Çin gülü olarak da adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *ücüm* “üzüm” anlamına gelir (Necip 2013, 444).

WB392 (WT4090.1) hoşlāgān gül خوشلاغان گل “gündüzsefası çiçeği”

Mançuca: Holboto ilha

Çince: He huan hua

Uygurca *hoşlāgān gül* adına denk gelen bir çiçek bulunmakta. Ancak hoş çiçek olarak tercüme edebiliriz.

WB393 (WT4090.2) şadbar gül صادبار گل “aynısafa çiçeği”

Mançuca: Fusuri ilha

Çince: Mu fu rong

Latince adı: Hibiscus mutabilis

Çağdaş Uygur Türkçesinde *sanbar* sözcüğü “aynısafa” bitkisi için kullanılır. Sözcükler arasında benzerlik vardır (Necip 2013,340).

WB394 (WT4090.3) hoşboy çeçek خوش بوى جېك “kokulu çiçek”

Mançuca: Şungga ilha

Çince: Gui hua

Latince adı: Osmanthus fragrans

Bilinen adı defne çiçeğidir. Hoş kokulu bir çiçektir. Çağdaş Uygur Türkçesinde *hoşboy* ‘hoş kokulu; güzel koku saçan’ anlamalarına gelir (Necip 2013, 169).

WB395 (WT4090.4) tāg cāy çeçek تاغ چاي جېك “dağ çayı çiçeği”

Mançuca: Alin-i cai ilha

Çince: Shan cha hua

Çay sözünün Çince cha sözcüğünden olduğu bilinir. Çincesiyle benzer olduğu, hatta Çince karşıcığının çevirisi olduğu söylenebilir.

WB396 (WT4091.1) hoşvāklık çeçek خوش واق لىق جېك “hoş kokulu çiçek”

Mançuca: Sabiri ilha

Çince: Rui xiang hua

Üzüm salkımlarında yetişen ve çeşitli renklerde olan kokulu, uğurlu bir çiçek.

WB397 (WT4091.2) ulāgliḡ çeçek ججک اولاق ليق “bağlı çiçek”

Mançuca: Mampingga ilha

Çince: Jie xiang hua

Sarı renkli kokulu bir çiçektir.

Ulaḡ sözcüğü “bağlama” anlamına gelmektedir (Eraslan 2012, 616).

ulaḡ < ula-ḡ

Çiçek bir düğüm halinde bağlanmış görünümüne sahip olduğundan bu şekilde adlandırılmış olabilir.

WB398 (WT4091.3) altun kuçkaç gül آلتون قوچقاچ كل “altın serçe çiçeği”

Mançuca: Aisin cecike ilha

Moğolca: Altan biljuuqai

Çince: Jin que hua

Latince adı: *Cytisus scoparius*

Bitki sarı renkli bir çiçek türü olup, diğer adıyla “süpürge otu” olarak bilinir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde kuçkaç yani bir diğer yazımı ile *kuşkaç* “serçe” anlamına gelir. *altun* sözcüğü bütün lehçelerde bilindiği gibi “altın” sözüdür. (Gülensoy 2018, 24).

Bu çiçeğin Latince karşılığı *cytissus scoparius* Türkçede “pembe süpürge” şeklinde adlanmaktadır. (Sarıbaş 2010, 49).

WB399 (WT4091.4) altun kum çeçek آلتون قوم ججک “sarı kum çiçeği”

Mançuca: Aiyongga ilha

Çince: Jin sha hua

Renginden ötürü bitkinin adını “sarı kum çiçeği” isimlendirilmiş olabilir.

kum sözcüğü ise Çağdaş Uygur Türkçesinde de “kum” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 248).

Farklı diyalektlerdeki kullanımı ise şöyledir: “~Az gum. –Tkm gum” ses değişikliğine uğramış biçimleriyle kullanılmaktadır (Eren 2020, 329).

WB400 (WT4092.1) bādişlik çeçek باديش ليك ججک “dağ gülü”

Mançuca: Felheri ilha

Çince: Tu mi hua

Latince adı: Rubus rosifolius

Wilkins’in Sözlük’ünde *badi-šan* sözcüğü “bir dağ adı” anlamına gelen Çince bir isimdir (Wilkins 2021, 135).

Madde başı sözcükteki badiş bir dağ adıdır. Sözcük dağ gülü olarak bilinir. Adını yetiştigi dağdan almış olmalı.

WB401 (WT4092.2) fālizlik çeçek فاليزليق ججک “yabani gül”

Mançuca: Jamuri ilha

Çince: Qiang wei hua

Gül familyasına ait bir bitki türüdür.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *paliz* sözcüğü “sebze bahçesi” anlamına gelir. (Necip 2013, 314). Ancak maddedeki çiçek adıyla birleştirilmesiyle ilgili fazla bilgi bulunmuyor.

WB402 (WT4092.3) kızıl fālizlik çeçek فاليزليق ججک قيزيل “kırmızı yabani gül”

Mançuca: Fulgiyan jamuri ilha

Çince: Zhu qian qiang

Dolgun kırmızı gül olarak bilinir. Kırmızı gül çeşitlerinden birisidir. Bu nedenle adını renginden almıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *kızıl* sözcüğü “kırmızı” anlamındadır. (Necip 2013, 241).

WB403 (WT4092.4) nilufar fālizlik çeçek نيل وفر فاليزليق ججک
“nilüferçiçeği gülü”

Mançuca: Şu jumuri ilha

Çince: He hua qiang wei hua

Nilüfer çiçeğinin bir türü olabilir.

Farsça *nilufar*, *nilupal* veya *lilupal* olarak üç kullanımda mevcuttur.

Bu sözcük Sanskritçe nikotpala “mavi lotus çiçeği, nymphaea cynea” sözcüğünden alıntıdır. Sözcük nil “koyu mavi” ve Sanskritçe utpala “lotus çiçeği” sözcüklerinin bileşimi olduğu ileri sürülmektedir.

WB404 (WT4093.1) tikānlik çeçek تكان ليق ججک “(yabani gül) dikenli çiçek”

Mançuca: Jamu ilha

Çince: Ci mi ilha

Sözcüğün tam karşılığı dikenli çiçektir.

Tikān sözcüğü -lık isimden isim yapan ek almış ve isimlemiştir.

WB405 (WT4093.2) yabā tikānlik çeçek يبا تيكانليق ججک “yabani dikenli çiçek”

Mançuca: Kila ilha

Çince: Ye ci mi hua

Latince adı: Rosa acicularis

Dikenli bir bitki olduğundan bu şekilde adlandırılmıştır.

Madde WB404'ün bir türüdür.

Wilkens *yava* sözcüğünün muhtemelen “yabani soğan” olabileceğini söylemektedir (Wilkens 2021, 877).

Çağdaş Uyğur Türkçesinde “yabani” sözcüğü “yava” şeklindedir.

WB406 (WT4093.3) serik ālā tikānliq çeçek⁶¹ سړىق آلا تىكانلىق جىجى

“sarı beyaz dikenli çiçek (devedikenî)”

Mançuca: Bula ilha

Çince: Huang bai ci mi hua

Çincesi “sarı ve beyaz dikenli çiçek” olarak tercüme edilebilir. Uyğurca karşılığı da Çincesinden yola çıkarak yazılmış olabilir.

3.4 Dördüncü Grup (WT4093.4) گل نىنك قىسمى تور تونجى / gülniñ kısmı törtünce

WB407 (WT4094.1) ay aylıq gül آى آى لىق گل “aylık açan gül”

Mançuca: Biyalari ilha

Çince: Yue ji hua

Latince adı: Rosa chinensis

Sözcüğün tam karşılığı “aylık açan çiçek” olmalı.

Latince adı olan rosa chinensis sözcüğünün Türkçede karşılığı “menekşe gülü” olarak karşımıza çıkmaktadır (Saribaş 2010, 106). Menekşenin bir türü olmalı.

⁶¹ Sarı sözcüğünün farklı diyalektlerdeki gösterimi şu şekildedir: “~sāri (Trkm.), sāri (Tob.), sarı (Az., Kzk., Kırg., TatK.), sāaruğ (Hlç.), sārık (Özb.), serik (Tar.)”. (Eren 2020, 599).

WB408 (WT4094.2) vahtlāgān/vaqtlāgān çeçek⁶² وخت لاغان ججک “dört mevsim çiçeği”

Mançuca: Forgori ilha

Çince: Si ji hua

Çiçek adında geçen vakit sözcüğü çiçeğin adlandırılması ile ilişkilidir.

Yılın belli zamanlarında beyaz çiçek açan bir bitki olduğu ifade edilmektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *vaht* “vakit” anlamına gelir (Necip 2013, 450).

Sözcük -gAn sıfat fiil ekini almıştır.

WB409 (WT4094.3) muḥuşboy çeçek موخوش بوى ججک “ponpongül çiçeği”

Mançuca: Muhuyan ilha

Çince: Mu xiang hua

Latince adı: Rosa banksiae

Kokulu çiçek türüdür.

Gül “rosa türlerine verilen genel ad. Kışın yapraklarını döken, dikenli, beyaz, sarı, pembe veya kırmızı renkli çiçekli çalı görünümündeki bir bitkidir” (Baytop 2015, 123).

WB410 (WT4094.4) yüz künlük gül⁶³ يوز كون لوک کل “yüz günlük çiçek”

Mançuca: Tanggûri ilha

Çince: Bai ri hong hua

⁶² Madde başı sözcüğü hem ɭ harfi ile hem ɣ harfi ile transkribe ettik. Sözcük günümüz Türkçesinde bilinen bir sözcüktür ve vakit anlamına gelir.

⁶³ Kün sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde de “gün” anlamına gelmektedir. (Necip 2013, 211).

Latince adı: Lagerstreomia indica

Yüz gün çiçek açan kırmızı bir çiçek türüdür.

Kün sözcüğü Eski Türkçede hem gün hem de güneş anlamlarına gelir. Sözcüğe *-lük* eki eklenerek yeni bir sözcük türetilmiştir.

Lagerstromia indica “oya ağacı” olarak Türkçede karşılık bulur (Sarıbaş 2010, 74).

WB411 (WT4095.1) falaklık çeçek فالاكلىق ججك “kanarya gülü”

Mançuca: Muheri ilha

Çince: Di tang hua

Latince adı: Kerria japonica

Çağdaş Uygur Türkçesinde *palak* “kayık küreği” anlamına gelmektedir. (Necip2013, 313).

Latince adı Kerria japonica olan bu bitki Türkçede “kanarya gülü” olarak bilinir (Sarıbaş 2010, 73).

WB412 (WT4095.2) āk çāy gül آق جاى گل “yasemin çiçeği”

Mançuca: Moli ilha

Çince: Mo li hua

Moğolca: Maliķa çečeg

Latince adı: Jasminum sambac

Sözcüğün Sanskritçesi de mallika şeklindedir ve madde başının Moğolcası ile benzerlik göstermektedir.

WB413 (WT4095.3) ber fak gül⁶⁴ بر فاك گل “ber fak çiçeği”

Mançuca: Nintehe ilha

Çince: Xue ban hua

Çağdaş Uygur Türkçesinde *berk* sözcüğü “yaprak” anlamına gelir (Necip 2013, 35). Ancak maddede geçen *ber* sözünün anlamıyla “*berk*” sözünün aynı anlam olup olmadığı bilinmiyor.

WB414 (WT4095.4) nafas yidilik çeçek نفا يديق ججك “zarif kokulu çiçek”

Mançuca: Guwangga ilha

Çince: Su xin hua

Latince adı: Jasminum grandiflorum

Yoğun kokulu beyaz bir çiçek olarak bilinir. Bitkinin adını oluşturan *yidilik* sözcüğünün *yid+* kökünden gelmektedir ve anlamı “koku, rayiha, ıtır, misk” dir. (Caferoğlu 2015, 293).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *nèpiz* sözcüğü “zarif, narin” anlamına gelir (Necip 2013, 289). Bitki zarif ve kokulu bir çiçek türü olduğundan Uygurca *nèpiz* kelimesiyle ilişkili olabilir.

Jasminum grandiflorum bitkisinin Türkçede karşılığı “büyük çiçekli yasemin”dir. (Sarıbaş 2010, 72).

WB415 (WT4096.1) ħandlık çeçek خاندليق ججك “han çiçeği”

Mançuca: İjiri/ijari ilha

Çince: Han xiao hua

Latince adı: Michelia figo

⁶⁴ Madde başı bitki adında yer alan *ber* kelimesinin anlamına binaen sonunda *k* harfinin olması gerektiğini düşünüyoruz.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *hangül* “bir çiçek” adı olarak bilinir (Necip 2013, 161)

Mor kraliçe olarak da adlandırılan bu çiçek *han* adını bu sebeple almıştır.

WB416 (WT4096.2) *hınā* çeçek⁶⁵ خينا ججک “kına çiçeği”

Mançuca: Kina ilha

Çince: Feng xian hua

Latince adı: Impatiens balsamina

Sözcüğün tam karşılığı kına çiçeğidir.

“kına” sözü Arapça *hinna* sözcüğünden alıntıdır. Kına bitkisinden elde edilen boyar maddesidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *xine* “kına” anlamına gelir (Necip 2013, 165).

WB417 (WT4096.3) yidilik *hına* çeçek ججک ييد ليق خينا “kokulu kına çiçeği”

Mançuca: Kinamu ilha

Çince: Zhi jia hua

Kına çiçeğinin bir çeşitidir.

Madde WB414’te *yid+* sözcüğü açıklanmıştır.

ET.’den beri *yid+* “koku” olarak bilinen bir sözcüktür.

⁶⁵ Madde başı *hınā* çeçek sözcüğü Mançucada kine ilha şeklindedir. Burada dikkatimizi çeken günümüzde kına olarak bilinen sözcüğün Çağdaş Uygurca’da *hınā*, Mançuca’da ise kine şeklinde olmasıdır.

WB418 (WT4096.4) nil çeçek⁶⁶ نيل ججک “çivit otu) mavi çiçek)”

Mançuca: Tobtoba ilha

Çince: Ju geng hua

Latince adı: Platycodon grandiflorium

Maddede mavi bir çiçeğin adı olarak verilmiştir. Adını renginden ve şeklinden almıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *nil* sözcüğü “çivit ve indigo” renklerini ifade etmek için kullanılır.

WB419 (WT4097.1) zerāñzā زرانکزا “aspir”

Mançuca: Ji ilha

Çince: Hong hua

Latince adı: Carthamus tinctorius

W’da geçen bitki adı, B419 Cluson’un Sözlük’ünde “aspir” olarak tanımlanmış ve açıklamasında “carthamus tinctorius” şeklinde Latince adına yer verilmiştir (EDT 1972, 989).

zarañza Çağdaş Uygur Türkçesinde “bir tür yağlı bitki” anlamına gelmekte. (Necip 2013, 475).

Sözcük Burhân-ı Katı Sözlük’ünde *zereng* şeklindedir ve “bir dirah-ı kûhîdir ki odun derler” şeklinde açıklanmıştır (Efendi 2009, 840).

Kaynalarda aspir “Carthamus tinctorius 25-50 cm yükseklikte, bir yıllık, turuncu çiçekli ve otsu bir bitki şeklinde açıklanmaktadır” (Baytop 2015, 35).

Bu bitki boya yapmada kullanılan bitkiler grubunun bir üyesidir.

⁶⁶ Farsça kökenli olan nil sözcüğü Burhân-ı Katı Sözlük’ünde “çivit otu” anlamına gelmektedir. (Efendi 2009, 562).

WB420 (WT4097.2) ösüb çıkkān çeçek ازبۇب جېنىفان جېكر “beş yapraklı sarmaşık”

Mançuca: Wesingke/wesingge ilha

Çince: Ling xiao hua

Latince adı: Bignonia chinensis

Sözcüğün Türkçe tercümesini “aşıp çıkan çiçek” şeklinde anlamak mümkündür. Aşıp yukarılara uzanan bir sarmaşık türü olabilir. ÇağUyg.’da ös- fili “büyümek, gelişmek” anlamlarındadır. Çalışmamıza konu olan Sözlük’ün imlasında altı üç noktalı olarak kullanılan özel harfe değinilmiş ve bu harf metin boyunca “s” harfi olarak aktarılmıştır.

WB421 (WT4097.3) şodañ çeçek⁶⁷ شودانك ججك “otsu şakayık çiçeği”

Mançuca: Şodan ilha

Çince: Shao yao hua

Latince adı: Paeonia albiflora

Diğer dillerdeki karşılığından bakıldığında şakayık çiçeği türünden bir bitki olduğu anlaşılmaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *şakayık* çiçeği için “modengül” sözcüğü kullanılmaktadır.

WB422 (WT4097.4) altun çirāğ çeçek جراج ججك آلتون “altın fener çiçeği”

Mançuca: Aisindengjan ilha

Moğolca: altan jula çeçeg

Çince: jin deng hua

⁶⁷ Ma şodan. Sözcüğü Türkçe sözcük ile fonetik açıdan oldukça benzerdir. Ma.’da şodan sözcüğüne ilha sözcüğü eklenmiş. İlha sözcüğü de çiçek anlamına gelir.

Altın fener çiçeği olarak açıklanan bu madde de Moğolca ve Çince karşılıklarının bire bir çevirisi olarak bakılabilir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *altun* sözcüğü ‘altın’ anlamına gelmektedir. (Necip 2013, 11). *çirak* sözcüğü ise ÇağUyg.’da kandil” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 82). *Çirak* sözcüğünü “ışık” olarak da tercüme etmek mümkündür. Altın sözcüğü Moğolca da altan şekliyle kullanılmaktadır.

WB423 (WT4098.1) altun fiyālā çeçek⁶⁸ فيياله ججک “altın piyale çiçeği”

Mançuca: Aisin hüntahan ilha

Moğolca: Altan qundaya çeceg

Çince: Jin zhan hua

Latince adı: *Calendula officinalis*

Bilinen adı “sarı kâse” çiçeğidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *piyale* “çay içilen kâse” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 324). Bitki adını piyale şeklinde olmasından veya bir önceki maddede de görüldüğü gibi diğer dillerdeki karşılığının çevirisi olarak da almış olabilir.

Calendula officinalis bitkisinin Türkçede karşılığı “nergis ve şamdan çiçeği” olarak karşımıza çıkmaktadır (Saribaş 2010, 30).

WB424 (WT4098.2) nobar altun fiyālā çeçek نوبر فيياله ججک “küçük altın piyale çiçeği”

Mançuca: Asihan aisin hüntahan ilha

Çince: Ce jin zhan hua

⁶⁸ Wilkens’in Sözlük’ünde *piyāla* “bir bitkinin adı”dır ve kökeni de Sankritçedir. (Wilkens 2021, 558).

Latince adı: Adonis amurensis

Madde WB423'teki çiçeğin daha küçüğüne denmektedir. Bilinen bir diğer adı da kadife çiçeğidir. Uygur Türkçesinde nobar sözcüğünün kökeni belli değildir.

WB425 (WT4098.3) kuzāñlik çeçek كوزانك ليق ججك “çan çiçeği”

Mançuca: Ceringge ilha

Çince: Jian luo hua

Latince adı: Lychnis fulgens

Kaynaklardan bakıldığında kırmızı bir çiçeğin adıdır.

Norman'ın Sözlük'ünde “güney Çin'den gelen bir çiçek” olarak tanımlanmaktadır (Norman 2013, 54).

WB426 (WT4098.4) ärtä yāzķi kuzāñlik çeçek ارته يازقى كوزانك ليق ججك “ilk bahar çan çiçeği”

Mançuca: Niyengceri ilha

Çince: Jian chun luo hua

Latince adı: Lychnis coronata

Çağdaş Uygur Türkçesinde *erte* sözcüğü “ilk, erken” anlamlarına gelir (Necip 2013, 115). *yazķi* sözcüğü de “yazlık” anlamına gelir. Bu kelimelerden yola çıkarak bitkinin ilk yaz açan bahar çiçeği olduğu düşünülebilir.

WB427 (WT4099.1) küzgi kuzāñlik çeçek كوزكى كوزانك ليق ججك “sonbahar çan çiçeği”

Mançuca: Boceri ilha

Çince: Jian qiu luo hua

Çağdaş Uygur Türkçesinde *küzgi* “güzlük ekin, sonbaharlık” anlamına gelir (Necip 2013, 214). Bir önceki maddede dile getirilen çiçeğin güzde açan türü olmalı.

WB428 (WT4099.2) altun kuzāñ çeçek كوزانك ججك آلتون “sarı çan çiçeği”

Mançuca: Aisin ceri ilha

Çince: Jian jin kuo hua

Sarı renkli, güzel bir çiçektir.

WB429 (WT4099.3) kızıl roşanliq çeçek قیزیل روشن لیق ججك “kırmızı parlak çiçek”

Mançuca: Fulcengge ilha

Çince: Jian hong sha hua

Latince adı: Dianthus Chinensis

Kızıl Çağdaş Uygur Türkçesinde de “kırmızı” anlamına gelir (Necip 2013, 241). Çağdaş Uygur Türkçesinde *roşen* sözcüğü ise “açık, parlak” anlamına gelir. (Necip 2013, 355). Farsça kökenli bir sözcük olan *rûşen* sözcüğü “pertev, fûruğ, aydın ve ziya” manalarına gelmektedir (Efendi 2009, 637). Sözcüğün imlası hem *rûşen* hem de *roşen* olarak okunabilmektedir. Parlak kırmızı bir çiçekten bahsediliyor olmalı.

3.5 Beşinci Grup (WT4099.4) نینگ قسمی بشینجی گل/ gülñiñ kısmı beşinci

WB430 (WT4100.1) kujgi gül كل كوژی “sonbahar çiçeği”

Mançuca: Bojiri ilha

Çince: Ju hua

Latince adı: Kasimpatı morifolium

Bu maddede söz konusu olan çiçek kasımpatı çiçeğidir. Maddede küzgi yazılması gereken sözcük, daha önceleri doğru imlayla yazılmıştı, burada imla bakımından çok yanlış harflerle yazılmıştır.

WB431 (WT4100.2) nobar kujgi gül نوبر کوژی گل “temmuz krizantemi”

Mançuca: Nenden bojiri ilha

Çince: Qi yue ju hua

Latince adı: Chrysanthemum

Madde WB430'un bir çeşitidir. 7. Ayda çiçeklenen dağlama türüne verilen addır.

Dağlama, Latince karşılığından bakıldığında, “Chrysanthemum türlerine verilen genel addır. 20-70 cm yükseklikte, bir yıllık, sarıçiçekli otsu bitkilerdir” (Baytop 2015, 82). Bu maddede yine *nobar* ve *kujgi* maddeleri dikkat çekicidir. Açıklamalar için önceki maddelere bakılabilir.

WB432 (WT4100.3) başıglik kujgi çeçek باشیغ لیک کوژی ججک “başlı sonbahar çiçeği”

Mançuca: Şeolen bojiri ilha

Çince: Xiu xian ju hua

Latince adı: Spirea japonica

Kasımpatı olarak da bilinen krizantem çiçeği büyük çiçek başlarına sahip olduğundan bu şekilde adlandırılmıştır.

başıglik < baş+

WB433 (WT4100.4) zāñgār kujgi çeçek ججک “zāñk kar kuژی mavi sonbahar çiçeği”

Latince: Callistephus chinensis

Mançuca: Niowori bojiri ilha

Çince: Cui ju hua

Zeñger sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde de “mavi, mavi renk, gök rengi” anlamına gelir (Necip 2013, 476). Önceki maddelerde geçen çiçeğin renkçe farklı olanı olmalı.

WB434 (WT4101.1) baland kujgi çeçek بالاند قوژكى ججك “kartopu çiçeği”

Mançuca: Den bojiri ilha

Çince: Zhang ju hua

Balan Çağdaş Uygur Türkçesinde “kartopu çiçeği” olarak bilinmektedir (Necip2013, 29). Baland sözcüğü ile doğrudan ilişkili olduğunu düşünmekteyiz.

WB435 (WT4101.2) sirmurglik kujgi çeçek سىرمىرغلىق كۈچىچىك “çifte krizantem çiçeği”

Mançuca: Kaba bojiri ilha

Çince: Shuang luan

Bu çiçeğin kaynaklardaki açıklamasından bakıldığında, “ikiz krizantem” olarak açıklanmaktadır.

Sirmurg Anka kuşu olarak bilinen efsanevi bir kuştur. Bitki görünümünden dolayı bu kuşa benzetilerek adlandırılmış olabilir. Ancak, daha çok diğer dillerdeki çevirisini yansıtmakta.

WB436 (WT4101.3) ʈillāyi çeçek ʈىلايى ججك “andız otu”

Mançuca: Jihana bojiri ilha

Çince: Di di jin hua

Latince adı: Inula helenium

Bu çiçe “altın damla çiçeği” olarak da adlandırılmakta. Böyle adlandırma çiçeğin görünüşünden kaynaklanmaktadır.

Inula helenium “andız otu 1- 2 m yüksekite, kazık köklü, çok yıllık, sarıçiçekli ve otsu bir bitkidir” (Baytop 2015, 31).

Uygurcasındaki *tilla* sözü “altın pul” anlamına gelmektedir.

WB437 (WT4101.4) tāk çeçek تاک ججک “karanfil çiçeği”

Mançuca: Wecu ilha

Çince: Shi zhu hua

Latince adı: *Dianthus chinensis*

Dianthus chinensis Türkçede karşılığı “Çin karanfili” şeklindedir. (Sarıbaş 2010, 51).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tak* sözcüğü “sorkun dalı, bağ çubuğu” anlamlarına gelir (Necip 2013, 385).

WB438 (WT4102.1) hıṣḥāṣ gül کل خشخاش “haşhaş çiçeği”

Mançuca: Belgeri ilha

Çince: Ying su hua

Latince adı: *Papaver somniferum*

Afyon bitkisi, haşhaş çiçeğidir.

Kökeni Arapça olan bir sözcüktür. Ancak Sanskritçe kökenli (khaskhasa) sözcüğü ile köken bakımından aynı sözcükler olduğu ifade edilir.

WB439 (WT4102.2) tāci ḥorāz⁶⁹ gül⁷⁰ تاجى خوراز كل “horozibiği çiçeği”

Mançuca: Senggele ilha

Çince: Ji guan hua

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tacigül* “horozibiği” anlamına gelir (Necip 2013, 384). Uygur evlerinin bahçelerinde süs olarak çokça yetiştirilir.

WB440 (WT4102.3) ḥoşruy gül خوش روی كل “gelincik çiçeği”

Mançuca: Hojon ilha⁷¹

Çince: Yu mei ren hua⁷²

Latince adı: Papaver rhoeas

Gelincik çiçeği aiesinden bir bitki olabilir.

ḥoşruy sözcüğü Farsça “tatlı yüzlü, sevimli” anlamlarına gelmektedir.

Gelincik “bir yıllık Papaver türlerine verilen genel addır ve 60 cm kadar yükselebilen, kırmızı çiçekli, bir yıllık ve otsu bitkilerdir” (Baytop 2015, 113).

WB441 (WT4102.4) abḥā çeçek آب خا ججک “gülhatmi çiçeği”

Mançuca: Abuha ilha

Çince: Shu ju hua

Mançuca abuha olan bitki adı Uygur Türkçesi ile fonetik benzerlik göstermektedir. Bu da Mançuca karşılığının ses çevirisi olduğunu gösterir.

69 Horoz sözcüğünün kökeni Farsça bağırmaq, çağırmak anlamına gelen ḥrostan kelimesinden gelmektedir. Bu fiilden türetilip horoz kelimesi ortaya çıkmıştır.

70 Sözcüğün orijinal nüshasında arap harfli imlası ج harfi ile yazılmış olmasına rağmen Almanların Sözlük’ünde sözcük *taği* şeklinde okunmuştur. Sözcük *tacigül* şeklinde okunmalıdır. Bu şekilde okunduğunda bitkinin anlamına da rahatlıkla ulaşılabacaktır.

71 Hojo ilha şekli de vardır.

72 Yu mei ren huar şekli de aynı anlama gelmektedir.

WB442 (WT4103.1) abçi çeçek آب چی ججک “kırmızı zambak”

Mançuca: Abuci ilha

Çince: Tian kui hua

Latince adı: Lycoris radiata

Su bitkileri grubunda yer alır. Bitki aynı zamanda diriliş zambacı olarak da adlandırılır. Bitki adını oluştururken “ab” yani su sözcüğü bu sebeple diriltten manası olduğundan kullanılmış olabilir

Sözcüğün Mançucası *abuci* ile Türkçesi *abçi* arasında fonetik benzerlik dikkat çekicidir.

WB443 (WT4103.2) altun hayri gül آلتون خايرى گل “ebegümeci”

Mançuca: Junggin abuha ilha

Çince: Jin kui hua

Sarı renkli bir çiçektir.

Latince adı: Malva sinensis

Çağdaş Uygur Türkçesinde botanik terimlerden biri olan *gülheyri* “ebegümeci” olarak bilinir (Necip 2013, 136).

WB444 (WT4103.3) tāg hayri gül تاغ خايرى گل “dağ zambak çiçeği”

Mançuca: Alari ilha

Çince: Shan dan hua

Latince adı: Lilium pumilum

Bitkinin Uygurca karşılığı dağ bitkisi olduğunu gösterir.

WB445 (WT4103.4) altun ful gül⁷³ آلتون فل كل “altın paraçiçeği”

Mançuca: Jiha ilha

Çince: Jin qian hua

Uygurca tam karşılığı altun pul gül’dür.

Tomurcukları sonbaharda sarı açan bir çiçek olup “sarı para çiçeği” olarak da kaynaklarda yer almaktadır.

Pul sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde de “para” anlamına gelir (Necip 2013,327).

Paranın eski dönemlerde metal ve yuvarlak olduğu düşünüldüğünde, bu sözcüğün anlamı daha iyi anlaşılır.

WB446 (WT4104.1) k̄āṣ yārmā قاش يارما “yeşim çiçeği”

Mançuca: Gu sifikû ilha

Çince: Yu zan hua

Türkçe de yeşim çiçeği olarak bilinen ancak Anavatu Çin olan bir bitkidir.

İdikut Sözlük’ünde de *k̄āṣ* sözcüğü “yeşim” anlamına gelmektedir. (Kemal-Yunusoğlu 2012, 162).

WB447 (WT4104.2) fākizālik çeçek⁷⁴ فاکى زه لىک جبک “temizlik çiçeği”

Mançuca: Jalsu ilha

Çince: Jing jie hua

⁷³ *Para* sözcüğünü karşılayan ve *pul* olarak madde başında geçen sözcüğün Türkçe olmadığı bilinmekle birlikte kökeniyle ilgili kesin bir bilgi bulunamamıştır. *Pul* eskiden kullanılan küçük madeni para olarak bilinir. Ayrıca günümüzde de *pul* sözcüğü “paraya pul dememek” şeklinde deyim haliyle karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁴ Sözcüğün imlası f harfi ile verilmişse de *pākizālīk* şeklinde de okunabilir.

Latince adı: Stachyurus chinensis

Karmin kırmızısı bir çiçektir.

Maddenin Uygurca karşılığından bakıldığında “temizlik çiçeği” şeklinde anlamak mümkün. ÇağUyg.’da *fakizä/pakizä* “temiz” anlamındadır.

WB448 (WT4104.3) sösen gül⁷⁵ بوسين گل “zambak çiçeği”

Mançuca: Şunggiyada ilha

Çince: Shui xian

Latince karşılığından bakıldığında bitkinin adına bir tür “nergis çiçeği” olduğu ortaya çıkar. Bataklık ve su bitkisidir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde benzer bir sözcük olan “sösen” veya “sösin” sözcüğü “zambak, nilüfer” anlamına gezmektedir (Necip 2013, 362).

Ayrıca ÇağUyg.’da *sösin* veya *sösen* mor ile pembe renkler arasında bir renk adıdır.

WB449 (WT4104.4) äbdän tarzlik çeçek آبدان ترزلیک ججک “beyaz gülhatmi çiçeği”

Mançuca: Saikan arbungga ilha

Çince: Bao xian hua

Burada kastedilen çiçek beyaz gülhatmi çiçeğidir.

Abadan sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde *avadan* sözcüğü ile eştir ve “çiçekli, çiçeklenmiş” anlamına gelir (Necip 2013, 22).

⁷⁵ Sözcüğün arap harfli imlası بوسين گل bu şekilde verilmiştir. Transkribe ederken muallakta kaldığımız bir sözcüktür. Ancak botanik anlamda düşünüldüğünde sözcüğün *sösen* şeklinde okunması gerektiği kanaatindeyiz. Almanların çalışmasında sözcük *şūsan* şeklinde transkribe edilmiştir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *xuşboy* “güzel koku saçan” anlamındadır (Necip 2013, 169).

Bu bitkinin Latince karşılığı *syringa vulgaris* bitkisinin “leylak” olarak isimlendirilmekte (Sarıbaş 2010, 118).

WB453 (WT4105.4) fārāmuşluk çeçek فاراموش لوق ججک “gün zambağı çiçeği”

Mançuca: Onggoro ilha

Çince: Xuan hua

Latince adı: *Hemerocallis graminea*

Bir çeşit zambak olarak adlandırılabilir.

WB454 (WT4106.1) keyik güli کیک کلی “geyik soğanı”

Mançuca: Tonggolu ilha

Çince: Lu cong hua

Maddeyi oluşturan sözcüklerden geyik; “yaban hayvanı” anlamındadır.

Eski Türkçede ve orta Türkçede *keyik* haliyle kullanılmaktadır. Günümüzde yumuşayarak geyik sözcüğüne dönüşmüştür.

Bu bitkinin Latince karşılığı olan *hemerocallis fulva* “gün güzeli” olarak Türkçede karşılık bulmuştur (Sarıbaş 2010, 66).

WB455 (WT4106.2) su fiyāz çeçek⁷⁷ فيياز ججک “su soğanı çiçeği”

Mançuca: Mukelu ilha

Çince: Shui cong hua

⁷⁷ Madde başı bitki adındaki su sözcüğünün imlası nüshadaki şekliyle verilmiştir. S harfi için altı üç noktalı harf kullanılmıştır. Bitki adındaki bir diğer kelime olan pıyaz sözcüğü günümüz Türkçesinde bilinen ve kullanılan bir sözcüktür.

Bu sümbül çiçeğini gösterir. Maddenin Uygurca karşılığı ise su soğanı çiçeğidir.

Bu bitkinin uzun, dar yaprakları vardır, birçok ayrı çiçekten oluşan, güçlü kokulu bir çiçektir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *piyaz* “soğan” anlamına gelir (Necip 2013, 324).

Bitkinin tohumunun oluşum şekli ile isimlendirilişi arasında bağlantı kurulmuştur.

WB456 (WT4106.3) yālfuz يالفوز “nane”

Mançuca: Busehe ilha

Çince: Bai he hua

Latince adı: *Lilium martagon*

Yapılan çalışmalarda Çincesinden yola çıkarak Latincesi bulunup, bir çeşit zambak kökü şeklinde anlam verilmeye çalışılmış ise de ÇağUyg.’da *yalpuz* sözcüğü TT.’deki nanenin tam karşılığıdır.

WB457 (WT4106.4) aşbi çeçek ججک آشبی “su biberi”

Mançuca: Morin Jalmin

Çince: Ma liao hua

Latince adı: *Polygonum*

Latince karşılıpından bakıldığında su biberi veya bataklık madımağı şeklinde adlandırılır.

WB458 (WT4107.1) tohı çeçek ججک توخ “tavuk çiçeği”

Mançuca: Coko ilha

Çince: Ji su hua

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tohu* “tavuk” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 417).

Bu tavuklar için zehirli olan kahverengi, zehirli bir bitkinin adıdır.

Coko sözcüğü Mançuca tavuk anlamına gelir. Uygurca ve diğer dillerdeki karşılığı da Mançucanın anlam çevirisi ile elde edilmiştir.

3.6 Altıncı Grup (WT4107.2) نىنك قىسمى تىنجى / گلنىڭ قىسمى altıncı

WB459 (WT4107.3) bir şāḥ بر شاخ “bir dal”

Mançuca: Emu ergan

Çince: Yi zhi

Bir dal olarak bilinir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *şah* “dal, budak, salkım” denmektedir (Necip 2013, 372).

Bu bütün bitkilerin kısımlarının isimlerini içermektedir. Bu maddede bitkilerin dalından bahsederken, “bir” sıfatını eklemiştir. Bu tür ifade biçimi de Mançuca ve Çincenin etkisi gibi duruyor.

WB460 (WT4107.4) āḥā šāḥ آچا شاخ “dallanan, çatallanan dal”

Mançuca: Fiseke

Çince: Fen zhi

Dallanmış, saçaklanmış bitki, daldır.

Şah sözcüğünün açıklamasını daha önce vermiştik.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *aça* sözcüğü ise “çatal” anlamına gelir (Necip 2013, 2).

Bu madde için şu çıkarımda bulunabiliriz: Çatallanmış, saçaklanmış dal.

WB461 (WT4108.1) tā تہ “tomurcuk”

Mançuca: Gubsu

Çince: Duo

ÇağUyg.’da tomurcuk için Farsça *ğünçe* kullanılmaktadır. Bu maddede geçen tā sözcüğü ağız özelliğini yansıtır olabilir.

WB462 (WT4108.2) kât kât قات قات “çiçek yaprakları”

Mançuca: Dabkûri taili

Çince: Chong tai

Bir çiçeğin, açan çiçeğin yaprakları bazen tek sıralı bazense çok sıralı olur. Burada çok sıralı çiçek yaprakları kastedilmektedir.

WB463 (WT4108.3) dāğ داغ “leke, benek”

Mançuca: Jilha

Çince: Hua xin

Farsça “leke, benek” anlamındaki dağ sözcüğü, burada çiçek üzerindeki beneği gösterir. Ayrıca bkz. (Necip 2013, 13)

WB464 (WT4108.4) berg⁷⁸ برگ “çiçek yaprağı”

Mançuca: Fiyentehe

Çince: Hua ban

Madde başı sözcüğe çiçek yaprağı denmektedir.

“Taç yaprak” da denir. Bitkinin en gösterişli kısmıdır.

⁷⁸ Osmanlı Türkçesinde ise berg şekliyle gösterilir. Sondaki ünsüz yumuşaktır. İncelenen bitki sözlüğü bölümünde yaprak kelimesi için hem berg hemde yalpirgâk şekliyle iki hali de kullanılmıştır. Bu kullanım bize bitki bölümünde bu sözcük için ikili bir kullanımın olduğunu göstermektedir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *berk* sözcüğü “yaprak” anlamında kullanılır (Necip 2013, 35). Muhtemelen Farsça kökenli bir sözcüktür.

WB465 (WT4109.1) ğunçā⁷⁹ غونجا “gonca (çiçek tomurcuğu)”

Mançuca: Bongko

Çince: Gu du

Çiçek tomurcuğu için *ğunçā* sözcüğü kullanılmakta.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *ğunçe* “gonca” anlamına gelir (Necip 2013, 146).

Gonca sözcüğünün kökeni Farsçadır.

WB466 (WT4109.2) ğunçālāydu غونچاليدو “goncalanma”

Mançuca: Bongkonohobi

Çince: Jie gu du

Çiçeğin filizlenmesi, tomurcuklanmasıdır.

Sözcüğün *ğunçilāş* şekli ise WB465 maddesi ile benzerlik göstermektedir ve “guncalama” anlamına gelir (Necip 2013, 146).

WB467 (WT4109.3) hir cāyādu حر جايادو “açılmış(çiçek)”

Mançuca: Fushumbi

Çince: Zhan kai

Çiçek açması veya açma halini ifade etmek için kullanılan bu sözcüğün Uygurca karşılığını çıkarmak kolay değildir.

⁷⁹ Çağdaş Uygur Türkçesinde cümle içerisinde bu şekilde geçmektedir. Gülniñ ğunçiliri éçildi. Yani “çiçeğin guncaları açıldı” anlamına gelir (Necip 2013, 146).

Çağdaş Uygur Türkçesinde cay “yer, mekân, yöre” anlamalarına gelir (Necip 2013, 59). Bitki adındaki *cāyādu* sözcüğü ile *cay* sözcüğünün ilişkisi bitkinin yerleşmesi, açılmaya başlaması ile ilgili olabilir.

Mançuca sözcük patlamak anlamına gelir. Çiçeğin açılması patlamak tabiri ile ifade edilmiştir (Norman 2013, 127).

WB468 (WT4109.4) āçılāydu آچىلايدى “çiçeğin açması”

Mançuca: İlambi

Çince: Kai

Madde WB467 gibi açılmak, çiçeğin açılması anlamlarına gelir.

Wilkens’e göre *āçıl-* eylemi “yarıl- ortaya çıkmak, açılmak” anlamalarına gelir. (Wilkens 2021, 4)

WB469 (WT4110.1) ġāzlānādu غازلانادو “açık(çiçek)”

Mançuca: İlhanambi

Çince: Kai fang

Çiçeğin açık hali için kullanılan *ġāzlānādu* ifadesi geçmiş zamanda çekime girmiş bir eylemi gösterse de *ġāzlā* sözcüğünün anlamı ve kökeni belli değildir.

Sözcükte bilinen geçmiş zaman ekinde bir yuvarlaklaşma söz konusudur.

WB470 (WT4110.2) āçildi آچىلدى “çiçeğin açılması”

Mançuca: İlaka

Çince: Kai le

Çiçeğin açılması hareketi geçmiş zamanda verilmiştir. Çincesinde de aynı durum söz konusu.

Madde başlarının bir cümle şeklinde verilmeleri oldukça ilginçtir.

WB471 (WT4110.3) zārliḡ bolubdu زارلق بولوبدۇ ؟

Mançuca: Jaksabi

Çince: Hong xian

Taranan kaynaklarda madde başı sözcükleri ifade eden kelimeler tam bulunamamıştır. İkinci sözcük bol- eyleminin zarf fiil ve geçmiş zaman eki almış biçimidir.

WB472 (WT4110.4) çit yāygāndik bolubdu⁸⁰ جيت ياي غان ديك بولوبدۇ

“parlak renkli çiçeklerin her tarafı kaplaması”

Mançuca: Gebkeljembi

Çince: Xian yan

Çit sözü ÇağUyg. 'da desenli kumaş için de kullanılır. Burada parlak renklerde çiçekli desenleri olan kumaşın yayılması/açılması gibi, her tarafı kaplayan çiçekler söz konusu edilmiş olsa gerek.

WB473 (WT4111.1) tözüdi توزودی “düşmüş (yaprak)”

Mançuca: Sihambi

Çince: Xie

Çiçek yaprakları düşmüş, solmuş çiçek olarak bilinir.

⁸⁰ DLT Sözlük'ünde *çit* sözcüğü “kamuştan veya dikenden yapılmış duvar veya hüğ, çardak” şeklinde tanımlanmıştır (DLT, 154).

Mançuca *suhuri sihambi* sözcüğü “kaybetmek” anlamındadır. Çiçeğin yaprağının düşmesi bu şekilde ifade edilmiştir. Sihambi ise “yere düşmüş yaprak” anlamına gelir (Norman 2013, 143).

WB474 (WT4111.2) saḳāḳ ساقاق “çiçek sapı”

Mançuca: Hethe

Çince: Hua di

Çiçek sapı bilinen adıdır. Sözcük *safāḳ* olarak da okunabilir.

WB475 (WT4111.3) tik تيك “çanak (kaliks)”

Mançuca: Sulku

Çince: Hua jia

Bir çiçekte çiçeğin yaprakları dışında kalan kısmına “çanak” denir. Çiçeğin taç yaprakları dışında kalan bu kısma çiçeğin çanağı veya kaliksi de diyebiliriz.

WB476 (WT4111.4) gūlniñ tofi گلننك توفى “çiçeğin demeti”

Mançuca: İlhai suku

Çince: Hua cong

Bir tutam çiçek olarak da ifade edilebilir.

Gül Çağdaş Uygur Türkçesinde çiçekler için genel olarak kullanılan bir isimdir. Maddebaşı sözcük çiçek vazosu şeklinde de tercüme edilebilir. “Toplu halde bulunan çiçekler” için bu tamlama kullanılmıştır (Norman 2013, 195).

WB477 (WT4112.1) soluṣubdu سولۇشۇبۇدۇ “solmuş (çiçek)”

Mançuca: Liyakabi/layakabi ليياكابي

Çince: Nian le

Çağdaş Uygur Türkçesinde “solmak” fiili için “solaşmak” sözcüğü kullanılmaktadır (Necip 2013, 358).

Bitkiye ait kesin bir ad olmamakla beraber bitki bu şekilde eylemlerle ifade edilmiştir.

WB478 (WT4112.2) soluşub yıqılıbdu سولۇشۇپ يىقىلىپ **“sarkık ve solmuş (çiçek)”**

Mançuca: Laifarakabi

Çince: Nian dao

Çağdaş Uygur Türkçesinde *yıkılmak* fiili ve “yıkılmak, düşmek” anlamına gelir (Necip 2013, 183).

Bitki için bu eylemin kullanılması bitkinin sarkık, düşmüş bir bitki olduğu içindir.

WB479 (WT4112.3) yāşārdi ياشاردى **“açılmış (çiçek)”**

Mançuca: Şeterekebi

Çince: Nian ye zhi sheng

Sözcük yeşerdi olarak telaffuz edilebilir ve yeşillenmek, açılmak anlamlarına gelir. Sözcük burada bu anlamda kullanıldığı kanaatindeyiz.

Wilkens’ göre yaşar- fiili “yeşermek ve çiçek açmak” anlamlarına gelir (Wilkens 2021, 874).

WB480 (WT4112.4) tirildi تىرىلدى **“canlanmış (çiçek)”**

Mançuca: Weijuhebi⁸¹

Çince: Huo le

⁸¹ Weijumbi şeklinde de yazılmaktadır.

Dirilmek, yaşamak, canlanmak anlamına gelen bu sözcük solmak üzere olan çiçeğin tekrar canlanması hali için kullanılan bir ifadedir.

Aynı zamanda canlı çiçek için kullanılan bir ifade de olabilir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de tirilmek “dirilmek” anlamında kullanılır (Necip 2013, 414).

Bitkinin tam bir adı yoktur. Eylem kullanılarak bitkinin durumu belirtilmiştir.

4. MEYVELER BÖLÜMÜ (WT3958.1) ميوه لار نينک سر جمع / MİVÄLARNİŇ SER CEMİ

4.1 Birinci Grup (WT3958.2) ميوه لار نينک قسمی بيرينجی / mivälarniň kısmi birinci

WB481 (WT3958.3) mivä ميوه “meyve”

Mançuca: Tubihe

Moğolca: Jîmiş

Çince: Guo zi

Madde başı sözcük bu tür için genel olarak kullanılan bir isimdir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *mive* “meyve” anlamına gelir (Necip 2013

, 274). Farsça meve sözcüğünden alıntıdır. Soğdca aynı anlama gelen meyde sözcüğü ile aynı köktendir.

WB482 (WT3958.4) şāftul شافتول “şeftali”

Mançuca: Toro

Çince: Tao

Latince adı: Prunus persica

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *şaptul* ve *şaptula* şeklinde kullanılan bu sözcük “şeftali” anlamına gelir (Necip 2013, 374). Bu sözcük de Farsça aynı anlama gelen

şaftalı sözcüğünden alıntıdır. Farsça *şaft* “kaba, kalın” ve Farsça *ālu* “erik” sözcüklerinin bileşiğidir (Efendi 2009, 18).

WB483 (WT3959.1) alma⁸² آلم “elma”

Mançuca: Pingguri⁸³

Moğolca: Almurad

Latince adı: *Malus sylvestris*

Çince: Pin guo

ET.’den beri bilinen bu sözcük, farklı diyalektlerde şekil değişikliğine uğramıştır.

Örneğin *alma* şekli “Trkm., Az., TatK., Bşk., Nog., Kzk., Kklp., Kırg., Tar.” bu lehçelerde kullanılmaktadır (Gülensoy 2018, 250).

WB484 (WT3959.2) nişbāti نش باتى “armut”

Mançuca: Şulhe

Çince: Li

Latince adı: *Pyrus pyrifolia*

Bilinen adı armuttur.

Farsça bir sözcük olan *armut* “amrud” sözcüğünden alıntıdır (Efendi 2009, 19). Ancak Uygurca karşılığı için burada farklı bir sözcük kullanılmıştır.

WB485 (WT3959.3) hālvābdut/hālvāvdud⁸⁴ حالو ابدوت “Trabzon hurması”

Mançuca: Moo-i hasi

Çince: Shi zi

⁸² Sözcüğün arap harfî imlasında sonunda elif olmasa da bilinen bir sözcük olan elma sözcüğünü transkribe ederken alma şeklinde aktardık.

⁸³ Madde başı sözcüğün Mançuca ve Çincesi arasında fonetik benzerlik vardır.

⁸⁴ Madde başı sözcüğün son harfî iki şekilde de okunabilir. Bu sebeple hem *t* harfî ile hem de *d* harfî ile okuduk.

Latince adı: Kaki

Bu meyve aynı zamanda “cennet elması” olarak da adlandırılmaktadır.

WB486 (WT3959.4) ڤاق ڤاق “kurutulmuş (hurma)”

Mançuca: Hasi şatan

Çince: Shi bing

Madde WB485’in bir türüdür.

ڤاق sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde de “kuru” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 216).

Farsçada da *kāk* sözcüğü “kurutulmuş meyve” anlamına gelmektedir. (Efendi 2009, 398). Farsçaya Türkçeden geçmiş olabilir.

WB487 (WT3960.1) ڤاق اونى ڤاق “Trabzon hurması”

Mançuca: Hasi funta

Çince: Shi shuang

Kuru Trabzon hurması için *ڤاق اونى* kullanılmıştır. Bu meyvenin kurusu una bukanır. İri, kuru bir hurma özelliğine sahip bir meyvedir.

WB488 (WT3960.2) ڤايرۆك ڤايرۆك “kayısı”

Mançuca: Guilehe

Çince: Xing

Latince adı: Prunus armeniaca

Bilinen adı kayısıdır.

İdikut Sözlük’ünde “kayısı” anlamına gelen “ärük” benzer bir meyve adıdır (Yunusoğlu 2012, 159).

ÇağUyg.’da “kayısı” için ürük sözcüğü kullanılır.

WB489 (WT3960.3) aluça ألوخ “vişne”

Mançuca: Guileri

Çince: Nai

Latince adı: Pyrus malus

DLT Sözlük’ünde aluç “şeftali” anlamına gelir (DLT, 122/ 2).

WB490 (WT3960.4) bāluça بالوج “kocayemiş”

Mançuca: Janjuri

Çince: Yang mei

Latince adı: Myrica rubra

Tatlı ve ekşi yemiştir.

Sözlükte yer alan madde başının Latince adı: Arbutus, Myrica rubra olup Türkçedeki karşılığı Arbutus unedo “yaygın kocayemiş”tir (Sarıbaş 2010, 21).

WB491 (WT3961.1) karā ürük قارا اوروك “kara erik”

Mançuca: Juşuri

Çince: Wu mei

Bilinen adı kara eriktir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *ürük* sözcüğü “erik” anlamına gelir (Necip 2013, 446). Kara sözcüğü ise aynı şekilde kara yani siyah renkli anlamına gelmektedir.

WB492 (WT3961.2) ğinālu غينا لو “erik”

Mançuca: Foyoro

Çince: Li izi

Latince adı: Prunus SECT. Prunus

Erik ailesinden bir tür meyve adıdır.

WB493 (WT3961.3) kum alma قوم آلم “yumuşak elma”

Mançuca: Yonggari

Çince: Sha guo

Latince adı: Malus asiatica

Küçük kırmızı elma olup, çok yumuşak ve lezzetlidir. Yumuşaklığı kuma benzetilmiştir.

WB494 (WT3961.4) tåg alma تاغ آلم “dağ elması”

Mançuca: Merseri

Çince: Bin zi

Çağdaş Uyğur Türkçesinde bu bitki için “tåg almisi” ifadesi kullanılır (Necip 2013, 385).

WB495 (WT3962.1) anār آنار “nar”

Mançuca: Useri

Çince: Shi liu

Bilinen adı: nardır.

Çağdaş Uyğur Türkçesinde de *anar* sözcüğü “nar” anlamına gelir (Necip 2013, 13). Farsça kökenli bir sözcüktür. Bilinen kırmızı renkli bir meyvedir.

WB496 (WT3962.2) yidilik yumālāq يد ليق يومالاق “kokulu kavun”

Mançuca: Wanggari

Çince: Xiang yuan

Latince adı: Citrus medica

Çalışmalarda limona benzeyen bir meyve olduğu ifade edilmiştir.

Kokulu bir meyve olduğundan adını kokulu olmasından almıştır. Daha önceki maddelerde -yıld sözcüğünün koku anlamına geldiğini belirtmiştik.

WB497 (WT3962.3) but ڤوت قول “buda eli”

Mançuca: Surseri

Çince: Fo shou

Latince adı: Citrus medica sarkodaktil

Meyve olgunlaştığında açık bir ele benzemektedir ve budanın eli olarak adlandırılan bu meyve eli açık parmak limonu olarak da adlandırılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *but* “put” anlamına gelir (Necip 2013, 53). *kol* sözcüğü ise “el” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 241).

WB498 (WT3962.4) şoqā bihi شوقا بحى “meyvesi papaya”

Mançuca: Moo hengke

Çince: Mu gua

Latince adı: Carica papaya

Ayvaya benzeyen bir meyvedir. Papaya meyvesi olarak da bilinir.

Carica papaya Türkçede “papaya ağacı” şeklinde karşılık bulmaktadır (Sarıbaş 2010, 32).

WB499 (WT3963.1) turing ترينج “mandalina”

Mançuca: Jancuhûn jofohori

Çince: Ju zi

Latince adı: Citrus reticulata

Kökeni Farsça olan bir sözcüktür.

WB500 (WT3963.2) nāriḳ نارېق “kamkat”

Mançuca: Aisin Jofohori

Çince: Jin ju

Latince adı: Citrus japonica

Kamkat olarak bilinen bu meyve süs mandalinası ve altın portakal olarak da adlandırılır.

WB501 (WT3963.3) ḳotur turing قوتور تورېنچ “parlak mandalina”

Mançuca: Gukdun Jofohori

Çince: Gan zi

Latince adı: Citrus nobilis

Citrus nobilis andrews, “mandalina” olarak Türkçede karşılık bulur (Sarıbaş 2010, 40).

Kabuğu pürüzsüz olan bir çeşit mandalina.

WB502 (WT3963.4) ḳāt turing قات تورېنچ “dokuz başlı mandalina”

Mançuca: Uyutu jofohori

Çince: Jiu tou gan

Dokuz parçalı mandalina olarak bilinir. Dokuz başlı bir portakal olarak da tanımlanabilir.

WB503 (WT3964.1) çüçümel turuṣ چوچومال توروش “ekşi portakal”

Mançuca: Juhuṣun jofohori

Çince: Cheng zi

Latince adı: Citrus sinensis

Çağdaş Uygur Türkçesinde *çüçümel* sözcüğü “ekşi” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 88). Madde başı sözcük “ekşi” sıfatını almıştır.

WB504 (WT3964.2) at turuṣ ⁸⁵ آت توروش “Çin greyfurdu”

Mançuca: Jofohon

Çince: You zi

Latince adı: Citrus decumana

Bilinen adı Çin greyfurtudur. Turuğiller cinsinden bir meyvedir.

WB505 (WT3964.3) liṣ turing لىش تورينچ ?

Mançuca: Kofori

Çince: Pao

Greyfurda benzer bir meyvedir. Taranan kaynaklarda sözcüğün tam bir karşılığı bulunamamıştır.

4.2 İkinci Grup (WT3964.4) نىنك قىسمى ايكىنجى / ميوه لار / mivälarniñ kısmı
ikinci

WB506 (WT3965.1) çilgi turuṣ چىلگى توروش “portakal”

Mançuca: Jofohoci

Çince: Zhi

Latince adı: Citrus aurantium

Portakal ailesinden bir tür meyve olabilir.

Citrus aurantium “portakal” olarak Türkçede karşılık bulur (Saribaş 2010, 40).

⁸⁵ Çağdaş Uygur Türkçesinde turuṣ sözcüğü turmak sözcüğü ile eş kökenlidir. Turuṣluk sözcüğü de “yaşayan, oturan” anlamalarına gelir (Necip 2013, 428).

WB507 (3965.2) dulānā دولانا “bir tür yabani kamkat”

Mançuca: Aituri

Çince: Jin dou

Dolan ya da *dolana* biçimleri ÇağUyg.’da kullanılır. Ağaçta yetişen bir meyvedir.

WB508 (WT3965.3) it turing ایت تورینچ “üç yapraklı portakal”

Mançuca: Ajida Jofohori

Çince: Ju ju

Latince adı: Citrus medica

Latince adının Türkçe de karşılığı “ağaç kavunu” olarak da bilinir.

WB509 (WT3965.4) kovāk mivä کوواک میوه “oyuk meyve”

Mançuca: Muyari

Çince: Long yan

Latince adı: Dimocarpus longan

Longan adındaki bu meyve Çine özgüdür. Kendi dilindeki tam karşılığı ise ejderha gözü olarak bilinir.

WB510 (WT3966.1) ārcā mivä آرچا میوه “çam meyvesi”

Mançuca: Mase muyari

Çince: Li zhi

Latince adı: Litchi chinensis

Akçam ağacı meyvesi olarak bilinir. Çağdaş Uygur Türkçesinde de *arça* “akçam ağacı” olarak bilinir.

Bilinen adı bir diğer adı liçidir. Liçinin meyvesi olarak da adlandırılmaktadır.

WB511 (WT3966.2) āçkil mivä أجقيل ميوه “Ejder gözü”

Mançuca: Aji muyari

Çince: Wei zhi

Latince adı: Nephelium longana

Sichuan'daki Kiung-chou dağ vadilerinden gelen tatlı meyvelere denir. Litchi'ye benzer bir meyvedir.

WB512 (WT3966.3) ganlān mivä⁸⁶ كانلان ميوه “zeytin meyvesi”

Mançuca: Fika

Çince: Gan lan

Latince adı: Canarium album

Çin zeytini olarak da bilinir. Madde başının Çincesi ile Uygurcası neredeyse bire bir aynıdır.

WB513 (WT3966.4) çilān جيلان “hünnap”

Mançuca: Soro

Çince: Zao

Latince adı: Ziziphus jujuba

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *çilan* olarak bilinen ve “iğdegillerden koyu kahverengi bir meyve” olarak kullanılan bir sözcüktür (Necip 2013, 80).

DLT'de “hünnap” karşılığı “çıbıkan” şeklindedir.

WB514 (WT3967.1) kuruç çilān قوروق جيلان “kuru hünnap”

Kurutulmuş hünnap olarak bilinir.

Mançuca: Katangga soro

⁸⁶ Türkçe madde başı sözcük olan ganlan sözcüğü Çince transkribi ile aynıdır.

Çince: Shai gan zao

Madde WB15'in kurutulmuş çeşitidir.

WB515 (WT3967.2) āçilā⁸⁷ آچيلا “yabani hünnap”

Mançuca: İndahûn soro

Çince: Suan zao

Ekşi hünnap olarak da bilinir. Bir tür yabani hünnap da denir.

WB516 (WT3967.3) qarā çilān قارا چيلان “kara hünnap”

Mançuca: İndahûn mucu

Moğolca: Jerlig üjüm

Çince Ruan zao

Kara ve yumuşak hünnap olarak bilinen bir meyve türüdür.

WB517 (WT3967.4) üzüm⁸⁸ اوزوم “üzüm”

Mançuca: Mucu

Moğolca: Üjüm

Çince: Pu tao

“Asmanın, taze ve kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi” olarak tanımlanabilir (Gülensoy 2018, 828).

Eski Türkçede “üzüm/üsüm” olarak iki şekliyle kullanılmıştır. Orta Türkçede ise üzüm DLT ‘de üzümlen- ‘üzümlenmek’: üjümlen- ‘dutlanmak, dut vermek’ şeklinde yer almaktadır (Gülensoy 2018, 828).

⁸⁷ Hünnap sözcüğü çilan sözcüğünün karşılığıdır. Orijinal nüshada çilan sözcüğünün *n* harfinin yazılmaması dikkat çekicidir.

⁸⁸ Üzüm kelimesi üzüntü kelimesiyle kökteştir. Her ikisi de Tü. üz- kırmak, koparmak fiilinden geliyor.

WB518 (WT3968.1) ƙarā üzüüm قارا اوزوم “siyah üzüüm”

Mançuca: Boroko macu

Çince: Hei pu tao

Kara, siyah üzümdür.

WB519 (WT3968.2) yabā üzüüm يبا اوزوم “yabani üzüüm”

Mançuca: Bigan-i mucu

Çince: Ye pu tao

Madde başı sözcükte geçen her iki kelime de daha önce açıklanmıştır.

WB520 (WT3968.3) cinestä چىستە “vişne”

Mançuca: İngtori⁸⁹

Çince: Ying tao

Latince adı: Prunus pseudocerasus

Bu meyve vişnenin bir türüdür.

Benzer bir sözcük olan *cineşte* Çağdaş Uygur Türkçesinde “vişne” anlamına gelir (Necip 2013, 63).

WB521 (WT3968.4) āzgān munçāk ازغان مونچاق “yaban gülü meyvesi”

Mançuca: Umpu

Çince: Shan zha

Latince adı: Crataegus pinnatifida

⁸⁹ 櫻桃 yingtao şeklinde Çince trankribi ile benzerlik göstermektedir.

Alıç ağacı meyvesi olarak da bilinir. Görünüşünden dolayı *āzġān munġāk* olarak adlandırılmıştır. Kırmızı boncuk benzeri meyveleri vardır.

Azġan sözcüğü bir çeşit gül fidanına benzer bir çalı için kullanılan sözcüktür.

Azġan “bir çalı, yabani gül, yaban gülü ve benzerlerinin adı” şeklinde Clauson’un Sözlük’ünde tanımlanan bir çiçek türüdür. Ayrıca Sözlük’te “sarı ve beyaz çiçekli, küpeye benzer kırmızı meyveleri” olan bir bitki türü şeklinde açıklanmıştır (EDT 1972, 283).

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *azġan* “yaban gülü” anlamına gelir (Necip 2013, 26).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *munġāk* sözcüğü monġāk sözcüğüyle eş değerdir ve “boncuk, gerdanlık” anlamına gelir (Necip2013, 275).

WB522 (WT3969.1) it üzüm ایت اوزوم “yabani erik”

Manġuca: Uli

Çince: Du li

Latince adı: Prunus japonica

Yabani erik ağacının meyvesine denir.

WB523 (WT3969.2) murbā üzüm موبا اوزوم “ekşi üzüm”

Manġuca: Nikan uli

Çince: Hua hong

Ekşi üzüm türlerinden biri olup çalı meyvesi olarak da adlandırılır.

WB524 (WT3969.3) šohlā mivä شوخلا ميوه “frenküzümü meyvesi”

Manġuca: Šulderi tubihe

Çince: Wen guang guo

Beşinci ayda olgunlaşan, tatlı kestane tadında incir benzeri meyveye denir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *şoḥula* sözcüğü “frenküzümü” olarak bilinir (Necip 2013, 380).

WB525 (WT3969.4) yāfrāgliḵ mivä⁹⁰ يافراغ ليق ميوه “meyve yapraklı”

Mançuca: şungge tubihe

Çince: Wen guan guo

Meyve fidesi olarak anlamlandırmak mümkün.

Madde başı bitki adındaki *yafrak* sözcüğü günümüz Türkçesinde bilinen adıyla yapraktır. Eski Uygur Türkçesinde *yaparak* sözcüğünün kullanımı “yapırğaḵ” şeklindeyken *yapraklı* sözcüğü ise “yapırğaḵlaḡ” şeklindedir (Caferoğlu 2013, 205). Sözcüğün almış olduğu -LAG eki Çağdaş Uygur Türkçesinde dar ünlülü hali ile -IİK şeklinde kullanılmaktadır.

WB526 (WT3970.1) gülsüz mivä گۈلسۈز ميوه “incir meyvesi”

Mançuca: İlhakû tubihe

Çince: Wu hua guo

Latince adı: Ficus carica

Bu maddenin diğer dillerdeki karşılığından bakıldığında incir meyvesini kastettiği anlaşılmaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *gül* çiçek anlamına geldiğinden bu sözcüğü çiçeksiz meyve şeklinde de tercüme etmek mümkündür. Günümüzde Uygur Türkçesinde incir için *encir* kullanılmakta.

⁹⁰ Sözcük *f*’li imla ile yazılmış olsa da sözcüğün imlasının *p*’li olduğu bilinmektedir.

WB527 (WT3970.2) yāñgāk يانك غاك “ceviz”

Mançuca: Mase usiha

Çince: He tao

Latince adı: Juglans regia

Ceviz olarak bilinen bu sözcük “yañak” şekliyle Çağdaş Uygur Türkçesinde kullanılmaktadır (Necip 2013, 458).

Cevz “geviz muarrebidir. Kirdekan dahi derler. Cevz arabidir. Türkîde koz derler.” şeklinde Burhân-ı Katı Sözlük’ünde açıklanmıştır (Efendi 2009, 119).

Sözcük İdikut Sözlük’ünde ‘yñāk’ şeklindedir ve ceviz anlamına gelir (Kemal-Yunusoğlu 2012, 179). *Yañak* sözcüğü Clauson’a göre ise yag- “(ağaçtan) dökülmek” fiilinden türemiş (EDT 1972, 900) olabilir.

WB528 (WT3970.3) ärkäk yāñgāk ارکاک يانك غاك “yabani ceviz”

Mançuca: Hûwalame usiha

Çince: Shan he tao

Maddenin Uygurca karşılığında kullanılan ärkäk “erkek” sözcüğü meyve vermeyen ağacı gösterse gerek.

WB529 (WT3970.4) toşqān bōrki توشقان بوركى “kestane”

Mançuca: Jancuhûn usiha

Çince: Li zi

Latince adı: Castanea

Kestane olarak bilinir ve kestanenin görünümü şapkalı bir bitki olduğundan “tavşan bōrki” adını almış olabilir. Kestane bitkisi “kara kabuk” olarak da adlandırılmaktadır. Bu durumda *bōrk* sözcüğünü “kabuk” kelimesiyle de ilişkilendirebiliriz.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *toşkan* sözcüğü “tavşan” anlamına gelir (Necip 2013, 428). *Börk* sözcüğü ise Çağdaş Uygur Türkçesinde “kalpak, şapka” anlamlarına gelmektedir (Necip 2013, 51).

Wilkens’in Sözlük’ünde de *börk* sözcüğü “başlık, takke” anlamlarına gelmektedir (Wilkens 2021, 193).

WB530 (WT3971.1) fiştä فيشت “fıstık”

Mançuca: Hûri

Çince: Song zi

Bilinen adı çam fıstığıdır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde *piste* sözcüğü “fıstık, antep fıstığı” anlamlarına gelmektedir (Necip 2013, 323).

Sözcüğün imlası yine *p* yerine *f*’nin tercih edildiğini göstermekte.

WB531 (WT3971.2) çakkāk چاقاق “fındık”

Mançuca: Sisi

Çince: Zhen zi

Latince adı: Corylus avellana

Çağdaş Uygur Türkçesinde *cačkāk* sözcüğü “sokan, sokucu, dikenli” anlamlarına gelmektedir (Necip 2013, 68). Ancak burada *çaç-* eylemi “kırmak” anlamındaki sözcük olmalı. “Kırılan, kırılarak yenen” bir kabuklu meyvenin adını göstermektedir.

WB532 (WT3971.3) tārbuz uruğ تارپوز اوروغ “karpuz çekirdeği”

Mançuca: Dungga use

Moğolca: Tarbus

Çince: Gua

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *uruğ* “tohum” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 438).

Bitki adındaki uruğ sözcüğünün imlasında iyelik eki olan -i ‘nin düşmüş olduğu ve yazılması gerektiği kanaatindeyiz.

4.3 Üçüncü Grup (WT4071.4) مېۋە لار نىنك قىسمى اوجونجى / mivälarniñ kısmı üçünci

WB533 (WT3972.1) āk şakal ازىشال “beyaz kabuk”

Mançuca: Menggun guilehe

Çince: Bai guo

Şakal sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde “kabuk” anlamına gelmektedir. (Necip 2013, 372).

WB534 (WT3972.2) ālkāt ألكات “kurt üzümü”

Mançuca: Maisha/maishan

Çince: Ju nai zi

Kurt üzümü için alkat sözcüğü kullanılmıştır.

WB535 (WT3972.3) qarāḥāt قاراخات⁹¹ “siyah frenk üzümü”

Mançuca: Yengge

Çince: Chou nai zi

Latince adı: Prunus padus

⁹¹ Orijinal nüshada imlası úaraòat şeklinde verilen sözcüğün úariúat sözcüğü ile ilişkili olduğu düşüncesindeyiz.

ÇağUyg.'da qarıhat< qarakat adıyla bilinen bir çeşit meyve vardır. Meyvesi siyah; küçük, ekşimsi olur. Böğürtlene benziyor. Ayrıntılar için bkz. (UTİL 1999, 772a). Ayrıca Çağdaş Uygur Türkçesinde kullanılmakta olan *qariqat* sözcüğü “siyah frenk üzümü” anlamında bir meyve türüdür (Necip 2013, 223).

WB536 (WT3972.4) fiz فيض “bir ceviz türü”

Mançuca: Fisha

Çince: Fe izi

Latince adı: *Torreyia nucifera*

Bu meyve için, Japon *torreyia nucifera* ağacının cevizi şeklinde açıklamalar vardır ve Porsuk türünde bir Hindistan cevizi olarak da adlandırılmaktadır (Norman 2013, 115).

WB537 (WT3973.1) coz⁹² جوز “ceviz”

Mançuca: Hotoci

Çince: Ye zi

Latince adı: *Juglans regia*

Ceviz kelimesinin etimolojik kökeni kesin olarak ortaya konulmamıştır. Eski Farsça'da ceviz karşılığı "gôz" kelimesi vardır, كوز şeklinde yazılır. Baştaki ince g sesinin Arapça'da c'ye dönüşmesi eğilimi sebebiyle bu kelime cavz şeklinde Arapça'ya geçmiş; جوز şeklinde de yazılmıştır. Uygurcadaki karşılığı bu kelime olmalı.

Juglans regia olan bu bitkinin adı Türkçede “hindistan cevizi” verilmektedir (Sarıbaş 2010, 152).

Sözcüğün Moğolcası ve Tibetçesi arasında benzerlik vardır. Moğolca da *bede* iken Tibetçe de *be-ta* şeklindedir.

⁹² Kökeni muallakta kalan bir kelimedir. Günümüz Türkçesinde halk arasında yaygın olarak hem ceviz hem de çeşitli ağzılarda koz şekliyle kullanılmaktadır.

WB538 (WT3973.2) gilaş كىلاش “kiraz”

Mançuca: Una

Çince: Tuo pan guo

Latince adı: Lycium chinense

Çağdaş Uygur Türkçesinde *gilas* sözcüğü “vişne ve çoğu zaman kiraz” için kullanılır (Necip 2013, 134).

WB539 (WT3973.3) böldürgän بۆلدۈرگن “orman meyvesi; böğürtlen”

Mançuca: Weji una

Çince: Pu pan guo

Çağdaş Uygur Türkçesinde *bölcürgen* şeklinde benzer bir sözcük “böğürtlen” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 50). Madde başı sözcüğün bu sözcük ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

WB540 (WT3973.4) güşänä گۈشەنە “çalı kirazı”

Mançuca: Mamugiya

Çince: Lin qin

Latince adı: Prunus humilis

Uygurca karşılığıyla ilgili bilgi bulunamamıştır.

WB541 (WT3974.1) yetam alma يەتام الما “bir tür elma”

Mançuca: Ulana

Çince: Ou li zi

Elma çeşitlerinden birisidir. Sözcüğün tam olarak adı taranan kaynaklarda bulunamamıştır.

WB542 (WT3974.2) kırmız alma قمیز الم “ekşi elma”

Mançuca: Fulana

Çince: Ou li zi

Elmanın bir türüdür.

DLT’de *kımız* sözcüğü “ekşi elma” anlamında açıklanmıştır (DLT, 366/ 2).

WB543 (WT3974.3) äncir انجير “incir”

Mançuca: Uluri

Çince: Yang tao

Latince adı: Ficus carica

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *encir* olarak bilinen bu sözcük “incir” anlamına gelir (Necip 2013, 113).

WB544 (WT3974.4) kızıl şöhlä قریل شوخلا “kırmızı frenk üzümü”

Mançuca: Ukuhu

Çince: Hong gu niang

Bilinen adı frenk üzümüdür.

Vişne büyüklüğünde, çok çekirdekli ve ekşi tadı olan kırmızı bir meyveye denir.

Şöhlä ise “frenk üzümü” anlamında kullanılmaktadır (Necip 2013, 380).

WB545 (WT3975.1) kızılçuk قیزیلچوک “kırmızı kiraz; kızılçık”

Mançuca: Fafaha

Çince: Hong ying

Kızılçık ‘bir ağaç meyvesi’ olarak bilinir (Gülensoy 2018, 422).

Sözcüğün farklı ağızlarda farklı telaffuzları vardır. “Gızılıık (Az.), kızıl (TatK.), kızıl tal (Kzk)” şeklindeki örneklerde sözcükteki fonetik farklılıkları görmek mümkündür (Gülensoy2018, 422).

WB546 (WT3975.2) açikil kargān آچيقيل قارغان ?

Mançuca: Duksi

Çince: Zao li zi

Latince adı: Rhamnus Davurica

Çalışmalarda, diğer dillerdeki karşılığından yola çıkarak, yabani asmaya benzeyen tatlı ve ekşi meyveler şeklinde açıklanmakta ve cehri türüne ait bir bitki olduğu ifade edilmekte. Ancak madde başı sözcüğün Türkçe tam bir karşılığı taranan kaynaklarda bulunamamıştır.

Krş: kargan⁹³

WB547 (WT3975.3) bulāşliḡ mivä بولاش ليق ميوه “beş lezzet meyvesi”

Mançuca: Misu Hûsiha

Çince: Wu wei zi

Latince adı: Schisandra chinensis

Ormanda yetişen, bir tür kuş üzümünün adıdır.

Meyvenin Çince’deki adının anlamı “beş lezzet meyvesi”dir. Beş lezzetin birbirine karışmasından ötürü “bulaşlık meyve” adını almıştır. Karışık tatlı meyve denilebilir.

⁹³ Wilkens’in Sözlük’ünde kargan sözcüğü “küfretmek, beddua etmek, lanet etmek” anlamlarına gelir. (Wilkens 2021, 336)

WB548 (WT3975.4) yabā cinestä يابانچىنېست “yabani kiraz”

Mançuca: Eikte

Çince: Du di

Latince adı: Crataegus pinnatifida

Meyvesi kırmızı, Latince adı Crataegus pinnatifida olan bu meyve türünün, Çin’e özgü olduğu ifade edilmekte.

WB549 (WT3976.1) kızılraķ mivä قىزىلراق ميوە “kırmızımsı meyve”

Mançuca: Tuyekte

Çince: Hong suan

Latince adı: Vaccinium vitis

Kırmızı yaban mersini olarak bilinen bir meyve türüdür.

WB550 (WT3976.2) kızıl gül قىزىل گل “kırmızı gül”

Mançuca: Jamu⁹⁴

Moğolca: Jamur

Çince: Ci mi guo

Çince karşılığı bir çeşit meyveye işaret etse de Uyгурca karşılığı direk “kırmızı gül” şeklinde verilmiştir.

WB551 (WT3976.3) gülsu گۈلسۇ “yabani çilek”

Mançuca: Muke ilha

Çince: Cao li zhi

⁹⁴ Sözcüğün Moğolca ve Mançuca arasında fonetik benzerlik vardır.

Bu madde başında geçen ifadeler de bir meyve olduğunu gösterir. Fakat, Uygurca karşılığı kaynaklarda bulunamamıştır.

WB552 (WT3976.4) nilufarniñ mulāşı نيلوفار نينك مولاشى “nilüfer tohumu”

Mançuca: Şu ilhai hitha

Çince: Lian peng

Nilüfer çiçeği aynı zamanda lotus çiçeği olarak da adlandırılır. Madde başı sözcük ise lotus tohumu olarak bilinir.

Wilkins’in Sözlük’ünde *mul* veya *mula* biçimiyle yer alan sözcük Sanskritçe kökenli olup “kök” anlamına gelmektedir (Wilkins 2021, 479). Madde başı sözcük ile bu sözcük arasında ilişki olabilir.

WB553 (WT3977.1) oğri tikān اورى تیکان “göl kestanesi”

Mançuca: Ninggiya

Çince: Ling jiao

Latince adı: *Trapa natans*⁹⁵

Dikenli bir bitkidir. Meyvesi kestaneye benziyor. *oğri tikān* sözcüğüne bakacak olursak, *tikān* TT.’de “diken”dir. *Oğri* sözcüğü ET’den beri bilinen “hırsız” sözcüğüdür.

WB554 (WT3977.2) bıçık⁹⁶ بیچیک “su kestanesi”

Mançuca: Binggiya

Çince: Bi qi

⁹⁵ *Trapa natans* “göl kestanesi” olarak Türkçede karşılık bulur. Eş anlamlısı su kestanesidir (Sarıbaş 2010, 122).

⁹⁶ 荸薺 *biqi* sözcüğü fonetik olarak Türkçe sözcük ile benzerlik gösterir.

Latince adı: Eleocharis dulcis

Çince su kestanesi olarak bilinir.

Sözcüğün Doğu Türkçe karşılığı ve Çince telaffuzları benzerlik göstermektedir. Uygurcası muhtemelen ses çevirisidir.

WB555 (WT3977.3) ڭارغا قوزى “karga gözü”

Mançuca: Gaha yaşa

Çince: Qian shi

Bilinen adı gorgon gözü bitkisidir. Eski Türkçede karga, karakuş olarak bilinen bir hayvan olup bitkinin adı görünümünden dolayı bu hayvana veya gözüne benzetilmiştir.

WB556 (WT3977.4) يىل دىبىز توكم “su oku”

Mançuca: Gûbiri

Çince: Ci gu

Latince adı: Sagittaria sagitfolia

Bu bitkinin yaprakları ok biçiminde ince olduğundan bu adı almıştır. Yıldız sözcüğü ağacın veya bitkinin köküdür.

Bitkinin adındaki *tügmä* sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde “düğme” anlamına gelmektedir (Necip 2013, 430).

Çağdaş Uygur Türkçesinde *tögmegül* ya da *tügmägül* adında “bir çiçek türü” şeklinde sözcük bulunur (Necip 2013, 423). Buradan *tögme* sözcüğünün bitki adları oluşturulurken kullanıldığını görüyoruz.

⁹⁷ Almanların çalışmasında madde başı sözcük yıldız şeklinde okunmuştur. Biz Arap harfli imlası ض ile yazılan sözcüğü z harfi ile transkribe ettik.

WB557 (WT3978.1) nişakar⁹⁸ نى شكر “şeker kamışı”

Mançuca: Jancuhûnje

Çince: Gan zhe

Latince adı: Saccharum officinarum

Saccharum officinarum “şeker kamışı” olarak Türkçede karşılık bulmaktadır (Sarıbaş 2010, 107).

WB558 (WT3978.2) bāl tirgān بال تيرغان “tatlı patates”

Mançuca: Larhûn

Çince: Fan shu

Latince adı: Ipomoea batatas

Ipomoea batatas “tatlı patates” olarak Türkçede karşılık bulur (Sarıbaş 2010, 70).

Uygurcasındaki bal sözü zaten “bal gibi tatlı” anlamında meyve, sebzeler için kullanılmıştır. TT.’deki bal kabağı gibi.

4.4 Dördüncü Grup (WT3978.3) نينک قسمی تورئونجى / mivŞlarniñ

kısmı törtüncü

WB559 (WT3978.4) tārbuz تاربوز “karpuz”

Mançuca: Dungga

Çince: Xi gua

Latince adı: Citrullus lanatus

⁹⁸ Şeker sözcüğü aslen Sanskritçe'dir. Sárkarā'dan Sakkharā'ya dönüşmüştür. Farsça'ya → Şakar/Şeker Farsça'dan Türkçe'ye → Şeker şeklinde geçmiştir. Sakkharā Arapça'ya (Sükkar), Arapça'dan da Avrupa dillerine geçmiştir. Avrupa dillerindeki şekli ise şöyledir: Sucre (Fra.), Sugar (İng.), Zuccherò (İtl.), Zucker (Alm.).

Bilinen adı karpuz olan bu meyvenin kökeni biraz tartışmalıdır. Kelime Farsça *ḫarbūz* sözcüğünden alıntı, bazı kaynaklar kelimenin Yunanca *karpós* "her türlü meyve, mahsul" sözcüğünden geldiği görüşündedir. Yunanca *karpōō* "meyve veya ürün vermek" fiilinden türediği düşünülmektedir. ÇağUyg.'da *tavuz* biçimindedir.

Citrullus vulgaris bitkisinin Türkçede karşılığı “karpuz”dur (Saribaş 2010, 39).

WB560 (WT3979.1) iti ايتى “posa”

Mançuca: Doli

Çince: Rang

Uygurca karşılığının imlası *iti* şeklinde olsa da kavun ve meyvenin yenen kısmına denildiği için *et* sözcüğünün iyelik biçimi olarak bakılabilir.

WB561 (WT3979.2) ɣum ätlik قوم آت ليک “yumuşak (kabak)”

Mançuca: Sarsen doli

Çince: Sha rang

Maddenin diğer dillerdeki karşılıkları kabağın etli kısmı için kullanıldığını göstermekte. Bir üstteki madde de *et* sözcüğünün imla açısından farklı olduğu, bu maddede ise doğru yazıldığı söylenebilir.

WB562 (WT3979.3) göş ätlik گوش ات ليک “etli (kabak)”

Mançuca: Yalinaha

Çince: Rou rang

Göş sözcüğü Farsça kökenli bir kelimedir ve Çağdaş Uygur Türkçesinde “et” anlamına gelir (Necip 2013, 135).

Burada eş anlamlı iki sözcük, biri alıntı biri Türkçe olmak üzere bir ikileme oluşturulmuştur.

WB563 (WT3979.4) çuluk چولوق “(çürük (kabak”

Mançuca: Kubunehe

Çince: Gua lü le

Sözcük Çağdaş Uygur Türkçesinde de *culuk* şeklindedir ve “eskimiş, harap olmuş” anlamlarına gelir (Necip 2013, 65).

WB564 (WT3980.4) kadāk قداق “kabak”

Mançuca: Hengkeri

Çince: Die

Kavun aiesinden bir meyve olup, kavun olarak da bilinmektedir (Norman 2013, 170).

WB565 (WT3981.1) murbā موريا “meyve püresi”

Mançuca: Şugi

Çince: Mi jian guo ni

Şekerlenmiş meyve püresi olarak açıklanabilir. Ancak aslında bu sözcüğün ÇağUyg.’da *mürebbe* sözcüğünün ta kendisi olduğu söylenebilir. Şeker ile yapılan çeşitli meyvelerin reçel ve marmelatlarına “mürebbe” (Necip 2013, 282) denir.

WB566 (WT3981.2) şafāk/ şapaķ شاف “meyve kabuğu”

Mançuca: Sukû

Çince: Guo zi pi

Meyve kabuğu için kullanılır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *şapaķ* sözcüğü “kabuk, meyve kabuğu” anlamına gelir (Necip 2013, 374).

WB567 (WT3981.3) şöfük/ şöpük شوفور “meyve kabuğu”

Mançuca: Notho

Çince: Gou zi ke

Madde WB569’daki gibi bu sözcük de meyve kabuğu olarak bilinir.

WB568 (WT3981.4) kosuḵ küçäk قوپقوجا “çam kozalağı”

Mançuca: Bahiya

Çince: Song ta

Latince adı: Pinus tabulaeformis

Çam kozalağı için kullanılan *kosuḵ küçäk* sözcükleriyle ilgili fazla bilgi bulunmuyor.

WB569 (WT3982.1) kindik كينديك “meyve göbeği”

Mançuca: Ulenggu

Çince: Guo zi qi

Wilkens’ in Sözlük’ünde *kindik* sözcüğü “göbek” anlamı taşır (Wilkens 2021, 382). Çağdaş Uygur Türkçesinde de *kindik* “göbek” anlamına gelir. (Necip 2013, 200)

WB570 (WT3980.1) tātliḵ ɣoḡun تاتلى قوغون “tatlı kavun”

Mançuca: Janjuhûn hengke

Çince: Tian gua

Latince adı: Cucumis melo

⁹⁹ Kavun sözcüğünün kökeni oldukça tartışmalıdır. Kelime Eski Türkçede "kaḡun" olarak geçmektedir. Kelimeyi Türkçe koḡ- "içi boşalmak, boş olmak" kelimesiyle iliştiiren kaynaklar olsa da bu kesin değildir.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *tatlık* sözcüğü “tatlı” anlamına gelir (Necip 2013, 241). Ayrıca ÇağUyg.’da *ķogun* sözcüğü de “kavun” anlamına gelir (Necip 2013, 241).

Farklı ağızlardaki gösterimi şöyledir:

OT. kâğun, EUyg. kâgum, Bşk., Kzk., TatK., kavun, Özb. kavun, Uyg. koğun, Kırg. Kon, Trkm. ğāvun/gāvın, Az. govun (Gülensoy 2018, 382).

WB571 (WT3980.2) goli ķogun كولى قوغون “kore kavunu”

Mançuca: Solho hengke

Çince: Gao li xiang gua

Latince adı: Cucimis melo

Kore kavunu olarak bilinen bu kavun madde WB570’in bir çeşitidir.

Kavun sözcüğünün etimolojisinden madde WB570’te bahsetmiştik.

WB572 (WT3980.3) mǎz ķogun ماز قوغون “pamuk kavun”

Mançuca: Nikan hengke

Çince: Min tian gua

Latince adı: Cucumis melo

Çin kavunu olarak da bilinen bu meyve aynı zamanda pamuk kavun olarak da adlandırılır.

Maz sözcüğü Çağdaş Uygur Türkçesinde “pamuk” anlamında kullanılır (Necip 2013, 263).

Cucumis melo Bitkisi Türkçede karşımıza “kavun” olarak çıkmaktadır (Sarıbaş 2010, 47).

WB573 (WT3982.2) şafāķ tübi شافان تۇبى “meyve sapı”

Meyve sapı olarak bilinir.

Mançuca: Cungguru

Çince: Guo zi di

Sözcük şapağ olarak da okunabilir. Madde başının birinci sözcüğü daha önce açıklanmıştı.

ÇağUyg.'da *tüp* sözcüğü “dip” (Necip 2013, 431) anlamına gelir ve madde başı tübi sözcüğü iyelik eki almış halidir.

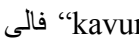
Bu madde başında olan dış dudak ünsüzleri f, p, b harflerinin birbirlerinin yerine kullanıldıklarını görüyoruz.

WB574 (WT3982.3) şafāk “meyve kabuğu”

Mançuca: İgehe

Çince: Guo zi ba

Meyve kabuğu veya meyve sapı şeklinde adlandırılmaktadır. Bu madde başı sözcük metinde daha önce de geçmiştir ve açıklanmıştır.

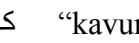
WB575 (WT3982.4) fali āk “kavun asması”

Mançuca: Jushe

Çince: Gua teng

Latince adı: Holboellia angustifolia

Kavun asması anlamına gelmekte.

WB576 (WT3983.1) kaçık “kavun sapı”

Mançuca: Siren

Çince: Gua man

Kavun bitkisinin sapına denir.

WB577 (WT3983.2) üzümniñ suhtäsi اززۇننىڭ سۇھتەسى “asmanın dalı”

Mançuca: Kuburhen

Çince: Pu tao teng

Madde başı belirtili tamlama şeklinde verilmiş olup üzüm dalı veya üzüm asması kastedilmiştir.

WB578 (WT3983.3) falāhtä فلاخت “yeni çıkmış dal”

Mançuca: Ulu

Çince: Kong song zhen

Eski köklerden filizlenen yeni dallara denir. Bir ağaçta yeni çıkmış dallar için bu isim kullanılır (Norman 2013, 395).

WB579 (WT3983.4) kurtlāgān قورتلاغان “kurtlu meyve”

Mançuca: Umiyahanaha

Çince: Guo sheng chong

Kurtlu meyve, kurt düşmüş meyve anlamlarındadır.

Çağdaş Uygur Türkçesinde sözcük *kurutlğan* şeklindedir ve “kurtlanmış” anlamına gelir (Necip 2013, 249).

WB580 (WT3984.1) uruğ ālādu اورۇك آلاڧو “çekirdeklenmiş bitki”

Mançuca: Juliyambi

Çince: Qu hu

Tohumun çekirdeklenmesi veya filizlenmesi söz konusu.

Çağdaş Uygur Türkçesinde de *uruḵ* sözcüğü “tohum” anlamına gelir (Necip 2013, 438).

WB581 (WT3984.2) çümkäb sârgâtādu چۆمك پارتانار “üstü kapatılıp sarartma”

Mançuca: Hûktambumbi

Çince: Men shou

Bu madde, meyvelerle ilgili bir işlemi göstermekte. Çümkä- eylemi her tarafı kapatma anlamında olup, meyvelerin önceden dalından koparılıp, üstü örtülerek sarartılması işlemi için kullanılır.

ÇağUyg.’da çümkimek “örtmek, kapatmak, sarmak” anlamlarında kullanılır (Necip 2013, 88). Madde başı ikinci sözcük ise ÇağUyg.’da *sargā-* eyleminden gelir ve “sararmak” anlamındadır (Necip 2013, 341).

WB582 (WT3984.3) mağizi ماگیزی “çekirdek eti”

Mançuca: Faha

Çince: Guo ren

Mağız sözcüğü kabuklu çekirdeklerin içindeki yumuşak, yenilebilir kısmına denir.

Mançuca- İngilizce Sözlük’te de “çekirdek, tane, meyvenin çekirdeği” şeklinde anlamları vardır (Norman 2013, 104).

WB583 (WT3984.4) tiräfi تيره في “meyve çekirdeği”

Mançuca: Belge

Çince: Guo zha zi

Ekşi tadı olan armut benzeri bir meyvenin çekirdeğine tiräfi denmektedir.

Ancak bu söz hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz.

WB584 (WT3985.1) badişı باديشى “dağ meyvesi”

Mançuca: Felhen

Çince Pu tao jia

Yapılan çalışmalarda, bu maddeyle ilgili, ormanlık alanlarda dağlara yakın bölgelerde yetişen bir böğürtlen türü şeklinde bilgi verilmektedir.

3. DİZİN

A

ab	<Far. su a.+ i yâsemin WB370	āk	beyaz renk ā.+ ārçā WB129 ā.+ çāy gül WB412 ā.+ çeçek WB145 ā.+ misil WB28 ā.+ şakal WB533
abçi	<Far.+ Tü. sucu a.+ çeçek WB442	āklik	beyazlı, beyaz renkli ā.+ ot WB44
ābdān	çiçekli, çiçeklenmiş ā.+ tarzlik çeçek WB449	ālā	alacalı, aynı renkte olmayan ā.+ kamuş WB131 ā.+ toaz WB295 kızgıs ā. WB216 serik ā. tikanlık çeçek WB406 uruğ ā. + du WB580
abhā	? a.+ çeçek WB441	ālāşun	atık ā.+ ot WB16
‘āç	abanoz ‘ā. WB143	ālīb	? bürkâb a.+ du WB266
āçā	çatallı, dallı (ağaç) a. WB282 ā.+ şāh WB460	ālķāt	meth etmek, övmek ā. WB534
āçikil	? ā.+ karğān WB546	alma	<? ET. alma<almıla elma a. WB483 kımız a. WB542 kum a. WB493 tāğ a. WB494
āçıl -	açılmak, ortaya çıkmak ā.- āydu WB468 ā.- di WB470		
āçilā	yabani hünnap ā. WB515		
āçkil	açılmış, açık ā.+ mivā WB511		
āgiz	ağız kakkuk a. WB348		

altun altın, sarı renk
a.+ çirâğ çeçek WB422
a.+ fîyâlâ çeçek WB423
a.+ ful gül WB445
a.+ hayri gül WB443
a.+ kârgâk WB214
a.+ kuçkâç gül WB398
a.+ kum çeçek WB399
a.+ kuzân çeçek WB428
a.+ şâftul gül WB377

alu vişne, şeftali
a.+ çä WB489

anâr <Far. nar
a. WB495

âncu değer, kıymet
â.+ hoşboy WB10

‘arâk rakı, alkol
‘a.+ oti WB73

ârçâ çam
â. WB123
â.+ mivâ WB510
âk â. WB129
futâklîk â. WB127
şuydân â. WB126

ârfahân yabani arpa
â. WB30

ârman ülkü, gaye
serîk â. WB71

âsfur sedir
lisân â. WB137
sâsik lisân â. WB139

aşbi su biberi
a.+ çeçek WB457

at ad, isim
a.+ turuş WB504

ay ay, mevsim
a.+ aylık gül WB407

aylık mevsimlik
ay a. gül WB407

âzgân yaban
â.+ munçâk WB521

B

bādārâ hasır, söğüt
b. WB174

bādirinc ?
b.+ boyâ WB74

badişi dağ meyvesi
b. WB584

bādişlik dağlık
b.+ çeçek WB400

badrân acı kavun
b. WB86

bāğ orman, bağ bahçe
b. WB240

bağlık bağlı, bitişik
b.+ tâl WB178

bahār bahar, ilkbahar
hoş b. WB9
kâş b. WB379

baqam <Ar. baqqam bakam
(kırmızı boya ağacı)
b. WB140

	güllük b. WB141		b. WB79
	karā b. WB142		tilbā b. WB83
	ķizķis b. WB204		
	rāng b. WB225	bir	tek, bir
	şıyā / şıyāh b. WB203		b.+ şāh WB459
bāl	bal, tatlı	biyābān	çöl, sahra, ıssız yer
	b.+ tirgān WB558		b. WB242
baland	kartopu	boğum	saman
	b.+ kujgi çeçek WB434		b. WB121
bālār	köknar	bolub	-?
	b.+ yiğāç WB300		çit yāygān. - dik b.+ du
balıķ	balık	WB472	
	b.+ köz.+ i şakāyık	boni	orkide?
WB365			b.+ ot WB26
bālu	kocayemiş	boyāk	boya
	b.+ çā WB490		b.+ çāy daraħt WB159
bāşiglik	başlı	boyä	boya
	b.+ kujgi çeçek WB432		bādirinc b. WB74
bāy	zengin	boyrā	parlak olmayan
	b.+ çeçek WB349		b.+ ot WB102
belgü	belge, iz	böldürgān	orman meyvesi;
	tuzuķ b. daraħt WB233	böğürtlen	
ber	<Far. yaprak		b. WB539
	b.+ fak gül WB413	börä	kenevir, kamaştan
berg	<Far. yaprak		yapılmış hasır
	b. WB464		b. tikāni WB38
	b.+ i WB6	buduşķāk	dulavrat otu,
bıçık	bıçılmış		yapışkan
	b. WB554		b. WB80
bidä	yonca	buğuk	çiçek tomurcuğu
			b. WB306

bulāşlîk	bulaşık, karışık	coz	Ar.cevz <Far. gevz
	b.+ mivâ WB547	ceviz	c. WB537
bulçâr	ikametgah		Ç
	b. WB275		
	b.+ söget WB182		
	b.+ täräk WB189		
buluk	şırıltı	çâçirâğak	yabani çalı
	b. WB250		ç. WB222
			kizgiş ç. WB224
but	put	çāk -	kırmak; ısırmak
	b.+ kōl WB497		çākķāk WB531
			çākķāk.+ niñ foşt.+ i
bük	sıkı, sıkı, orman	WB232	
	b. WB239		çākķāk daraht WB231
bürkâb	örten, çevreleyen	çākķāk	dikenli
	b. âlibdu WB266		ç.+ niñ foşt.+ i WB232
	b.+ du WB265		ç. daraht WB231
bürkâlgân	sarkık	çākîr	dut
	b. WB267		ç.+ üjmâ WB165
	C	çâlğäylik	seyrelmiş, seyrek
			ç. WB262
cänäştä	kiraz	çanbar	bambu
	c.+ yâsemin WB369		ç. WB119
			kamuş ç. WB120
câyâdu	- yerleşmek mesken	çañgak	çengel, örgü iğnesi, tığ
tutmak	hir c. WB467		ç.+ ot WB114
ciğdä	iğde ağacı	çañgäl	salkım, söğüt; orman
	c. WB202		ç. WB241
cinestä	vişne	çärdäl	yaprak
	c. WB520		ç. WB115
	yabâ c. WB548	çärtāk	alacalı dal
ciz -	çizmek		ç. WB312
	c.- gän WB198		

çärtäl	alacalı dal ç.+ gül WB389			hoşboy ç. WB394 hoşvâklık ç. WB396 kuzânlık ç. WB425 küzgi kuzânlık ç.
çatin	üvez ağacı ç. WB226	WB427		
çây	<Çin. çay āk ç. gül WB412 ç.+ hafrāng WB346 ç.+ ot WB66 ç.+ tohmak WB194 boyāk ç. daraht WB159 furçāk ç. WB161 karā ç. WB158 tâğ ç. çeçek WB395	WB424 WB403		kızıl fälizlik ç. WB402 kızıl roşanlık ç. WB429 muḥuşboy ç. WB409 nafas yidilik ç. WB414 naobar altun fiyālā ç. nil ç. WB418 nilufār fälizlik ç. ösüb çıkkān ç. WB420 serig ç. WB99 serik ālā tikānlık ç.
çâyân	<çayan < ET. çādan ç.+ ot WB94	WB406 WB435		sirmurglık kujgi ç.
çeçek	çiçek abçi ç. WB442 ābdān tarzlık ç. WB449 abhā ç. WB441 altun çirāğ ç. WB422 altun fiyālā ç. WB423 altun kum ç. WB399 altun kuzān ç. WB428 āk ç. WB145 baland kujgi ç. WB434 bādişlık ç. WB400 bāşiğlık kujgi ç.	WB408		su ç.+ i WB61 su ç.+ i kök WB62 şodañ ç. WB421 tâğ çây ç. WB395 tāk ç. WB437 tikānlık ç. WB404 tillāyi ç. WB436 toḥı ç. WB458 ulāğlık ç. WB397 vaḥtlāğān/vaḥtlāğān ç.
	bāy ç. WB349 ärtā yāzki kuzānlık ç.			yabā tikānlık ç. WB405 yidilik ḥinā ç. WB417 zāngār kujgi ç. WB433
	fākizālik ç. WB447 falaklık ç. WB411 fälizlik ç. WB401 güllük āk ç. WB146 ḥandlık ç. WB415 ḥinā ç. WB416		çegäşi kenevir tâğ ç. WB185 çibik çubuk, dal ç. WB175 çibik çubuk, dal ç.+ tiyāk WB304	

çifâr aynı renkte olmayan,
benekli

ç.+ gül WB350
ç.+ toaz WB296

çiğ kamış
ç. WB39

çigirâtmāk kenevir
ç. WB40
serik ç. WB78

çige kenevir
ç. WB35
yabā ç. WB37

çigirâtmāk ipek otu
ç. WB77

çık - çıkmak, filizlenmek
WB420 ösüb ç.- kân çeçek
yañi ç.- ân kök ot WB14

çilân hünnap
ç. WB513
karā ç. WB516
kuruç ç. WB514

çilgi ?
ç.+ turuş WB506

çinār <Far. çınar
ç. WB132
yabā ç. WB134
yâğlık ç. WB133

çiñgilik yaban keteni,
sarmaşık
ç. WB92

çirāğ kandil, ışık
altun ç. WB422

çirmāğuk sarmaşık
ç. WB93

çit çit
ç. yāğān.- dik bolub.+
du WB472

çoğ kor
ç.+ çatin WB227
ç.+ hoşboy gül WB356

çom eyer
ç.+ daraht WB150

çoñ büyük
ç.+ tarāk WB135

çörümā çürümek
ç.+ şakāyik WB364

çuçlā köz
ç. WB342
kösüy ç. WB343

çuğ ağaçlık
ç. WB245
ç.+ koyuk WB254

çuluk eskimiş, harap olmuş
ç. WB563

çuñ büyük
ç.+ yāfurmak söget
WB177

çuvār saman, kenevir sapı
ç. WB117

çüçümel ekşi
ç.+ turuş WB503

çümkab örtmek, kapatmak
c.+ sārğātādu WB581

çüçün püskül
ç.+ ot WB24

çüri - çürümek
ç.- di WB339

çürük çürük
ç. WB338

D

dāğ leke, benek
d. WB463

daraht <Fars. ağaç
d. WB122
d.+ guñti WB308
boyāk çây d. WB159
çākķāk d. WB231
ğud d. WB234
haybatlik d. WB210
ķabuzāklik d. WB157
ķārni yoruķ d. WB186
ķātiğ d. WB195
ķayin d. WB200
kulā d. WB235
siliķ d. WB212
suyakāsı d. WB197
şerlik d. WB154
tāğ yāñgāk d. WB201
tohmak d. WB192
tubi d. WB151
tuzuķ belgü d. WB233
üjmā d. WB164
yāşil d. WB187
zur d. WB148

dulānā bir tür yabani kamkat
d. WB507

duri ardıç
d. tāl WB184

duvā ılgın ağacı
d. tāl WB183

Ä

ärkāk erkek
ä.+ ārman WB112
ä.+ yāñgāk WB528

āncir incir
ä. WB543

ärtā erte, ilk
ä. yāzķi-kuzāñlik çeçek

WB426
ä. yāzķi-şuñ' āgöl WB380

ätlik etli
göş ä. WB234
ķum ä. WB561

F

fāhāl saman
f. WB19

fak pak, temiz
ber f. gül WB413

fākizālik temiz, temizlik
f.+ çeçek WB447

fal civanperçemi
f.+ ot WB8

falāhtā yeni çıkmış dal
f. WB578

falaklik kayıklı
f.+ çeçek WB411

fālāñ mısın sapı ve yaprakları
f.+ ot WB17
f. WB1, WB116

fali
f.+ äk WB575

fälizlik sebzelik, sebzeli bahçe
f.+ çeçek WB401
kızıl f. çeçek WB402

fārāmuşluk ?
f.+ çeçek WB453

faş ?
f.+ baland WB261
f.- cizgān WB199
igiz f. WB264

fatak bataklık, bataklık
f.+ ot WB41

fāyā ot
konāk f. WB46

fiçān çayır
f.+ ot WB75
f.+ uruğı WB76

filik fitil
f.+ ot WB49

finä kulak
f.+ kāvuz WB22

fiştä fıstık, antep fıstığı
f. WB530

fiyälä piyale, kase
altun f. WB423

fiyāz <Far. soğan
su f. WB59
su f. çeçek WB455

fiz bir ceviz türü
f. WB536

for kav, mantar kavı; içi boş
çürük
f. WB340

foşt kabuk
çākķāk niñ f.+ i WB232

kök f. WB297

foyfālāşib çalılık
f.+ du WB270

foyfālīb çalılık
f.+ du WB269

föfük bibik, ince telli kısım
f. WB51
kavniñ f.+ i WB56

ful pul, para
altun f. gül WB445

furcāk burçak, nohut, bezelye
f.+ çāy WB161
f.+ samān WB18
tāş f. WB82

furlāşkān buruşuk, kırışık, ezik
f.- futāk WB313

futāğ/butağ budak
f. WB279

futāğlık budaklı
f. WB280

futāk budak
f. WB309
furlāşkān f. WB313

futāklik budaklı
p.+ arçā WB127

fuydugüc kamış otu
f.+ ot WB53

füçäk boş, çekirdeksiz
f. WB23
yātқан f. WB23

çifār g. WB350
hāzāmā g. WB450
hoşboy g. WB351
hoşlāgān g. WB392
hoşruy g. WB440
hışhāş g. WB438
keyik g. + i WB584
köknār g. WB383
kızgis g. WB385
şibnamlik/şabnamlik
hoşboy g. WB354
tāci hōrāz g. WB439

G

ganlān zeytin
g.+ mivā WB512

giyā yabani
kutluğ g. WB2
mahari g. ot WB3

goli ?
g.+ koğun WB571

göş <Far. et
g.+ ätlik WB562

gül çiçek, kırmızı renkli
dikenli bitki
g. WB344
g.+ niñ tofi WB476
g.+ süz mivā WB526
altun ful g. WB445
altun hayri g. WB443
altun kuçkāç g. WB398
altun şāftul g. WB377
āk çāy g. WB412
ay aylık g. WB407
ber fak g. WB413
çärtāl g. WB389

güllük güllü, çiçekli
g.+ āk çeçek WB146
g.+ baķam WB141

gülsu yabani çilek
g. WB551

güşānā çalı kirazı
g. WB540

Ğ

ğabunā ?
ğ.+ kök WB89

ğaysā kamış
ğ. WB52

ğāz kaz, atkuyruğu
ğ. oti WB65

ğāzāñ hazan, sonbahar
ğ. WB326
ğ.- tuşdi WB324

ğāzlā - açılmak, açık(çiçek)
ğ.- nādu WB469

gilaş kiraz
g. WB538

ġinālu erik
ġ. WB492

ġol kol
ġ.+ i WB291

ġud misk
ġ.+ daraġt WB234

ġudarā buġday
ġ. WB84

ġunċā gonca
ġ. WB465

ġunċālā- goncalanma,
tomurcuklanma
ġ.- ydu WB466

guñguri cıvıldamak
g.+ ċeċek WB451

H

hor karaċam
h. WB307

hafrāng kış ċiċeġi
h. WB345
ċāy h. WB346
seriġ h. WB347

hālvābdut / hālvāvdud Trabzon
hurması

h. WB485
hir ?
h.+ cāyādu WB467

Ĥ

ĥādā sırık
ĥ. WB301

ĥamak kabak
it ĥ. WB85

ĥandliċ hana ait
ĥ.+ ċeċek WB415

ĥaybatliċ heybetli
h.+ daraġt WB210

ĥayri ebegümeċi
altun ĥ. gül WB443
tāġ ĥ. gül WB444

ĥazan sonbahar, güz
ĥ.tökülādu WB325

ĥorāz horoz
taci ĥ. gül WB439

ĥoş hoş, iyi, güzel
ĥ.+ bahār WB9

ĥoşālliċ memnuniyet, sevinċ
ĥ.+ ot WB4

ĥoşboy hoş kokulu, güzel koku
saċan

ĥ.+ gül WB351
ĥ.+ ċeċek WB394
ĥ.+ ot WB359
ķāt ĥ. gül WB360
ķāt ĥ. ot WB361
ķizil ĥ. gül WB355
kuf ĥ. gül WB357
şibnamlik/şabnamlik ĥ.
göl WB354
yünċi ĥ. gül WB358

hořhāl memnun, sevinçli
h.+ ot WB54

hořlāgān memnun olan,
sevinen
h.- gül WB392

hoşruy güzel koku, rayiha
h.+ gül WB440

hořvāklik hoş koku saçan
h.+ çeçek WB396

hınā <Ar. kına
h.+ çeçek WB416

hıřhāř haşhaş
h.+ gül WB438

hışt ?
h.+ munār ot WB103

hāda sırık
h. WB176

hāzāmā ortanca
h.+ gül WB450

İ

igiz yüksek
i.+ faş WB264

irgāy hanımeli
i. WB205
küzlük i. WB209

it köpek
i.+ hamak WB85
i.+ turing WB508
i.+ üzüm WB213,

WB522
til. + i ot WB106

iti posa
i. WB560

K

Kakkuk bir kuş türü
k. āgiz WB348

kāřā mala
k. WB311

keyik geyik
k.+ ot WB42
k.+ güli WB454
k.+ oti WB81

kovāk oyuk
k.+ mivā WB509

kōcet fide, fidan
yālğuz k. WB244

kök yeşillik, filiz; gök, mavi
k.+ i WB11
k.+ fuşti WB297
k.+ lābdu WB271
k.+ ot WB13, WB14
k.+ tikān WB96
ğabunā k. WB89
ğavā k.+ i WB12

kōknār haşhaş
k.+ gül WB383

kōsüy yanmış
k.+ çuçlā WB343

kōtek kütük
k. WB330

köz göz; güz
balık k.+ i řakāyık

WB365

	ķārgā k.+ i WB555		k.+ yāsemin WB371
	ķuṣ k. WB104		k.+ tāl WB179
			k.+ irgāy WB209
	ķuķķāķ serķe		
	altun ķ. gül WB398		
		ķ	
	kuf ?		
	k.+ ĥoṣboy gül WB357	ķabuzāk kabuk (aķaķ)	
		ķ. WB292	
	kujgi güzlük	ķāt ķ. WB298	
	k.+ gül WB430	seriķ ķ. WB293	
	baland k. ķeķek WB434		
	bāṣiķlik k. ķeķek	ķabuzāklik kabuklu (aķaķ)	
WB432		ķ.+ daraĥt WB157	
	sirmurķlik k. ķeķek		
WB435		ķaķik kavun sapı	
	zāñgār k. ķeķek WB433	k. WB576	
		ķādāk dalı (aķaķ)	
	kulā bir renk	ķ. WB310	
	k.+ daraĥt WB235		
	kurā kuzukulaķı	ķadāk kabak, küçük kavun	
	k. WB87	ķ. WB564	
		ķafāk kapak	
	kuzāñ çan	ķ.+ tārāk WB191	
	altun ķ. ķeķek WB428		
	kuzāñlik çanlı	ķāk kuru, kurutulmuş meyve	
	k.+ ķeķek WB425	ķ. WB337, WB486	
	küzgi k. ķeķek WB427	ķ.+ uni WB487	
	küçak kozalak	ķālāy yakılacak odun	
	ķosuķ k. WB568	ķ. WB341	
	künlük günlük		
	yüz k. gül WB410	ķalin kalın; yoķun, sıkı, koyu	
	küzgi güzlük, güzlük ekin	ķ. WB251	
	k.+ kuzāñlik ķeķek	ķ.+ rāk WB252	
WB427		ķāmfa pelin, pelin otu	
	küzlük güzlük	k. WB68	
	k. WB33	seriķ k. WB72	
	k.+ ṣaķāyık WB363	yābā ķ. WB69	

ķamuş	kamış, hasır ķ. WB130, WB50 ķ.+ çanbar WB120 ķ.+ ot WB101 ķ.+ şaftul gül WB378 alā ķ. WB131	ķārgā	karga, bir kuş türü ķ. ķōzi WB555
ķanāk	oyuk ķ. WB336	ķārni	karın ķ.+ yoruk daraht WB186
ķār	kar ķ.+ yumlāk gül WB382	ķāş	yeşim, yeşim taşı, süslü taş ķ.+ bahār WB379 ķ.+ yārmā WB446
ķārā	siyah, siyah renk ķ.+ baķam WB142 ķ.+ çāy WB158 ķ.+ çilān WB516 ķ.+ ürük WB491 ķ.+ üzüm WB518 ķ.+ yiğāç WB166 tāğ ķ.+ yiğāç WB168	ķāt	kat kat ķ.+ hoşboy gül WB360 ķ.+ hoşboy ot WB361 ķ.+ kabuzāk WB298 ķ.+ turing WB502
ķārāgāy	çam ağacı yāğlık ķ. WB128 yidilik ķ. WB124	ķātiğ	katı, sert ķ.+ daraht WB195
ķārāhāt	siyah frenk üzümü ķ. WB535	ķātķān	kurumuş, sertleşmiş, bayatlamış ķ.+ toaz WB299
ķārgān	lanet etmek, beddua etmek āçikil ķ. WB546	ķāt ķāt	katmer katmer ķ. WB462
ķārgānā	şeftali tāğ ķ. WB215	ķav	kamış ķ. WB55, WB57 ķ.+ niñ föföki WB56
ķārgānāk	ķārgānāk ķ. WB207 su ķ. WB208	ķāvā	ekinlik ķ.+ köki WB12
ķārgāk	şeftali altun ķ. WB214	ķāvuz	darı ķ. WB20
		ķayin	kayın ķ.+ daraht WB200

ķāyrāk	daha seyrek tārā ķ. WB256	ķonāk	mısır ķ.+ fāyā WB46 tuñuz ķ. + i WB21
ķızāk	<ķozāk gelincik çiçeği lālā ķ. gül WB390	ķoñrāđu	yabani gül; zil ķ.+ tikān WB221
ķızıl	kızıl, kırmızı renk ķ.+ fālizlik çeçek	ķorāy	kurumuş bitki yālguz ķ. WB70
WB402	ķ.+ hoşboy gül WB355 ķ.+ roşanlık çeçek	ķoruđān	kavrulmuş, yapraksız ķ. WB260
WB429	ķızılķā kızılca, kızıla benzer ķ. WB88	ķosuk	çam ķ.+ kūçak WB568
ķifāk	kapak, katalpa ağacı ķ.+ tārāk WB190	ķotur	parlak ķ.+ turing WB501
ķindik	göbek, meyve göbeği k. WB569	ķoyuk	yoğun, koyu ķ. WB247
ķirçin	kırık ķ.+ tal WB170	ķulāk	kulak tuşķān ķ. gül WB386
ķirđul	sülün ķ.+ kıyruk ot WB107	ķum	kum ķ.+ alma WB493 ķ.+ ātlik WB561 altun ķ. çeçek WB399
ķizđis	kırmızımsı ķ.- çāçirāđak WB224 ķ.+ alā WB216 ķ.+ baķam WB204 ķ.+ gül WB385	ķurlab	bitki örtüsü k. WB317
ķobķoyuk	çok koyu ķ. WB253	ķurtlāđān	kurtlu, kurtlanmış ķ. WB579
ķođun	kavun māz ķ. WB572	ķuru -	kurumak ķ.- di WB329
ķol	kol but ķ. WB497	ķuruk	kuru ķ.+ çilān WB514

ķurut - kurutmak
ķ.- ādu WB91

ķuŗ kuŗ
ķ.+ kōz WB104

ķutluġ kutlu, saadetli
ķ.+ giyā WB2

ķuyruk kuyruk
ķirġul ķ. ot WB107
tōġā ķ.+ i WB211

ķendir kenevir
ķ. WB36

ķimiz kıımız, ekŗi
ķ.+ alma WB542

ķirindu kırıntı, talaŗ
ķ. WB334

ķızġiŗ kıızıl
ķ.+ ŗamŗad WB163

ķızıl kıızıl, kıırızı
ķ.+ ġul WB550
ķ.+ ŗamŗad WB162
ķ.+ ŗohlā WB544

ķızılķuk kıızılķık
ķ. WB545

ķızılrāķ daha kıızıl, kıırızımsı
ķ. mivā WB549

L

lābdu filiz, ŗzŗm
kōķ l. WB271

lālā <Far. lale

l.+ ġul WB387
l.+ ķızāķ ġul WB390
seriġ l. ġul WB388

lāŗ yosun
l. WB60
su l.+ i WB64

liŗ “salya, balgam”
l.+ turing WB505

lisān dil
l.+ āsfur WB137
sāsiķ l. āsfur WB139

M

maġizi ķekirdek eti
m. WB582

mahari maharetli
m.+ giyā ot WB3

mareŗi dıŗķı
tezek m. WB105

mān ķalı
m.+ mādārāz WB243

māndar āġaca sarılan bir bitki,
sarmaŗık
m. WB220

māndārāz sarmaŗık bitki
mān m. WB243

māngulab ?
ŗāngulāb m. WB268

māz pamuk
m. ķoġun WB572

misil çim
m. WB27
āk m. WB28

mivä meyve
m. WB481
āçkil m. WB511
ārçā m. WB510
ganlān m. WB512
gül. + süz m. WB526
kızılraķ m. WB549
kovāk m. WB509
yāfrāgliķ m. WB525

mudurçāk çiçek tomurcuĝu
m. WB289

mugül manolya çiçeĝi
m. WB381

muḥuşboy ponpon
m.+ çiçek WB409

munçāk boncuk
āzĝān m. WB521

murbā püre; ekşi
m. WB565
m.+ üzüm WB523

musun bir asma çeşidi
m. WB236

N

nādā / ḥādā sırık
n. WB302

nafas zarif, ince
n.+ yidilik çiçek

WB414

nobar küçük
n.+ altun fīyālā çiçek
WB424
n.+ kujgi gül WB431

nāriķ kamkat
n. WB500

nifiz ince, zarif
n.+ ot WB100

nil mavi, çivit, indigo
n.+ çiçek WB418
n.+ ot WB67

nilufār <Far. niilüfer
n. WB372
n.+ fālizlik çiçek

WB403
n.+ niñ mulāşi WB552
suluşkaķ n. WB376
tāĝ n. WB373
tübet n. WB374

nişakar şeker kamışı
n. WB557

nişbāti armut
n. WB484

O

oĝri kestane
o.+ tikān WB553

orādān meyankökü
o. WB32

ot
o. WB1
āklik o. WB44
ālāşun o. WB16
‘arāķ o.+i WB73

boni o. WB26	ö.- en öt WB15
boyra o. WB102	
çaṅgak o. WB114	ösüb aşıp çıkmak
çây o. WB66	ö.- çıkḳān çeçek WB420
çâyān o. WB94	
çüçün o. WB24	P
fal o. WB8	
fālān o. WB17	paḳā kurbaka< kur+ baka
fatak o. WB41	kurbağa
fiçān o. WB75	p. yortḳān WB63
filik o. WB49	
fuydugüc o. WB53	
ğāz o.+i WB65	R
ḥıṣt munār o. WB103	
ḥoşallıḳ o. WB4	rāṅ renk
ḥoşhāl o. WB154	r.+ baḳam WB225
ḥoşboy o. WB359	
it tili o. WB106	roşanlıḳ parlaklık,
keyik o. WB42	aydınlık
keyik o. + i WB81	kıızıl r. çeçek WB429
kök o. WB13 WB14	
ḳāt ḥoşboy o. WB361	S
ḳamuş o. WB101	
ḳirḡul ḳuyruḳ o.	safaḳlıḳ saplı
WB107	ş.+ gül WB384
mahari giyā o. WB3	
nifız o. WB100	saḳāk sap
nil o. WB67	s. WB474
sāsiḳ o. WB110	
tirkeşlik o. WB113	samān saman
tuñuz o. WB98	furçāk s. WB18
uḡi o. WB111	
yāzlıḳ o. WB31	sārgāt- sararmak
yolbārş o. WB97	cümkab s.- ādu WB581
yulḡun o. WB25	
otluk çimenli, otlu	sāsıḳ kötü, pis koku; kokarca
o.+ ḥoşboy gül WB353	s.+ lisān asfur WB139
Ö	s.+ ot WB110
ört - örtmek, kaplamak	serv servi, servi ağacı
	yāḡlıḳ s. WB155

silik pürüzsüz, düz, parlak
s. WB318
s.+ daraht WB212

silikrak daha pürüzsüz
s. WB319

sirmurglik ikiz, çift?
s.+ kujgi çeçek WB435

söget söğüt
bulçar s. WB182
serik s. WB172
su s. WB181
tätur s. WB171

sösen sösen çiçeği
s.+ gül WB448

su su
s.+ fiyāz WB59
s.+ fiyāz çeçek WB455
s.+ kārğanāk WB208
s.+ söget WB181
s.+ läši WB64

suluşkak suda yüzen
s.+ nilufar WB376

suvādār kavak
s. WB316

suyuk ?
şak s. WB263

serig sarı
s.+ çeçek WB99
s.+ hafrāng WB347
s.+ lālā gül WB388
s. + kabuzāk WB293
s.+ tal WB173

sēriğlān – sararmak, sararmış
s.- di WB323

serik sarı
s.+ ālā tikānlik çeçek
WB406
s.+ ārman WB71
s.+ çigirātmāk WB78
s.+ kāmfa WB72
s.+ söget WB17
s.+ tārāk WB152
s.+ yörgäy WB29

sernāgun ağaç başı, en tepe yer
s. WB322

soluş - solmak
s.- ub yıkılıbdu WB478
s.- ubdu WB477

suhtā dal
üzüm+ ñiñ ş. + si
WB577

suyakāsı su kenarında
ş.+ daraht WB197

Ş

şadbar aynısafa çiçeği
ş.+ gül WB393

şanavbar çam ağacı
ş. WB153

Ş

şafāk kabuk; meyve kabuğu
ş. WB566, WB574
ş. tübi WB573

şāftul şeftali
ş. WB482
kamuş ş. gül WB378

şāḥ <Far. dal, budak
ş.+ i WB7, WB281
ācā ş. WB460
bir ş. WB459
töfā ş. WB285

şakal kabuk
āk s. WB533

şakāyık <Ar. şakayık çiçeği
ş. WB362
balık közi ş. WB365
çörümā ş. WB364
küzlük ş. WB363

şāk sık olmayan, seyrek
ş.+ sız WB259
ş.+ suyuş WB263

şālā seyrek, koyu olmayan
ş. WB255

şamşād <Far. şimşir
ş. WB136
kızgış ş. WB163
kızıl ş. WB162

şāngulāb ?
ş.+ māngulab WB268

şībāk kabuk
s. WB48
tuzluş ş. WB47

şıyā / şıyāh siyah
ş.+ baqam WB203

şibnamlik/şabnamlik şebnem
çiçeği; çiy tanesi
ş.+ hoşboy gül WB354

şinā takoz
ş. WB332

şodañ otsu
ş.+ çeçek WB421

şoh çam iğnesi
ş. WB288

şohā sığır
ş.+ tikān WB229

şohlā frenküzümü
ş.+ mivā WB524
kızıl ş. WB544

şokā ?
ş.+ bihi WB498

şöfuk kabuk
ş. WB567

şuvādār kavak
ş. WB196

şuydāñ ince çam
ş. WB315
ş.+ arçā WB126

şerlik cila
ş.+ daraht WB154

T

tābilgu serçe
t. WB206

tāci ibik
t.+ horāz gül WB439

tāğ	dağ t.+ alma WB494 t.+ çāy çeçek WB395 t.+ çegāşi WB185 t.+ ḥayri gül WB444 t.+ ḵarā yigāç WB168 t.+ ḵārgānā WB215 t.+ nilufār WB373 t.+ söget WB180 t.+ toḥmak WB193 t.+ yāñgāk daraḥt WB201 t.+ zerniḥ WB219	tārā	ince ve seyrek t.+ ḵāyrāk WB256
tag	ana kök, bağ çubuğu t.+ i WB277	tārbuz	<Far. karpuz t. WB559 t.+ uruğ WB532
tāhta	tahta t. WB331	tarzlik	tarzında ābdān t. çeçek WB449
tāk	sorkun dalı, bağ çubuğu t.+ çeçek WB437	tāş	taş, dış t.+ ābnuş WB147 t.+ furçāk WB82
tal	dal t. WB169 ḵirçin t. WB170 seriğ t. WB173	tātlik	tatlı t.+ ḵoğun WB570
tāl	dal bağlık t. WB178 duri t. WB184 duri t. WB183 küzlük t. WB179	tātur	salkım t.+ söget WB171
tamāku	tabak, tütün t. WB90	tayāk	sırık, değnek t.+ uçı WB305
tanā	gövde t. WB278	tezek	tezek, dışkı t.+ mareşi WB105
		tā	tomurcuk, gonca t. WB461
		tārāk	kavak t. WB188 bulçār t. WB189 şēriḵ t. WB152
		tibit	tibet t. WB290
		tikān	tohum, diken börā t.+ i WB38
		tik	çanak t. WB475

tikān	diken t. WB228, WB95 t.+ uruġi WB230 šoġā t. WB229	tirāfi	çekirdek t. WB583
tikān	diken t.+ qarāyigāç WB167 koñrāġu t. WB221 oġri t. WB553	toaz	kabuk t. WB294 ālā t. WB295 çifār t. WB296 kātķān t. WB299
tikānlik	dikenli, dikenlik t. WB321	tofān	başak kalıntısı, talaş; tufan t. WB333
tikānlik	dikenli, dikenlik t.+ çeçek WB404 yabā t. çeçek WB405	tofi	yığın, topluluk; demet gül+ niñ t. WB476
tikīn	diken t. WB249	toġrāk	toprak t. WB156
tikīş	dikmek; yoğun t. WB248	toġmak	tokmak t.+ daraġt WB192 çāy t. WB194 tāġ t. WB193
tilbā	tilbe; taze t.+ bidā WB83	toġı	tavuk t.+ çeçek WB458
tim-	? t. tārā kāy- WB257 t.- tārā kāyrāk WB258	toķuş	örme, örgü, saçak t.+ misil WB45
tiril -	dirilmek, canlanmak t.- di WB480	torķā	doru renk t.+ çige WB34
tirġān	patates bāl t. WB558	toşķān	tavşan t.+ kulāk gül WB386 t.+ bōrk+ i WB529
tiyāk	direk çibiķ t. WB304	tōġā	deve t. kuyruġi WB211
tirkeşlik	takma, bağlama, ekleme t.+ ot WB113	tōfā	uç, ucu t.+ şāġ WB285

tömür demir
t.+ yiğâç WB144

töz - düzmek; düşmek,
kaybetmek
t.- üdi WB473

tubi tuba (ağaç); hoşluk,
güzellik
t.+ daraht WB151

tuñuz domuz
t.+ ot WB98
t.+ konaç+ i WB21

turing mandalina, portakal;
turuncu
t. WB499
it t. WB508
kât t. WB502
kötür t. WB501
liş t. WB505

turuş yaşayan, oturan
at t. WB504
çilgi t. WB506
çüçümel t. WB503

tut - tutuşturmak
t.- ruķ WB118

tuş- düşmek
t. -di WB324
ğāzāñ t. WB324

tuzluķ tuzlu
t.+ sābāķ WB47

tuzuķ
t.+ belgü daraht WB233

tübligān kökleşmek
t. WB284

tübet Tibet
t.+ nilufar WB374

tübi sap
safāķ t.+ i WB573

ṭ
ṭillāyi dilli, dile benzer
ṭ.+ çeçek WB436

U

uç uç, ağacın ucu
u.+ i WB335
tayāķ u.+ i WB305

uģi bir asma türü
u.+ ot WB111

ulāģ ağaç
u. WB283

ulāģliķ ağaçlık
u.+ çeçek WB397

‘uldi sırık
‘u. WB303

uruģ tohum, çekirdek
u.+ ālādu WB580
u.+ sız yāsemin WB368
tārbuz u. WB532

Ü

ücümä üzüm, dut
ü.+ gül WB391

üjmä dut
ü.+ daraht WB164
çāķir ü. WB165

ürük erik
karā ü. WB491

üyrük kayısı
ü. WB488

üzüm üzüm
ü. WB517
ü.+ niñ suhtäsi WB577
it ü. WB213, WB522
karā ü. WB518
murbā ü. WB523

V

vaḥtlāgān / vaḥtlāgān vakit
v.+ çeçek WB408

Y

yabā yabani
y.+ cinestā WB548
y.+ çige WB37
y.+ çinār WB134
y.+ tikānliḳ çeçek

WB405

y.+ üzüm WB519
yābā yabani
y.+ alḳāt WB238
y.+ çāy WB160
y.+ kāmfa WB69

yabrucāṣṣānam yavru kök,
Ginseng

y. WB5

yāfrāglik yapraklı
y.+ mivā WB525

yāfurmāk yaprak
y. WB287
çuñ y.+ söget WB177

yāglik yağlı
y.+ qarāgāy WB128
y.+ serv WB155
y.+ çinār WB133

yaḥ iyi, hoş
y.+ hoşboy gül WB452

yālāñaç çıplak
y. WB327

yālfāk yassı
y. yālfāk yālfāk WB246

yālfuz nane
y. WB456

yālguz yalnız, tek
y.+ qorāy WB70
y.+ köçet WB244

yañi yeni
y. çıqān kök ot WB14

yāñgāk ceviz
y. WB527
tāg t. daraḥt WB201

yāril - yarılmak, ortya çıkmak
y.- gāk WB223

yārmā yarık
kāş y. WB446

yāsemin yasemin (çiçek)
y. WB366
ab.+ i y. WB370
cānāştā y. WB369
küzlük y. WB371
uruğ+ sız y. WB368

yaşār - gençleşmek, yeşermek,
çiçek açmak
y.- ibdu WB272

yāşār - gençleşmek, yeşermek,
çiçek açmak
y.- di WB479

yāşil yeşil
y. WB109
y.+ daraht WB187

yāt - yatmak
y.- kân füçäk WB23

yāygān - yayılmak
çit y.- dik bolubdu
WB472

yāzlıq yazlık, ilkbaharlık
y.+ ot WB31

yıqıl - yıkılmak
soluşub y.- ibdu WB478

yidiliğ kokulu, rahiyalı
y.+ gül WB352

yidilik kokulu, rahiyalı
y.+ qarāğāy WB124
y.+ yumālāk WB496
y.+ hına çeçek WB417
y.+ lisān asfur WB138

yigāç ağaç
bālār y. WB300
karā y. WB166
tömür y. WB144

yilān ılan < yılan
y.+ āgri WB320

yilbā ?
y.+ nilufār WB375

yildiz kök, temel; esas, kanun
y. WB276, WB57
y.+ tūgmā WB556

yilim / yèlim reçine; yapışkan,
tutkal, sarmaşan
y. WB314

yimişlik meyveli
y.+ qarāğāy WB125
y.+ yāsemin WB367

yinçigā ince, çok ince
y.+ misil WB43

yolbārş kaplan, pars
y.+ ot WB97

yortkān ?
paķā y. WB63

yoruk yarık
ķārni y. daraht WB186

yögāmaç sarmaşık
y. WB237

yörgāy gündüzsefası
serik y. WB29

yulğun ılgın
y.+ ot WB25

yumrān yumuşak, genç, yeşillik
y. WB273

yumrānlān - yeşermiş, genç
y.- ibdu WB274

yumrul - devrilmek
y.- gān WB328

yumālāk yuvarlak
yidilik y. WB496

yünçi inci
y.+ hoşboy gül WB358

yüz yüz, sayı
y.+ künlük gül WB410

yekān ?
y. WB58

yetam ?
y.+ alma WB541

Z

zāk çıplak yer
z. WB217

zāñgār mavi, gök rengi
z.+ kujgi çeçek WB433

zāñkār mavi, gök rengi
z. WB108

zarāñ akağaç
z. WB149

zārlik ?
z.+ bolubdu WB471

zur kâfur
z.+ daraht WB148

zerāñzā aspir, bir tür yağlı bitki
z. WB419

zernih (sarı) çalı
z. WB218
tāğ z. WB219

SONUÇ

Çalışmamızda Çin topraklarını Moğollardan miras alarak daha da büyüten Mançuların kurduğu Çing (1644-1911) Hanedanlığı döneminde yazılmış “Han Tarafından Düzenlenen Beş Dilli Mançuca Sözlük” incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Sözlük’ün hazırlanmış olduğu Çing Hanedanlığı ve ondan öncesindeki sözlükçülük faaliyetleri hakkında kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca tarihî sözlüklerimiz ve sözlük çalışmalarının önemine de kısaca değinilmiştir.

Tez çalışmamızın ikinci bölümünde, *Beş Dilli Sözlük* içerisinde yer alan bölümler arasından “Uygurca Bitki İsimleri Bölümü” incelenmiş olup bitki grupları otlar, ağaçlar, çiçekler ve meyveler olmak üzere toplamda dört grupta verilmiştir. Bu bölümde madde başı 584 sözcük incelenmiştir. İncelenen sözcükler köken bilgisi ve dil bilgisi bakımından da ele alınmıştır. Madde başı 584 sözcüğünün her birinin Mançuca, Çince transkripsiyonlarıyla birlikte, her sözcüğün Arap harfli imlası da verilmiştir. Ayrıca, kısmen fonetik benzerlik gösteren sözcüklerin Moğolcaları gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda yine, bitki isimlerinin Latince karşılıkları tespit edilebildiği ölçüde verilmiştir. Bitki isimleri incelenirken Uygur kültüründe bitkilerin ne şekilde adlandırıldığı da açıklanmıştır. Sözcüklerin imlasında belli başlı tespitler yapılmıştır. Aşağıda verilen örneklerle yapılan tespitler açıklanmaya çalışılmıştır.

Eklerin yazımında Eski Türkçenin geleneğine uygun olarak ayzı yazılan ekler olduğu gibi kelime köküne bitişik yazılan ekler de vardır.

Örn: çalgäyliḡ (WB262) جالغايلىق , berk-i (WB6) بركى ...

Çalışmamızda tespit ettiğimiz madde başı sözcüklerin büyük bir kısmında s’li olması gerektiğini düşündüğümüz bazı sözcüklerin daha önce karşılaşılmayan altı üç noktalı olan özel bir harfle yazıldığı dikkat çekmektedir. Bu özel harfin kullanımı bize göre aşağıdaki sebeplerden kaynaklanıyor olabilir:

- 1) Sözlük’ün orijinal nüshasında, Uygurca kısmı, ş’li ağız konuşan biri tarafından yazılmış olabilir. Ancak, tarihî dil çalışmalarına ve Doğu Türkistan

ağız çalışmalarına bakıldığında bu bölgede ş’li bir ağız konuşulduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

2) İmladan kaynaklanan bir özellik olabilir.

Örn: “sekizinci”. Bu sözcüğün imlası Arap alfabeli Uygurca orijinal nüshada bu şekilde yazılmıştır. “Sekizinci” sözünün kelime başındaki s harfi, altı üç noktalı bir harfle yazılmaktadır. Yazar s’li yazılması gereken bazı madde başı sözcükleri bu imla ile yazmıştır.

Konuyla ilgili daha çok örnek ve açıklamalar imla bölümünde verilmiştir.

Sözlük’te yer alan bazı bitki isimleri Türkçe- Farsça sözcükler bir araya getirilerek oluşturulmuştur. İlginç bir şekilde iki dilde de aynı anlama gelen sözcükler bir araya gelerek yeni bir bitki adı oluşturulmuştur.

Örn: *göş ätlık* (WB565) sözcüğünde göş Farsça et anlamına geliyorken ätlık sözcüğü de Türkçe etli sözcüğünü karşılamaktadır. Bu da gösteriyor ki alıntı kelimelerle oluşturulmuş bitki adlarına da sözlükte yer verilmiştir.

Yapılan incelemede tek bir sözcükten oluşan bitki adları olduğu gibi iki kelimenin bir araya geldiği hatta cümle şeklinde oluşturulan bitki adları da tespit edilmiştir:

Örn: *ot* (WB1), *kutluğ giyā* (WB2), *yañi çıķān kök ot* (WB14) ...gibi.

Beş Dilli Sözlük’te incelenen dil bildisi bölümünde günümüzde de kullanılmaya devam eden ve işlek bir ek olan LXG ekinin bitki adları oluşturulurken sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir:

Örn: *hoşal+lig* (WB4), *yāz+lıķ ot* (WB31) ...gibi.

Bunun yanı sıra bitki adlarının genellikle sıfat tamlamalarıyla oluşturulduğu da tespit edilmiştir.:

Örn: *kök ot* ‘yeşil çimen’ (WB13), *aklık ot* ‘beyaz saz’ (WB44) ...gibi.

Çalışmada aynı anlama gelen kelimelerin birden fazla imla ile yazıldığı da tespit edilmiştir. Yazarın aynı anlama gelen bir kelimeyi farklı şekillerle yazmış olması düzensiz bir şekilde nüshayı kaleme almış olabileceğini düşündürmektedir.

Örn: *tal* (WB169) تال maddesi kısa ünlü ile yazılırken *duri tāl* (WB184) تال دورى maddesi uzun ünlü ile yazılmıştır. Bunun gibi birçok örnek çalışmada mevcuttur. Bu örnekler imla bölümünde açıklanmıştır.

İncelediğimiz Beş Dilli Sözlük oldukça geniş ve zengin bir dil malzemesi barındırmaktadır. Tez çalışmamızda incelediğimiz 584 sözcüğün çoğunlukla Çağdaş Uygur Türkçesinde aynı anlamda kullanılmaya devam ettiği ve yaşadığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada Bitki isimlerinin çoğunluğunun Türkçe kökenli olmakla birlikte Arapça- Farsça kökenli kelimelerin de olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızda yapılan tespitler neticesinde Beş Dilli Sözlük içerisindeki bitki adlarının köken bilgisi, dil bilgisi ve anlam bilgisi incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca tez çalışmasının sonuna madde başı sözcüklerden oluşan sözlük dizini ve orijinal nüshada çalıştığımız bölümlerin tıpkı basımından örnekler eklenmiştir. Sözlük ile ilgili çalışma yapacaklara faydalı olmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Argunşah, Mustafa. **Çağatay Türkçesi**, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Ayazlı, Özlem. **Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı** Ankara: TDK Yayınları, 2016.
- Baytop, Turhan. **Türkçe Bitki Adları Sözlüğü**, 5. bsk., Ankara: TDK yayınları, 2015
- Borazan, Şeyma. “Derleme Sözlüğü ile Tarama Sözlüğü’ndeki Bitki Adları, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2019, S.1700-1768.
- Bulut, Serdar. Eski Uygur Türkçesinde Bitki Adlandırmaları -1: Yiyecek- İçecek Olarak Kullanılan Bitkiler, **TÜRÜK Uluslararası Dil. Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 2018, 562-587.
- Caferoğlu, Ahmet. **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü** 3.bsk. Ankara: TDK Yayınları, 2015.
- Clauson, Sır Gerard. **An Etymological Dictionary Of Pre -Thirteenth- Century Turkish**. London: Oxford University Press, 1972.
- Corff, Oliver; Maezono, Kyoko; Lipp, Wolfgang, Mirsultan, Aysima ve başkalar, **Auf Kaiserlichen Befehl Erstelltes Wörterbuch des Manjurishen İn Fünf Sprachen- Fünsprachenspiegel**, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2013.
- Eberhard, Wolfram. **Çin Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Eckmann, Janos. **Çağatayca El Kitabı**, çev. Günay Karaağaç, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Efendi, Mütercim Asım, **Bûrhan- ı Katı**, 2.bsk., çev, Mürsel Öztürk, Derya Örs, Ankara: TDK Yayınları, 2009.

- Emet, Erkin. **Doğu Türkistan Uygur Ağzları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.
- Eraslan, Kemal. **Eski Uygur Türkçesinin Grameri**, Ankara: TDK Yayınları, 2012.
- Erdal, Marcel. **A Grammar Of Old Turkic**, Leiden; Boston, Köln; Brill, 2004.
- Eren, Hasan. Şükrü Hakuk Akalın (haz.), **ETDES**, Ankara: TDK Yayınları, 2020.
- Hahn, R. F. (1998). Uyghur. L. Johanson, É. Á. Csató (Eds.), The Turkic languages: 379-396. London and New York: Routledge.
- Gülensoy, Tuncer. **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, 1.Bsk., İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- İnayet, Alimcan. “Moğolca Aracılığıyla Mançucaya Geçen Bazı Türkçe Kelimeler”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, V/1, Bornova- İzmir, 2005.
- Jin Bing Zhe, “Beş Dilli Sözlük ve Onun Değeri”, Uygurca’ ya çeviren: Tayirjan Muhammed, Xinjiang **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 1987, 3.sayı
- Kara, György. Moğolca Deresün – Türkçe Yez. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı**, 1983, C. 28/29, s.43-48.
- Kara, Funda. “Türk Dili” Çalışmalarında Dizin Meselesi Üzerine, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2016, 179-207.
- Karahan, Leyla. **Türkçede Söz Dizimi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Kâşgarlı, Mahmut. Atalay, Besim. (çev.) **Divanü Lûgat -it- Türk** c.1. 5. bsk. Ankara: TDK Yayınları, 2006.
- Kâşgarlı, Mahmut. Atalay, Besim. (çev.) **Divanü Lûgat -it- Türk** c.2. 5. bsk. Ankara: TDK Yayınları, 2006.
- Kâşgarlı, Mahmut. Atalay, Besim. (çev.) **Divanü Lûgat -it- Türk** c.3. 5. bsk. Ankara: TDK Yayınları, 2006.

Kâşgarlı, Mahmut. Atalay, Besim. (çev.) **Divanü Lûgat -it- Türk** c.4. 5. bsk. Ankara: TDK Yayınları, 2006.

Komisyon, 五体清文鑑-**Wuti Qingwenian, Beş Dilli Mançuçe Sözlük, I-III**. Pekin: Milletler Yayınevi 1957.

Melek Özyetgin, Yü Chih Wu Ti Ching Wen Chien: Ch'ing Sülalesi Dönemine Ait Bir Sözlük, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumları**, Ankara: 2002, s.192-202

Muhammed, Tayircan. “Beş Dilli Sözlük ve Onun Üzerine Yapılan Çalışmalar”, **Dil ve Tercüme Dergisi**, 1987, S.11.

Necip, Emir Necipoviç, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, 3.bsk, çev. İlkil Kurban, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Norman, Jerry. **A Comprehensive Manchu- English Dictionary**, Boston: Brill, 2013.

Ozğar, Geyretcan Abdurehman. “Beş Dilli Sözlükteki Akrabalık Terimleri hakkında Bir Bakış”, **Xinjiang Sosyal Bilimler Araştırmaları**, S.4 (2010)

Sami, Şemseddin. Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: İdeal Kültür yayıncılık, 2011.

Sarıbaş, Mustafa. **Bitki Adları Sözlüğü**, İstanbul: Cinius Yayınları, 2010.

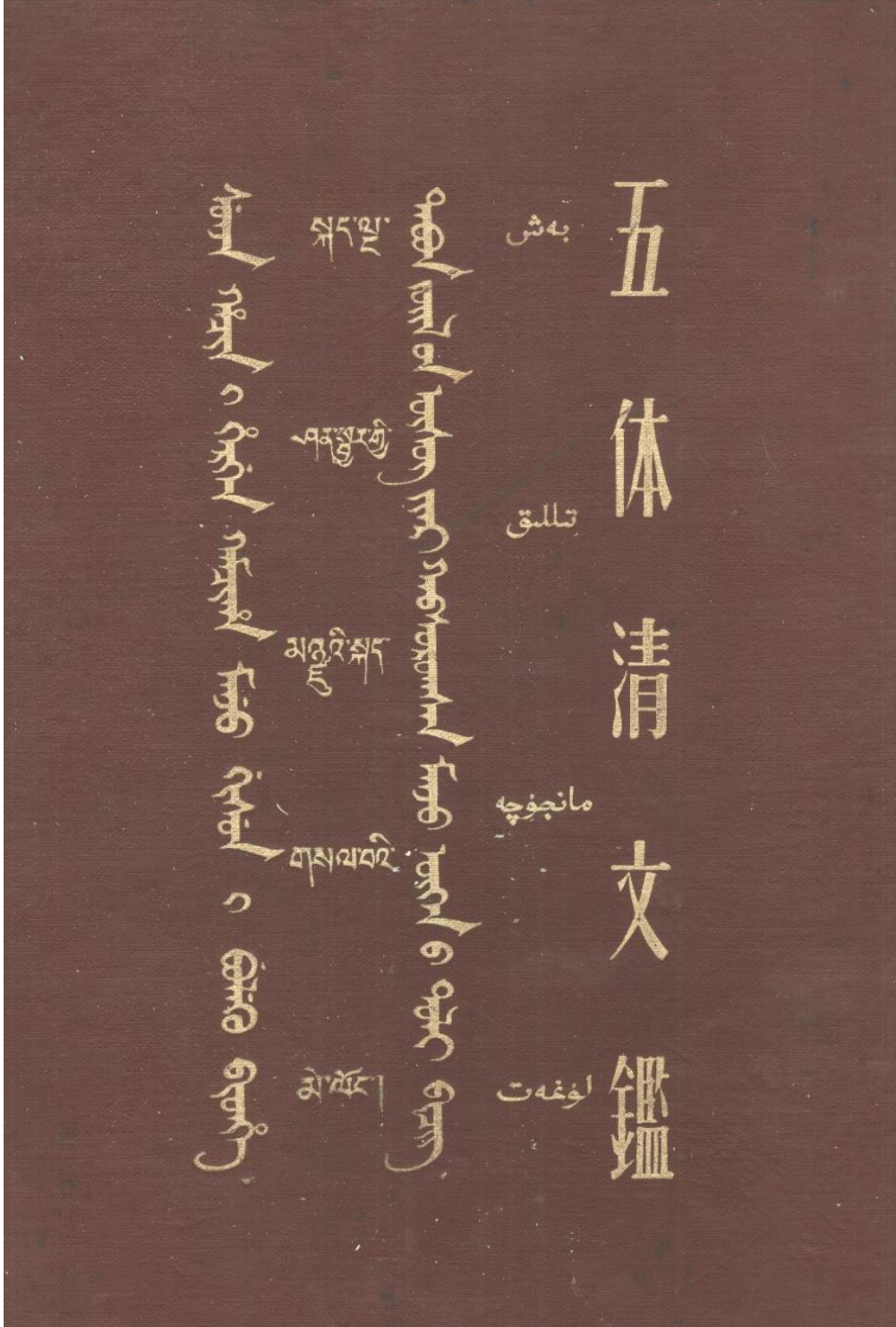
Şirin, Hatice. **Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

Tömür, S., beş Mançuçe tillik T luğetning Hanzuçe-Uygurçe kısmını teyyarlaştı körülgen mesililer, “Beş Dilli Sözlük’ün Çince Uygurca kısmının Hazırlanmasında Karşılaşılan Problemler”, **Dil ve Tercüme dergisi**, 1994, s.6

- Turnisa Rozi, Tuerxun Yasheng. “Yurt Dışındaki Dil Araştırmaları ve Uygur Dili İncelemeleri”, Xinjiang Halk Yayınevi, Ürümçi, 2003, s.447
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Ünlü, Suat. **Çağatay Türkçesi Sözlüğü**. Konya: Eğitim Yayınevi, 2013.
- Yakup, Abliz ve diğ. **Hazırqi Zaman Uygur Tilining İzahliq Luğiti**. Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 1999.
- Yasheng, T., Beş Dilli Sözlük ve Sözlük’teki Uygurlara Ait Yemek ve Mutfak Kültürü ile İlgili Söz Varlığı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.
- Yunusoğlu, Mağfıret Kemal. **Uygurca- Çince İdişut Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları, 2012.
- Yunusoğlu, Mağfıret Kemal. Beş Dilli Sözlükte Moğol, Mançu ve Türkçe Kelimeler Üzerine, **IX Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri**, 11-13 Kasım 2014, s.420-426
- Yasin, Yusufcan. “Divanü Lugat-it Türk’te Geçen Uygurlar ile İlgili Bilgiler Üzerine, Uluslararası **Uygur Araştırmaları Dergisi**, 2015/5, s. 70-97.
- Wilkens, Jens. **Eski Uygurcanın El Sözlüğü**, Almanya: Universitätsverlag Göttingen, 2021.

EKLER

Ek-1: Metnin Tıbkı- Basımından Örnekler

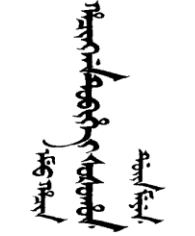
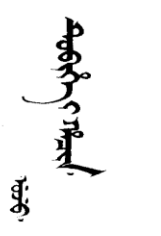
Pekin nüshasının kapağı

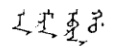

081390

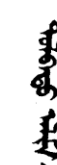
H2-61/1/:3

御	خان	سید
製	فونو	کن
五	بش	قیبی
體	قوت	نار
清	مانجو	نیش
文	ار	چین
鑑	غنی	

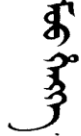
			
ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་	ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་	ལྷན་རྒྱུ་	ལྷན་རྒྱུ་
 ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་	 ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་ལྷན་རྒྱུ་		
離果部	果品類	果子	桃

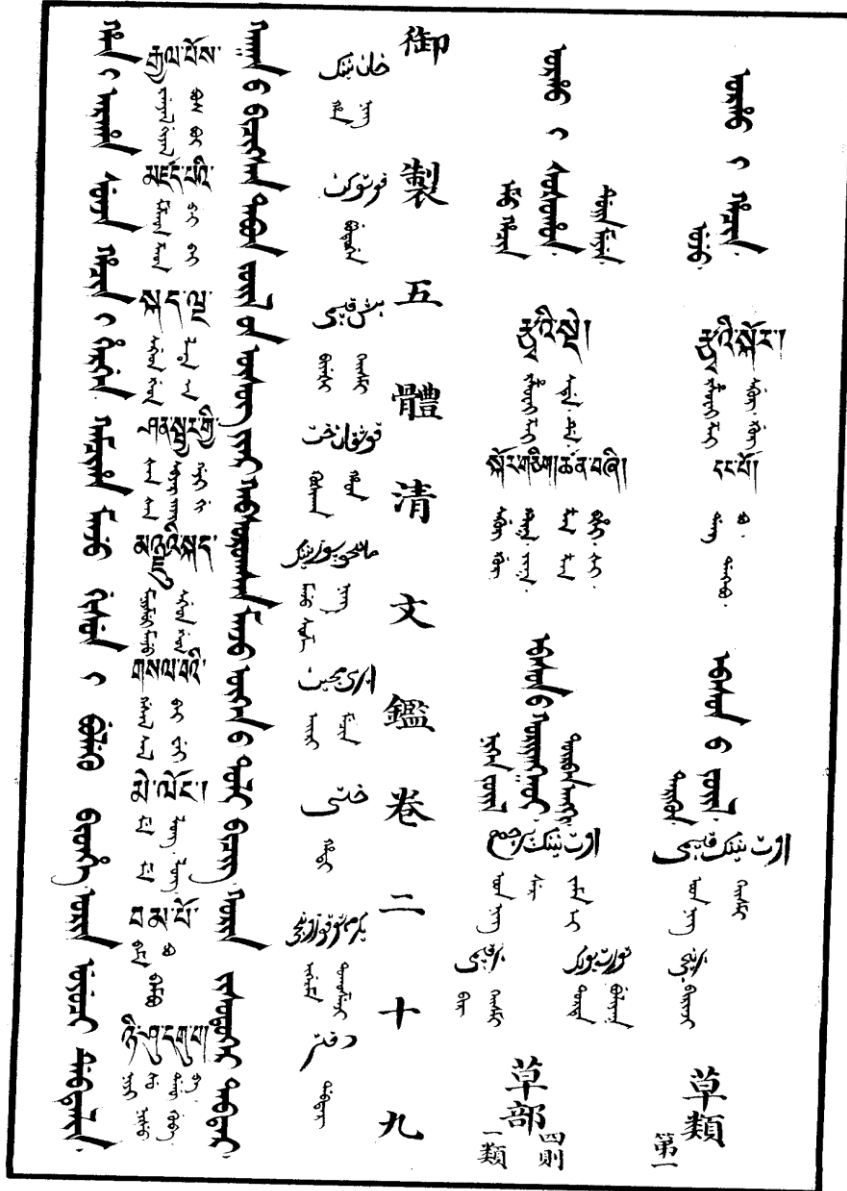
			
འཕྲིལ་	ཁུ་ལྷོ།	ལྷན་འབྲསོ།	སེ་ཡང།
			
			
			
འལ་	ཤ་པའི་	ཁུ་ལྷོ་འབྲསོ་	ཕུ་
			
蘋果	梨	柿	柿餅

果
品
類

			
ᠤᠮᠤᠮᠤ	ᠤᠯᠢᠰᠢ	ᠰᠠᠭᠠᠨᠠ	ᠪᠢᠨᠢ
ᠤᠮᠤᠮᠤ	ᠤᠯᠢᠰᠢ	ᠰᠠᠭᠠᠨᠠ	ᠪᠢᠨᠢ
ᠤᠮᠤᠮᠤ	ᠤᠯᠢᠰᠢ	ᠰᠠᠭᠠᠨᠠ	ᠪᠢᠨᠢ
			
ᠤᠮᠤᠮᠤ	ᠤᠯᠢᠰᠢ	ᠰᠠᠭᠠᠨᠠ	ᠪᠢᠨᠢ
ᠤᠮᠤᠮᠤ	ᠤᠯᠢᠰᠢ	ᠰᠠᠭᠠᠨᠠ	ᠪᠢᠨᠢ
ᠤᠮᠤᠮᠤ	ᠤᠯᠢᠰᠢ	ᠰᠠᠭᠠᠨᠠ	ᠪᠢᠨᠢ
烏梅	李子	沙果	檳子

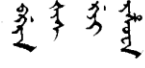
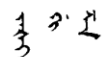
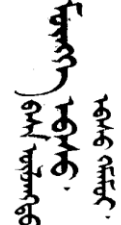
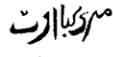
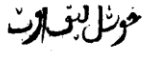
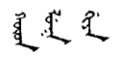
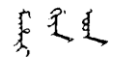
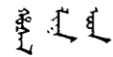
果品類

			
མེའབྲུ།	རྩིལྔམ།	ལྷ་ལག།	བེལ་བ།
𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰
𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰
			
ཁ།	འཕྲུལ་ལྔམ།	འཕྲུལ་ལྔམ།	འཕྲུལ་ལྔམ།
𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰	𑄣𑄧𑄭𑄰
石榴	香緣	佛手	木瓜

—3986—

Orijinal nüshada otlar bölümünün başlangıç numarası (WT3986)

			
			
			
			
			
			
			
草	靈芝	瑞草	吉祥草

草類

॥

𐌲𐌿𐌸𐌰

五

金

ལྷོ་ཀི་རུ་ཤོ་དཀར་ ཙུ་ལོ།
པོ་གཅིག་བྱུང་།

கீழா

མཁའ་མཚན་བཟང་།

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

70
71

楚辭

۱۰۰

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

2. 5

2.

۲۱

是也

1

Erwin

ÖZET

یہ سراج الہیہ ہے

۵۱.

فناخی

فالاول

کتابخانه

一

三

۱۳۷۹

人參

參鬚

參盧

著

ᠠᠨᠴᠢᠩ

ᠰᠢᠷᠢᠰᠢ

ᠰᠢᠶᠢᠨ

ᠮᠠᠨᠤᠯᠤᠰ

ᠠᠨᠴᠢᠩ

ᠰᠢᠷᠢᠰᠢ

ᠰᠢᠶᠢᠨ

ᠠᠨᠴᠢᠩ

ᠰᠢᠷᠢᠰᠢ

ᠰᠢᠶᠢᠨ

ᠮᠠᠨᠤᠯᠤᠰ

ᠠᠨᠴᠢᠩ

ᠰᠢᠷᠢᠰᠢ

ᠰᠢᠶᠢᠨ

ᠮᠠᠨᠤᠯᠤᠰ

ᠠᠨᠴᠢᠩ

ᠰᠢᠷᠢᠰᠢ

ᠰᠢᠶᠢᠨ

ᠮᠠᠨᠤᠯᠤᠰ

ᠠᠨᠴᠢᠩ

ᠰᠢᠷᠢᠰᠢ

ᠰᠢᠶᠢᠨ

ᠮᠠᠨᠤᠯᠤᠰ

ᠠᠨᠴᠢᠩ

ᠰᠢᠷᠢᠰᠢ

ᠰᠢᠶᠢᠨ

ᠮᠠᠨᠤᠯᠤᠰ

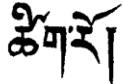
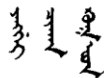
安春香

七里香

芸香

漢語同上

草類

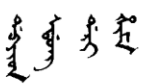
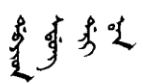
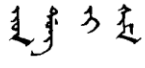
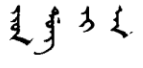
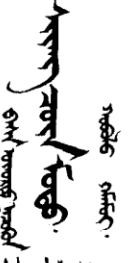
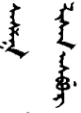
			
			
			
			
			
كوكرات	بلكي جنان كوكرات	المرارات	آلا يونان
			
青草	青草茅	荒餘草	漢語同上

ལི་གི་ལྗེ། ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་ སྐྱེད་ལྗེ། ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་	ལི་གི་ལྗེ། ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་ རྒྱ་ལྗེ། ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ཏྲ་	ཕྱེད་བོ། ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་	ཐང་གི་། ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་ ཏྲ་ཏྲ་
ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་	ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་	ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་	ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་
ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་	ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་	ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་	ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་ ལྗེ་ལྗེ་ལྗེ་
樹木部 類	樹木類 第一	樹	松

			
ལུང་ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་
ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་
			
ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་	ལྷོ་ལྷོ་ལྷོ་
水松	果松	馬尾松	杆松

樹木類

ᠪᠠᠭᠯᠠᠭ	ᠠᠷᠠ	ᠮᠣᠰᠤ	ᠠᠯᠠᠮᠣᠰᠤ
ᠪᠠᠭᠯᠠᠭ	ᠠᠷᠠ	ᠮᠣᠰᠤ	ᠠᠯᠠᠮᠣᠰᠤ
باغلیق فراغای	آف آرا	فوش	آلا فوش
ᠪᠠᠭᠯᠠᠭ	ᠠᠷᠠ	ᠮᠣᠰᠤ	ᠠᠯᠠᠮᠣᠰᠤ
落葉松	栢	竹	斑竹

			
ཤུམ་མཐ་	ལྷིན་ལེན་	ལྷིན་ལེན་ལྷིན་	ལྷིན་ལེན་ལྷིན་
			
			
			
ཤུམ་མཐ་	ལྷིན་ལེན་	ལྷིན་ལེན་ལྷིན་	ལྷིན་ལེན་ལྷིན་
			
杉	椿樹	香椿樹	臭椿樹

མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་	མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་	མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་	མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་
མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་	མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་	མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་	མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་ མེད་ཀྱི་གྲོ་མོ་
花部 第一類	花類 第一	花	梅花

花類

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

འཕྱུག་མཐུག་མེད་ཀྱི་

جاں ہن رائنر

برخ ہن رائنر

کار کو کافری

بار جگر

茶

臘

迎

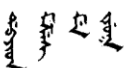
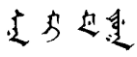
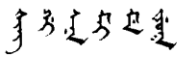
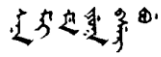
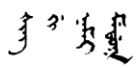
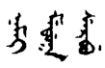
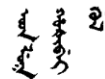
探

梅花

梅花

春花

春花

			
དཀྱིལ་མཛེས་མེ་རྟོག་།	སྣ་མའི་མེ་རྟོག་།	ཤིང་གི་སྣ་མའི་མེ་རྟོག་།	སྣ་མའི་མེ་ རྟོག་པའི་པུ།
			
			
			
جَنارِ گل	خوش بوی گل	بیرینج گل	ازن بوی خوش بوی گل
			
麗春花	蘭花	木蘭花	風蘭

花類

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ

金

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

॥

ལུ་རྟེན་སྣ་མའི་མེ་རྟོག་། སྣ་མའི་རྩ་། སྣ་མའི་ཕོ་བོ་། སྣ་ཕོ་བོ་།

如星之布空

走方金

史記

३१
१३७८

建芳建

美 乙

美矣

之 也

ਅਗਸਤ ੧੯੬੧

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

مجلس شورای اسلامی

یونہی خوش ہوں کل

خوش بوی ادب

فات خوش بزرگ

فات خوش بوی از آن

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

۱۰۰

۷۹
تہذیب
تسم

ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ

珍珠蘭

蘭草

蕙蘭

葱草

花類

